İRAN'DA TÜRKMEN HÂKİMİYETİ

(KARA KOYUNLULAR DEVRİ)

Prof. Dr. İSMAİL AKA

TÜRK TARİH KURUMU

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
VII. Dizi - Sayı 191

İRAN'DA TÜRKMEN HÂKİMİYETİ

(KARA KOYUNLULAR DEVRİ)

Prof. Dr. İSMAİL AKA

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ - ANKARA
2001

Aka, İsmail
İran'da Türkmen hâkimiyeti : Kara Koyunlular devri / İsmail Aka.-- Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001.
ix, 102 s. ; 24 cm.--(AKDTYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; VII. Dizi – Sa. 191)

Bibliyografya ve indeks var.
ISBN 975 - 16 - 1405 - 8

1. Kara Koyunlular – İran. 2. Türkmenler – Tarih – İran. I. E.a. II. E.a.: Kara Koyunlular devri III. Dizi.

955.02

ISBN 975-16-1405-8

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VII

GİRİŞ 1

Ankara Savaşı'ndan Sonraki Durum 1

I. BÖLÜM

Mirza Ebûbekir ile Kara Yusuf Arasındaki Birinci Savaş 5

Mirza Ebûbekir ile Kara Yusuf Arasında İkinci Savaş, Miranşah'ın Ölümü ve Timurluların Âzerbaycan'ı Elden Çıkarmaları 6

Mirza Ebûbekir'in Kirman'a Gitmesi ve Öldürülmesi 7

Mirza Ebûbekir'in Ayrılmasından Sonra Âzerbaycan ve Acem Irak'ı 8

Halil Sultan'ın Acem Irak'ına Gönderilmesi ve Bu Sırada Ömer Şeyh'in Oğulları Arasındaki Mücâdeleler 10

Şahruh'un I. Âzerbaycan Seferi 13

Şahruh'un II. Âzerbaycan Seferi 18

Şahruh'un III. Âzerbaycan Seferi 20

Şahruh'un Ayrılmasından Sonra Acem Irak'ı 26

II. BÖLÜM

Şahruh'un Ölümünden Sonraki Durum: Cihanşah'ın Yükselişi 32

Kara Koyunlular'ın Acem Irak'ı, Fars ve Kirman Bölgelerini Elegeçirmeleri 40

Kara Koyunlular'ın Horasan'a Yürümeleri ve Herat'ı Elegeçirmeleri ... 48

Cihanşah'ın Oğulları ile Arasının Açılması; Hasan Ali'nin Ayaklanması 60

Pir Budak'ın Ayaklanması ve Şiraz'dan Bağdad'a Gönderilmesi 62

Cihanşah'ın Bağdad'a Yürümesi ve Pir Budak'ın Öldürülmesi 65

Cihanşah ile Uzun Hasan Beg'in Rekâbeti; Cihanşah'ın Hasan Beg Üzerine Yürümesi ve Ölümü 67

Cihanşah'ın Ölümünden Sonra Kara Koyunlular; Hasan Ali'nin Faaliyetleri 72
Timurlu Ebû Said'in Âzerbaycan Seferi ve Ölümü 76
Ebû Said'in Ölümünden Sonraki Durum ve Kara Koyunlu Hâkimiyetinin Sona Ermesi 82
BİBLİYOGRAFYA 85
DİZİN 89

ÖNSÖZ

Merhûm hocam Faruk Sümer, 1954 yılında Doçentlik tezi olarak yazıp, daha sonra Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan-Şah'a Kadar) adlı eserinin Önsöz'ünde "Kara-Koyunlular'ın Türkiye tarihindeki mevkileri şüphesiz sadece vatanlarının bu ülke oluşu, siyasî bir kuvvet olarak burada faaliyete geçmiş bulunmaları değildir. Onlar, aynı zamanda, Ak-Koyunlularla beraber Doğu Anadolu'nun türkleşmesinde mühim bir âmil olmuşlardır ki, bu husus ancak şu son yıllarda anlaşılmaya başlanmıştır. Bugün Doğu Anadolu'daki Türklerin büyük bir kısmı Kara ve Ak-Koyunlular'ın torunları olduğu gibi, yine bu bölgedeki türkçe yer adlarının çoğu da onlara aittir.

Fakat maatteessüf, Kara-Koyunlular İran'da yaptıkları fetihler ile hakikaten XV. yüzyılın ortalarında Türkiye'nin diğer yerlerinden farksız denilebilecek bir duruma gelmiş bulunan Doğu-Anadolu'daki Türk nüfusunun acınacak bir surette zayıflamasının ilk müsebbibi olmuşlardır.

Kara-Koyunlular Anadolu'dan İran'a vuku bulan bu siyasî göç hareketlerinin müsebbibi oldukları gibi, aynı zamanda İran'da yeniden Türkmen hâkimiyetinin başlamasının ve bununla alâkalı olarak da Âzerbaycan'ın kat'i bir surette türkleşmesini temin edecek yeni bir iskân hareketinin ilk âmili de olmuşlardır.

Yukarıdan beri verilmiş olan şu izahat, Kara Koyunlular'ın Türkiye ve Türk tarihinde mühim bir rol oynamış olduklarını gösteriyor. Bunu bir cümle ile ifâde etmek istesek diyebiliriz ki, Kara-Koyunlu tarihi yalnız kendisine mahsus hadiselere münhasır kalmayıp, Doğu-Anadolu'nun iskânı, Âzerbaycan'ın türkleşmesi, Türkiye'nin XIV. ve XV. yüzyıllarda haiz olduğu yüksek hayatiyet kudreti, Anadolu'nun dinî tarihi, İran'da Türk hâkimiyetinin asrımıza kadar devam etmesi gibi pek mühim konular ile de yakından ilgilidir. Bunlara ilâveten, gerek Kara-Koyunlular'ın ve gerek Ak-Koyunlular'ın hayat tarzlarının, kabilevî bünyelerinin, gelenek ve davranışlarının tetkikinin, Türkler'e âit bu hususlardaki bilgilerimizin tamamlanmasında faydalı neticeler vereceği muhakkaktır" demekte; "bâzı Avrupalı âlimlerin Kara Koyunlular ve Ak Koyunlular'ın tarihini, İran tarihinde bir intikal devri olarak vasıflamalarının doğru olmadığını, çünkü bu teşekkül-

lerin daha sonra da varlıklarını kuvvetle devam ettirdiklerini, İran'da Safevîler'den sonra iktidarı ellerine alan Afşarların bir kısmının Ak Koyunlu Avşarları oldukları gibi, Kaçarların da Anadolu'dan (Boz Ok: Yozgat bölgesi) Âzerbaycan'a Ak Koyunlular devrinde gelerek, onların hizmetine girdiklerini" ifâde ile burada devletin Cihanşah (1439)'a kadar olan siyasî tarihinin yazılıp, bütün bu meselelerin ve daha sonraki Cihanşah ve Hasan Ali devirleri ile devlet teşkilâtının ise II.ciltte yer alacağını vaad etmekte idi.

Buna rağmen Türk tarihinin hiç ele alınmamış çeşitli konu ve meseleleri ile meşguliyeti, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'ne vermek üzere çeşitli maddeleri üstlenmesi, hastalıkları vaadettiği bu II. cildin yazılmasına bir türlü imkân vermedi. Fakat bu arada uzun bir hazırlıktan sonra 1971 yılında yazmaya başladığı, Kara Koyunlular'ın devamı mahiyetindeki "Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü (Şah İsmail ile Halefleri ve Anadolu Türkleri)" adlı eserini yayımladı (Ankara 1976). Bütün bu düşünceleri ve arzularına râğmen Prof. Faruk Sümer, bu hususdaki vaadini yerine getiremeden 1995 yılında vefat etti.

Biz burada onun bu hususdaki vaadini yerine getirme iddiasında değiliz. Esasen biz bu eserimizde daha çok Timurluların Kara Koyunlular ile olan ilişkilerine yer vererek, tabiî ki özellikle Cihanşah devrinin siyasî olayları üzerinde durduk. Aslında Cihanşah devri imar faaliyetleri, dinî-tasavvufî düşünceleri, *Hakikî* mahlası ile yazdığı türkçe ve farsça şiirleri, duyguları ve nihayet Doğu ve Güneydoğu Anadolu tarihindeki yeri ile bu gün de üzerinde durulması gereken Türkmen hükümdârlarından biridir. 1459 yılı olayları ile ilgili olarak Ermenice bir kolofonda kaydedilen "aynı günlerde (Katalikos Zakarya), Mirza Cihanşah'ın yanına giderek memleketin düçar olduğu tahribatı ona anlattı. Cihanşah birçok askerle birlikte Hoy'dan hareket ederek, hristiyan milletimizin öcünü almaya geldi. Allah Mirza Cihanşah'a uzun ömürler versin ve düşmanlarını yerin dibine geçirsin. Çünkü o gelmemiş olsaydı hristiyan milletimiz mahvolacaktı. Allah bütün savaşlarında kendisine yardımcı olsun ve düşmanlarını defetsin" kaydı (K. Sanjian, Colophons of Armenian Manuscript 1301-1480, Cambridge 1969, s. 264), hristiyan din adamlarının dahi ona bakışlarını göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Yine Osmanlı tarihçisi Şükrullah'ın (ölm. 1464?) Osmanlı sultanlarının soyundan söz ederken kaydettiği "Şöyleki 852 (1449) tarihinde mer-

hum Sultan Murad bu güçsüzü elçilikle Mirza Cihanşah'a gönderdi. Varıp yumuşu yerine getirdik. Bir gün Şagavul geldi: "Mirza sizinle yalnız konuşacağından tek olarak gitmelisiniz" dedi. "İşittik ve baş eğdik" diyip, gittik. Konuşma sırasında buyurdu ki: "Sultan Murad benim ahret kardeşimdir. Bu kardeşlikten başka da akrabamdır". Akrabalığın sebebi soruldu. Buyurdu ki "Tarihi okuyucu Mevlânâ İsmail'i çağırsınlar ve Oğuz tarihini getirsinler". Mevlânâ İsmail geldi ve Moğol yazısı ile (yani Uygurca) yazılmış bir kitap getirdi. O kitaptan anlaşıldı ki Oğuz'un altı oğlu olmuştur. Adları Gök Alp, Yer Alp, Deniz Alp, Gün Alp, Ay Alp, Yıldız Alp. Mirza buyurdu ki: "Kardeşim Sultan Murad'ın nesebi Oğuz oğlu Gök Alp'a ulaşıyor. Gök Alp oğulları, Kızıl Buğa oğlu Kaya Alp oğlu Süleymanşah oğlu Er Tuğrul'a kırk beşinci göbekte erişmiştir. Kara Yusuf'un nesebi ise kırk birinci göbekte Deniz Alp'a erişmektedir". Bu iki padişahın nesebi bilinince Mirza buyurdu: "Kardeşim Sultan Murad'ın nesebi bizim nesebimizden ağadır. Gökle denizin arasında fark olduğu gibi" ifâdeleri (Behçetü't-Tevârih, çev. Çiftçioğlu N. Atsız, Türkiye yayınevi, İstanbul, s. 51), onun millî duyguları ve kültür seviyesini gösteren önemli bir husustur.

Sözlerime son verirken, eserin Doğu Anadolu bölgesi, Âzerbaycan ve XV. yüzyıl Ortadoğu tarihi araştırmalarına katkı sağlaması umudu ile, bir kere daha hocam Prof. Dr. Faruk Sümer'i rahmetle anar, eserin dizilmesi ve dizinlerini hazırlayan Arş. Gör. Musa Şamil Yüksel ve Arş. Gör. Yusuf Ayönü'ne teşekkür ederim.

Prof. Dr. İsmail AKA

GİRİŞ

Ankara Savaşı'ndan Sonraki Durum:

Timur, batıya doğru girişti̇ği en uzun ve son seferi sırasında, Ankara Savaşı'nda Bâyezid'i yenip, Anadolu Beyliklerini yeniden canlandırdıktan sonra, Anadolu'dan ayrılırken, Bingöl yaylağına geldiğinde, Ömer Şeyh'in oğlu Pir Muhammed'i Şiraz'a gönderirken, Şiraz'daki Rüstem'e ise Isfahan verilmişti[1]. Yine bu sıralarda Miranşah oğlu Ebûbekir'e Diyarbekir ve Mardin taraflarından başlayıp, Vâsıt ve Basra'ya dek bütün Arap Irak'ı verilip, yanına seçkin birçok begler de katılarak bir süre önce bu bölgelere hâkim olmuş bulunan Kara Koyunlu Kara Yusuf Beg üzerine gönderildi. Ayrıca Mirza Rüstem de ona katılacaktı[2].

1403 yılı Temmuz ayında Gürcistan'a gelen Timur, burada fetihlerde bulunarak, kışı geçirmek üzere Karabağ'a giderken, Beylekan'a geldiği sırada, çoktandır harap bir halde bulunan Beylekan'ın imarını ve Aras ırmağından buraya bir kanal açılmasını buyurdu[3]. O, buradan Karabağ'a geldi. Kışı Karabağ'da geçiren Çağatay hükümdârı, 1404 yılı Mart ayı sonlarında Semerkand'a gitmek üzere Karabağ'dan hareket ile Aras ırmağını geçip, Nehr-i Barlas köylerinden Nimetâbâd üzerinden Erdebil'e gelmiş ve burada büyük bir toy düzenleyerek, al tamgalı yarlık ile Hülegü Han Tahtı yâni bütün Âzerbaycan'ı, İstanbul'a kadar Rum diyarı, Acem Irak'ı, Arran, Mugan, Ermenistan ve Gürcistan, İskenderiye ve Nil'e kadar Şam diyarını Miranşah'ın oğlu Mirza Ömer'e tefviz etti[4]. Ayrıca bu geniş sahalar içindeki mahallî hâkimler ve Arap Irak'ına tasarruf eden Mirza Ebûbekir ile Ebûbekir'in yanında bulunan babaları Miranşah ta ona tâbî olacaklardı[5].

[1] Şerefeddin Ali-i Yezdî, *Zafernâme*, yay. Muhammed Abbasî, Tahran 1336 h.ş., II, 367.

[2] Nizâmeddin-i Şâmî, Zafernâme, yay. Felix Tauer, Praha 1937, I, 278; Yezdî, II, 369 v.dv. Rüstem Hille'de Ebûbekir'e katıldıktan sonra onlar Yusuf Beg üzerine gidip, Hit (Sib) köyü karşısındaki Nehrül-Ganem kıyısında kendilerini bekleyen Kara Koyunlu begi ile karşılaşarak gâlip gelmişler, Yusuf Beg Suriye'ye kaçmış, kardeşi Yar Ali öldürülmüş, hanımı tutsak alınmıştı (Yezdî, II, 391 v.dv.).

[3] Şâmî, I, 288; Yezdî, II, 385; İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, Ankara 1994, 28.

[4] Yezdî, II, 402; Hâfız-ı Ebrû, *Zeyl-i Zafernâme*, Ar. Or. VI, 432; İsmail Aka, "Timur'un Ankara Savaşı (1402) Fetihnâmesi", Belgeler (1986), 15, 3.

[5] *Mirza Şahruh*, 28; Faruk Sümer, *Kara Koyunlular*, Ankara 1967, 70.

Timur'un Âzerbaycan'dan ayrılması üzerine, Ömer Mirza Aladağ'a geldiğinde bütün etraftaki hâkimler gibi, kardeşi Ebûbekir de babasını Diyarbekir'de bırakarak armağanlar ile kardeşinin yanına gelip, bağlılığını bildirerek dönmüştü[6].

Âzerbaycan'dan ayrıldıktan sonra Semerkand'a gelen Timur'un, doğuya doğru yeni bir sefere çıktığı sırada 18 Şubat 1405 tarihinde Otrar'da ölümü, kurduğu devletin kaderi üzerinde büyük bir tesir yaptı. Âzerbaycan'da bu haberin işitilmesi üzerine beglerden bâzıları, Timur'un, Ömer Mirza'nın yanında beglerbegi olarak bıraktığı Cakü oğlu Cihanşah'ı kandırarak, işleri kendi ellerine geçirme sevdasına kapıldılar. Cihanşah beglerden bâzılarını öldürmüş ise de, Mirza Ömer'i ele geçirmeyi başaramamış ve bu hareketini hayatı ile ödemişti[7].

Mirza Ömer, ağabeyisi Ebûbekir'in, kendi hâkimiyetini devamlı olarak tanımayacağını biliyordu. Gerçekten de Ebûbekir, Emir Cihanşah'ın öldürülmesini bahane ederek, Âzerbaycan'a yollanmış, fakat Sultaniye yakınlarında hile ile ele geçirilerek, bu şehrin kalesinde hapsedilmişti. Babası Miranşah ise Ebûbekir'in başına gelenleri işitince Horasan'a yönelerek, Kalpûş'a gitmişti[8].

Mirza Ömer ağabeyini tutuklatmakla da yetinmemiş, kale muhafızlarına onu ağılamaları buyruğunu vermişti. Lâkin Ebûbekir çok geçmeden kale muhafızları ile anlaşıp, hapisten kurtuldu ve bundan sonra iki kardeş arasında açık bir mücadele başladı. Az önce Horasan'a yönelmiş bulunan Miranşah ve Sultaniye kalesinden kaçan Ebûbekir birleşerek, yine bu sıralarda Semerkand'ı ele geçirerek, Mâverâünnehr'e hâkim olmuş bulunan Miranşah oğlu Halil Sultan ile birleşme teşebbüsünde bulundular ise de, bunu başaramayınca geri döndüler ve Ömer'in o sırada Şirvanşah İbrahim ile meşguliyetinden yararlanarak, Sultaniye'yi ele geçirdiler. Ebûbekir burada başlangıçta babasını tahta oturtmuş ise de, yanındakilerin tavsiyesi ile bir süre sonra babasını tahttan indirerek, kendisini hükümdâr ilân edip, Tebriz'e yü-

[6] Hâfız-ı Ebrû, *Zubdetü't-Tevârih-i Baysungurî (ZT)*, Fatih Ktb., nr. 4370/1, 370a; Abdürrezzak-ı Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn ve Mecma'-ı Bahreyn (MS)*, yay. Muhammed Şefi', Lahor 1360 h., 20-21.

[7] Tacü's-Selmanî, *Tarih*, Lala İsmail Ef. Ktb., nr. 304, 114a; İsmail Aka, "Timur'un Ölümünden sonra Doğu Anadolu, Âzerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", Türk Kültürü Araştırmaları (1984), XXII/1-2, 51-52.

[8] *ZT*., 372a; *MS*., s.24; Tacü's-Selmanî, 117b. Mes'ud Keyhan (*Coğrafya-yi Mufassal-ı İran*, Tahran 1311 h.ş., II, 187) burasını Bucnurd yakınında bir ova olarak gösterir.

rümüş ve hiç bir güçlükle karşılaşmadan 1405 yılının son günlerinde şehre hâkim olmuş, kışı geçirmek için, askerlerini şehir ahalisinin evlerine dağıtmıştı[9].

Buna rağmen Ebûbekir Tebriz'de pek fazla kalamadı. Çünkü Ebûbekir'in Tebriz'e girmesi üzerine, Meraga'ya gelen Mirza Ömer, buradan Isfahan ve Fars bölgesi hâkimleri olan amcası, 1393 yılında ölen Ömer Şeyh'in oğulları Pir Muhammed, Rüstem ve İskender ile bağlantı kurmuş ve onlarla birlikte Rey civarında Soğukbulak'ta bulunan Ebûbekir'in oğruk yani ağırlıklarını yağmalamışlardı. Bunu öğrenen Ebûbekir, Tebriz'den Isfahan üzerine yürüyerek şehri kuşattı. Mirza Ömer amcasının oğullarıyla birlikte giriştiği bu hareketin başarısızlıkla sona erdiğini görünce, Isfahan'dan ayrılarak Horasan'a yönelmiş ve kendisine amcası Şahruh tarafından Mâzenderan bölgesi tefviz edilmiş ise de, az sonra ayaklanma teşebbüsünde bulunduğundan amcası Şahruh'un adamları tarafından öldürülmüştü[10]. Ebûbekir'e gelince o, Erdebil hâkimi Bistam oğlu Câkir'in Şirvanşah İbrahim ile birlikte Tebriz'i ele geçirdiklerini öğrenince Isfahan kuşatmasını kaldırarak, Âzerbaycan'a döndü.

Bistam oğlu Câkir ile Şirvanşah İbrahim arasında az sonra anlaşmazlık çıkmış ve esasen bölgenin eski hâkimi Celâyirli Sultan Ahmed'in gelmekte olduğu haberinin işitilmesi üzerine onlar memleketlerine dönmüşlerdi. Daha önce Kara Koyunlu Yusuf Beg ile birlikte Dımaşk kalesinde hapiste bulunan Sultan Ahmed, Şam nâibi Şeyh el- Mahmudî'nin Memlûk Sultanı Ferec'i tahttan indirmek için Kara Yusuf'u da yanına alarak, 1405 yılında giriştiği Mısır seferine katılmayarak, Dımaşk'tan gizlice kaçmış ve önce Hille'ye gelmiş, Bağdad'ta bulunan Timurlu emiri Devlet Hoca'nın kaçması üzerine kolayca şehre girmişti. Dımaşk kalesinde hapiste bulundukları sırada Arap Irak'ının Sultan Ahmed'e, Âzerbaycan'ın ise Kara Yusuf'a âit olması aralarında kararlaştırıldığı halde, Sultan Ahmed herhalde Timur'un buralardan çekilip gitmesi ve ölümü ile torunları arasında mücadelelerin başlaması, Ebûbekir'in Isfahan'da meşguliyeti ve Kara Yusuf'un ise çok uzaklarda bulunmasını fırsat bilerek, Uyrat ve Türkmenlerden toplayabildiği bir miktar asker ile Bağdat'dan hareket ederek, 1406 yılı Temmuz ayı başlarında Tebriz'e girdi ve bu kadar aradan sonra, ülke karışıklıklar içinde bulunduğun-

[9] İ. Aka, "Hâkimiyet Mücadeleleri", 54-57.
[10] *Mirza Şahruh*, 49.

dan tekrar sevinçle karşılandı. Çünkü ahali acılarla dolu bir gurbet hayatı geçirdiğinden, onun kötü alışkanlıklarından vazgeçtiğini sanıyordu[11].

Fakat çok geçmeden Ebûbekir'in Isfahanlılar ile anlaşarak Tebriz'e dönmekte olduğu haberi alınınca, Celâyirli Ahmed, bundan epeyce endişeye kapılmakla birlikte Ebûbekir ile savaşmak üzere Tebriz'in güneydoğusundaki Ucan'a yöneldi. Saidâbâd[12] mevkiine geldiklerinde beglerinden Uyrat Şeyh Ali'den aldığı bir mektup üzerine Uyrat askeri kendilerinden önce Bağdat'a girmeden dönmeye karar verdiler ve Âzerbaycan'dan toplanmış olan ordusu dağıldı[13]. Ebûbekir'e gelince o, babası ile birlikte 28 Rebiülevvel 809 (12 Eylül 1406)'da[14] Tebriz'e gelip, salgın hastalık dolayısı ile şehre girmeyerek, şehrin batısında Şenb-i Gazan'da konmuştu.

Şeyh el-Mahmudî ile birlikte Mısır üzerine başarısızlıkla sonuçlanan sefere giden Kara Yusuf, yine Şeyh ile birlikte önce Dımaşk'a gelmiş, oradan da Mardin ve Musul taraflarında bir süre oyalandıktan sonra Bitlis'e gitmiş ve şehrin hâkimi Şerefoğlu Şemseddin tarafından ağırlanmıştı. Kara Koyunlu bey'i bundan sonra vaktiyle Timur'a baş eğip, Timur tarafından Ömer Mirza'nın buyruğuna verilen, şimdi de Türkmenlere karşı düşmanca bir tavır takınan Van hâkimi İzzeddin Şir üzerine giderek onu yenilgiye uğratmak sûretiyle, kendine bağımlı duruma sokmayı başarmış[15], ardından Erzurum yöresindeki Avnik üzerine yürüyerek, Timur'un Âzerbaycan'dan ayrılırken "Türkmen Kara Yusuf'a dikkat etmesini" tenbihlediği Emir Doladay'dan kaleyi almayı başarmıştı. Böylelikle Timurlular Doğu Anadoluda son üslerini de elden çıkarmış, bölgede Timurlu hâkimiyeti kesin olarak sona ermiş oluyordu.

[11] *Kara Koyunlular*, 72.

[12] Yeri için bk. Hamdullah-ı Müstevfî, *Nüzhetu'l-Kulûb*, yay. M. Debir Siyakî, Tahran 1336 h.ş., 89.

[13] *ZT*., 406a; *MS*., 93., F. Sümer (*Kara Koyunlular*, s.72) onun Bağdad'a gelişini Ebûbekir'in dönmesi ile ilgili görmektedir. Halbuki Ebûbekir ancak Sultan Ahmed'in ayrıldığını öğrendikten sonra Sultaniye'den Tebriz'e hareket etmişti.

[14] *ZT*., 406a; *MS* (s.93) ve ondan naklen F. Sümer (s.72) 8 R. evvel.

[15] F. Sümer, *Kara Koyunlular*, 69.

I. BÖLÜM

Mirza Ebûbekir ile Kara Yusuf Arasındaki Birinci Savaş:

Bir süre önce Tebriz'e dönmekle birlikte salgın hastalık yüzünden şehre girmeyerek Şenb-i Gazan'da konan Mirza Ebûbekir, buradan Nahcivan'a giderek,Kara Yusuf'tan kurtulma yollarını arayan Van hâkimi İzzeddin Şir'i yanına çağırdı ve onunla konuştuktan sonra savaşa karar verildi. Taraflar Nahcivan'ın batısında 1 C.evvel (14 Ekim 1406) Salı günü karşı karşıya geldiler. Aralarında Aras ırmağı akıyordu. Savaşın 1. günü tarafların birbirini yoklaması ve karşılıklı ok atması ile geçti. 2. günü Ebûbekir Aras'ı geçerek Türkmenler üzerine saldırdı ise de püskürtüldü ve bir süre sonra Çağatay ordusunda bozulma belirtileri görüldü. Askerlerinin bir kısmının Aras ırmağında boğulduğu bir kısmının ise tutsak alındığını gören Ebûbekir, kaçmak zorunda kalarak, Merend üzerinden Tebriz'e gelerek şehri yağmalatmış, fakat Türkmenlerin kendisini tâkip ettiklerini sanarak, buradan da Rey taraflarında kışlamak üzere Sultaniye'ye gelip, kaleyi onartmıştı[16].

Kara Yusuf Beg'e gelince, Ebûbekir'e ve Çağataylara karşı kazandığı bu ilk zafer onun şöhret ve gücünü artırdı. Ordusunun eline bol miktarda ganimet geçmiş olduğundan düşmanın ardından gitmeyerek önce Nahcıvan'a gelmiş, biraz sonra da Tebriz ahalisinin şehri işgal etmesi için kendisini teşvik etmeleri üzerine oraya Daruga gönderip, kendisi de kışlamak üzere Merend'e gitmişti. 1406/7 yılı kışını Merend'de geçiren Yusuf Beg, bahar başlarında Tebriz'e geldi. Buradan, Ebûbekir'in bulunduğu Sultaniye üzerine yürüdü. Bunu öğrenen Ebûbekir, Derviş Kuşçu adlı adamını burada bir miktar asker ile bırakarak Rey yakınlarına çekildi. Kara Yusuf Sultaniye'yi işgal edip, halkını Tebriz, Meraga ve Erdebil gibi şehirlere göçürdükten sonra, Tebriz'e döndü. Onun dönüşünü öğrenen Ebûbekir Sultaniye'ye gelip, etrafı yağmaladıktan sonra Kirmanşah yakınlarındaki Cemcemal'e gidip kışladı. Bahar geldiğinde, Câveni Kurbanî emirlerinden Nevruz, Abdurrahman ve Tahir'in yanlarında 5000 kişi ile Semerkand hâkimi Halil Sultan'dan ayrılarak Harezm ve Mâzenderan yolu ile Rey yöresine geldiklerini işiterek onları yanına çağırdı. Onlar Ebûbekir'in davetini kabul ile ülkenin durumu hakkında kısa bir görüşmeden sonra, Âzerbaycan'ı Türkmenlerden kurtarmaya karar vererek, Tebriz'e doğru yollandılar[17].

[16] F. Sümer, *Kara Koyunlular*, 73; İ. Aka, "Hâkimiyet Mücadeleleri", 62.
[17] *Kara Koyunlular*, 73; İ. Aka, "Hâkimiyet Mücadeleleri", 63-64.

Mirza Ebûbekir ile Kara Yusuf Arasında İkinci Savaş, Miranşah'ın Ölümü ve Timurluların Âzerbaycan'ı Elden Çıkarmaları:

Âzerbaycan'ı elinden almak maksadı ile Ebûbekir'in kendi üzerine gelmekte olduğunu işiten Yusuf Beg, Şenb-i Gazan'da konup, hendek kazmaları için Tebriz ahalisini toplattı. Burada iken, Âzerbaycan'ın ileri gelen begleri onun katına gelerek, Çağataylar üzerine yürüdüler. Nihayet taraflar 24 Zilkade (21 Nisan 1408) Cumartesi günü Tebriz'in iki konak güneyindeki Serdrûd mevkiinde[18] karşılaşarak saf tuttular[19]. Bir buçuk yıl kadar önce kazandıkları zaferden dolayı mâneviyatları kuvvetli olan Kara Koyunlular, her taraftan hücuma kalkarak Çağatay ordusunun saflarında karışıklık meydana getirdiler. Esasen Kara Yusuf'un cesareti Çağatay askerlerince biliniyordu.Timur'un idaresinde cihanı titretmiş askerlerden ve onların çocuklarından meydana gelen Çağatay ordusu Türkmenlerle savaşmak istemiyordu. Timur'un durup dinlenmeden yaptığı uzun ve yorucu seferlerin ardından, onun ölümü ile başlayan ve yıllarca süren iç mücadeleler Çağataylar arasında çözülmeye yol açmıştı. Ordusunun bozulmakta olduğunu gören Ebûbekir, durumu düzeltmek için karşı saldırıya geçerek, beglerden Celâleddin Dizek'i kovalamaya başladı. Fakat dönüşünde acı bir manzara ile karşılaştı. Zira ordusu tamamen dağılmış, babası Miranşah ise, kim olduğu bilinmeksizin, elbiselerine tamaen öldürülmüştü [20].

[18] Yeri için bk. Guy Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1966, 163; Dorothea Krawulsky, *Iran-Das Reich der Ilhane*, Wiesbaden 1978, 555.

[19] Hâfız-ı Ebrû (*ZT*, 422a) burada Kara Yusuf'un beş oğlunun yanında olup, Pir Budak, Şah Budak, Şah Mehmed, İskender ve İsfend Mirzaların adlarını sayıyor. Ancak bunlardan Şah Budak'ın adından diğer kaynaklarda hiç söz edilmemektedir. Bu herhalde Cihanşah olacaktır.

[20] Miranşah Timur'un yaşça üçüncü oğlu olup, 748 (1366) yılında doğmuştur. Ölümü üzerine cesedi önce tanınmış pek çok kimsenin gömülü bulunduğu Sorhâb (burası için bk. *Nüzhetü'l Kulûb*, 89)' da gömülmüş, daha sonra adamlarından Şems-i Gurî onun kemiklerini gizlice buradan alarak, derviş kıyafetinde Mâverâünnehr'e götürüp, Şehr-i Sebz'de gömülmüştür (*ZT*, 422b; *MS*, 116). Buna rağmen onun kemiklerinin buradan alınarak Semerkand'daki Gûr-i Emir'e ne zaman nakledildiği bilinmemektedir. Mezar taşında bu hususta bir kayıt bulunmadığı gibi, Miranşah'ın bu mezar taşının ne zaman ve kim tarafından hazırlandığı da belli değildir. Ancak nakil işi Ebû Said devrinde gerçekleşmiş olmalıdır. Miranşah'ın mezar kitabesi için bk. A. A. Semenov, "Gur-i Emir Türbesi'ndeki Timur'un ve Ahfadının Mezar Kitabeleri", çev. Abdülkadir İnan, Belleten (1960), XXIV, 93, s. 159-162. Bu Timurlu Mirzasının hayatı ve faaliyetleri için bk. İ. Aka, "Timur'un Ankara Savaşı (1402) Fetihnâmesi", Belgeler (1986), 15, s. 14, nr. 20.

Mirza Ebûbekir'in Kirman'a Gitmesi ve Öldürülmesi:

Ebûbekir bu durumu görünce, kaçmaktan başka yapılacak bir şey olmadığını anladı ve Sultaniye'ye doğru yollandı. O burada da durumu kendisi için uygun görmeyerek, Yezd taraflarına geldi. Ebûbekir burada iyi karşılanacağını, idarenin kendisine teslim edileceğini umarken, şehrin kapıları yüzüne kapatılmış[21] ve buradan da Kirman hâkimi Barlas İdigu oğlu Sultan Üveys'in yanına gitmiş ve iyi kabul görmüştü[22]. Fakat o burada hâkimiyeti ele geçirme sevdasına kapılınca, burada da kalamayarak Sistan'a gitmişti[23]. O burada Sistan Şahları ile birlikte Şahruh'a karşı bir harekette bulunmak istemiş ise de[24], Herat hâkiminin bölgeye bir seferi üzerine yeniden Kirman'a dönmüş ve İdigu'nun oğulları ile yapılan savaşta öldürülmüştü (1408)[25].

Böylece Âzerbaycan ve Acem Irak'ı daha Timur'un ölümü üzerinden üç yıl kadar kısa bir zaman geçtiği halde Timurlu Mirzalarından tamamen boşalmış bulunuyordu. Artık Timur devletinin mühim bâzı bölgeleri ilk defa olarak elden çıkmış ve Kara Koyunlular bir aşiret ve beglikten bir devlet haline gelmişlerdir. Daha sonraları Şahruh'un 1420, 1429 ve 1434 yıllarında bu taraflara yaptığı sefer ve kazandığı zaferleri bile buraları elde tutmak için yeterli olmamıştır. Doğu Anadolu, Âzerbaycan ve Acem Irak'ı bölgelerinde bundan sonra Kara Koyunlu devletinin varlığından dolayı Timurluların kudretli hükümdârı Mirza Şahruh, zamanın diğer iki güçlü devleti Memlûkler ve

[21] *Tacü's-Selmanî*, 150. Ebûbekir'in bundan sonraki faaliyetleri için bk. J. Aubin, *Deux Sayyids de Bam au XV siècle*, Wiesbaden 1956, s. 30 v.dv.; İ. Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Güney-İran'da Hâkimiyet Mücadeleleri", Atsız Armağanı, İstanbul 1976, s. 8 v.dv.

[22] *Tacü's-Selmanî*, 150b.

[23] *Tacü's-Selmanî*, 152b.

[24] *ZT*, 429a; *MS*, 120 v.dv. Melikşah Hüseyin b. Melik Gıyâseddin-i Sistânî, *İhyau'l-Mülûk*, yay. Menuçehr Sutude, Tahran 1344 h.ş., 112.

[25] *Tacü's-Selmanî*, 159b. Timur öldüğü sırada onun 23 yaşında olduğu söylendiğine göre (Yezdî, II, 522), 784 (1382) yılında doğmuş olmalıdır. Yedi Yıllık Seferde, Suriye'de Haleb ile Dımaşk fethinde bulunmuş, Anadolu Seferi sırasında Kemah'ın fethi ve Ankara Savaşında yer almıştır. Savaştan sonra Muhammed Sultan'ın idâresinde Bursa ve İznik'e gitmiş, Bâyezid'in büyük kızını nikahına almıştır (Yezdî, II, 327). Onun hayatı ve faaliyetleri için bk. İ. Aka, "Timur'un Ankara Savaşı Fetihnâmesi", s. 13, nr. 18. Onu önce Bem civarındaki Günbed-i Şuayb Bini'de gömmüşler, kemikleri daha sonra dervişler tarafından gizlice Semerkand'a götürülmüştür (Hasan b. Şihabüddin Hüseyin b. Taceddin-i Yezdî (İbn Şihab), *Camiü't Tevârih-i Hasanî*, Fatih Ktb., nr.4307, 417a). Caferî (*Târih-i Kebir*, Leningrad Umumi Ktb. Pers. Nov. Serija,nr. 201, s. 300)'ye göre ise o Bem şehri yakınında Baba Mahmud türbesine getirilerek, gömülmüştür. Pek çok Timurlu Mirzası gibi, Ebûbekir de şiirle meşgul olmuş olup, onun Türkçe bir beyti için bk. Ali Şir Nevai, *Mecâlisu'n-Nefâis*, Farsça Tercümesinden yay. Ali Aşgar Hikmet, Tahran 1323 h.ş., s. 124.

Osmanlılar üzerine doğrudan doğruya baskıda bulunamamış, Ankara Savaşı'ndan sonra hemen kendisini toparlayan Osmanlı devleti yeniden canlandırılan Anadolu begliklerini kolaylıkla ortadan kaldırabilmiş, başlıca Baranlu, Sa'dlu, Baharlu, Duharlu, Karamanlu, Alpagut, Ayinlu, Hacılu, Ağaçeri, Döger, Bayramlu vs.[26] gibi boy ve oymaklara dayanan Kara Koyunlular ise varlıkları bu gün de devam etmek üzere adı geçen bölgelerin Türkleşmesinde önemli bir rol oynamışlardır.

Mirza Ebûbekir'in Ayrılmasından Sonra Âzerbaycan ve Acem Irak'ı:

Savaştan sonra Yusuf Beg, Emir Bistam'ı Acem Irak'ının fethi için görevlendirdi. Bunun üzerine hâlâ ticarî önemini koruyan Sultaniye'ye gelerek, şehri ele geçiren Bistam Beg, Acem Irak'ı vâliliğine tâyin edilmiş, ertesi yılın başında ele geçirilemez bir kale olarak bilinen Nahcivan civarındaki Alıncak da Kadı İmâmeddin'in elinden Kara Koyunluların eline geçmişti[27]. Bağdad ve yöresine hâkim olan Sultan Ahmed'e gelince; o, 1407/8 yılı kışını Bağdad'ı berkitmek ile geçirdi. Timur tarafından tutsak alınarak Semerkand'a götürülmüş olan oğlu Alâuddevle, Timur'un ölümü üzerine serbest bırakılmış ve Bağdad'a gelmişti. Sultan Ahmed buna son derecede memnun olarak toylar düzenleyip, Hille'yi oğluna verdiği gibi, bu sıralarda Fars hâkimi Timurlu Pir Muhammed'in, kardeşi İskender'in saldırısını savmak üzere Huzistan'dan ayrılmasını fırsat bilerek, bu bölgeye de hâkim olmuştu[28].

Kara Yusuf'a gelince; o, 1409 yılında Ak Koyunlu Begi Kara Yülük Osman'ı Âmid dolaylarında bozguna uğrattıktan sonra, Mardin'e gelmiş ve Melik Salih'i, kızlarından biri ile evlendirerek Musul'a gönderip, Mardin'e kendi adamlarından birini tâyin etmişti. Melik Salih'in az sonra, belki de ağılanarak ölümü ile üç asırdan fazla bir geçmişi bulunan Artuklu Hânedanı da sona ermiş oldu[29].

Mardin işini halleden Kara Koyunlu begi yaylamak üzere Van Gölü yakınındaki Aladağ'a döndü. Bu sırada Acem Irak'ında da bir çok olaylar cereyan etmekte idi. 1393 yılında Fars bölgesine gelen Timur, Muzafferli Hânedanına son verirken, hânedandan Zeynelâbidin hapsedilmek üzere Semerkand'a gönderilmiş, oğlu Mu'tasım ise kaçmıştı. Timur'un ölümünden sonra

[26] Bu boy ve oymaklar için bk. *Kara Koyunlular*, 13-32.
[27] *Kara Koyunlular*, 77.
[28] *Kara Koyunlular*, 78.
[29] *Kara Koyunlular*, 80.

o da bir çok kimseler gibi yeniden ortaya çıkarak, yardım sağlamak ümidi ile Kara Yusuf'un yanına gelmişti. Fars hâkimi, Timur'un torunu Pir Muhammed'in 1409 yılında kendi adamlarından Şerbetdâr Hüseyin tarafından öldürülmesi üzerine, bölgeye hâkim olan İskender'in, Isfahan'ı ele geçirmek amacıyla hareket etmesi üzerine, bölgenin karışık durumundan yararlanmak isteyen Kara Yusuf, Muzafferli Mu'tasım ile Acem Irak'ı vâlisi Bistam Beg'i Isfahan üzerine gönderdi. Isfahan yakınında Âteşgâh mevkiinde yapılan savaşta Türkmenler başarılı olamamışlar ve üstelik Mu'tasım da öldürülmüştü[30].

Bir yıl önce Huzistan taraflarına başarılı bir sefer yapmış bulunan Celâyirli Sultan Ahmed, Acem Irak'ı vâlisi Bistam Beg'in küçük yaşta olan oğlu Bâyezid'i Sultaniye'de bırakarak Isfahan'a gitmesinden yararlanarak, beglerinin teşviki ile Sultaniye'ye yürüdü. O Hemedan'a geldiğinde, Bistam Beg de bozgun halinde Isfahan'dan dönüyordu. Sultan Ahmed'e karşı o, kardeşi Ma'sum'u Sultaniye'de bırakarak Erdebil'e gitti. Sultaniye yakınlarına kadar gelen Sultan Ahmed'in katına etraftaki begler geldiler ve Ahmed kalenin teslimini istedi ise de, onun bu isteği reddedildi. Buna rağmen Ahmed ümitsiz değildi. Fakat tam bu sırada gayrimeşru oğlu Üveys'in ortaya çıkarak, başına epeyce adam toplaması üzerine o Bağdad'a dönmek zorunda kaldı[31].

Öte yandan Mâverâünnehr'deki mücadeleler sonucu toprakları elinden alınan Miranşah oğlu Halil Sultan, Uzunata'da amcası Şahruh ile görüştükten sonra, Semerkand tahtını Şahruh'a bırakarak Herat'a gelmiş ve buradan da 10.000 atlı ile babasının eski yurduna giderek, fethedebildiği yerleri geri almak üzere Âzerbeycan ve Acem Irak'ı taraflarına gönderilmiş, 1410 yılı Mart ayında hareket ile Rey şehrine gelmişti. Şahruh kendisinin de arkadan hareket edeceğini ifâde etmişti ki, onun bu teşebbüsü babasının ölümünüden sonra Horasan ve Mâverâünnehr'de hâkimiyetini pekiştirmekle vakit geçirmiş olan Şahruh'un Timur devletini eski hududlarına kavuşturmak hususunda batıya doğru yaptığı ilk teşebbüs olması bakımından dikkat çekicidir.

1410 yılı başlarında Kara Koyunlu beyi yaylamak üzere Aladağ'a geldiğinde, burada iken birçok kimsenin Erzincan hâkimi Mutahharten'in torunu Şeyh Hasan'dan şikâyet etmeleri üzerine bu şehre yürüyerek, uzun bir kuşatmadan sonra şehri ele geçirdi ve Pir Ömer Beg'i buraya vâli tâyin etti. Öte yandan bir süre önce Kara Yusuf'tan Hemedan yaylağının kendisine bıra-

[30] *Kara Koyunlular*, 81.
[31] *Kara Koyunlular*, 81.

kılmasını isteyen Sultan Ahmed, bu isteğinin yerine getirilmemesine öfkelenmişti. İşte şimdi Türkmen beginin Erzincan kuşatması ile meşgul bulunmasından yararlanarak, 1410 yılı Mayıs ayında Bağdad'tan Âzerbaycan'a doğru hareket etti. Kara Yusuf'un Tebriz'de bırakuğı büyük oğlu Şah Mehmed, buyruğunda pek az kuvvet bulunduğundan ötürü Hoy taraflarına çekildi. Bunun üzerine Celâyirli hükümdârı kısa zamanda Âzerbaycan'a hâkim oldu[32].

Eski dostu ve gurbet arakadaşının bu hareketini Erzincan kuşatması sırasında öğrenen Kara Yusuf Beg, şehri ele geçirir geçirmez Âzerbaycan'a hareket etti ve Tebriz dolaylarına geldi. Bunun üzerine şehirde bulunan Sultan Ahmed savaşmak amacıyla Tebriz'den çıkarak Şenb-i Gazan'da kondu. Birlikte acı günler geçirmiş bu iki arkadaş, şimdi düşmanca karşı karşıya gelmişlerdi. Esasen vefakâr bir insan olmayan Celâyirli hükümdârı, Kara Koyunlu hükümdârının günden güne artmakta olan başarılarını çekemiyor ve onun ileride kendisi için büyük bir tehlike yaratacağından şüphe etmiyordu.

Savaş Tebriz yakınında Esed köyü yanında 813 yılı R. âhir ayının 28'i Cuma günü (30 Ağustos 1410) vukubuldu ve Türkmenlerin üstünlüğü ile sona erdi. Celâyirli ordusunun bir kısmı tutsak alınmış, büyük bir kısmı ise kaçmıştı. Sultan Ahmed'e gelince; o, civardaki bir bahçede gizlenmeyi başarmış, fakat daha sonra bunu gören birinin haber vermesi üzerine, yakalanarak Yusuf Beg'in huzuruna getirilmişti. Başlangıçta o iyi bir biçimde karşılanmış, fakat sonra Kara Yusuf'un Dımaşk'ta hapiste iken doğan oğlu ve Sultan Ahmed'in kendisini mânevî evlâd edinmiş olduğu Pir Budak'a Âzerbaycan'ı, Kara Yusuf'un büyük oğlu Şah Mehmed'e de Arap Irak'ını tefviz ettiğine dâir elinden yarlık aldıkları gibi, özellikle eski Celâyirli beglerinin ısrarı ile öldürülmesine karar verildi. Bunun üzerine Ahmed, evvelce kardeşini öldürmüş olduğu Hoca Cafer'e teslim edildi ve o da kısas olarak Sultan Ahmed'i öldürdü[33].

Halil Sultan'ın Acem Irak'ına Gönderilmesi ve Bu Sırada Ömer Şeyh'in Oğulları Arasındaki Mücâdeleler:

Bu sıralarda daha önce sözünü ettiğimiz, Miranşah oğlu Halil Sultan da Irak ve Âzerbaycan'ı kurtarmak üzere 10.000 atlı ile Rey'e gelmiş, fakat daha ileriye gidememişti. Çünkü bu sırada Fars hâkimi bulunan İskender, kardeşi Rüstem'i Isfahan'da kuşatmış, Rüstem ise Halil Sultan'dan yardım isteyince o, Isfahan önüne gelmişti. Kuşatmaya dayanamayan Rüstem şehirden ayrılarak Kara Yusuf'un yanına gitmiş, İskrender ise yanındaki askerlerden bâzıla-

[32] *Kara Koyunlular*, 83.
[33] *Kara Koyunlular*, 86.

rının ayrılması üzerine Şiraz'a dönmüştü. Halil Sultan'a gelince; o da kıtlık yüzünden Isfahan'da fazla kalamayarak Rey'e çekilmiş ve durumu Şahruh'a bildirmişti[34]. Lâkin Halil Sultan'ın Rey'e geldikten sonra hastalanıp ölümü (2 Kasım 1411) ile[35], Şahruh'un bütün ümitleri boşa çıkmıştı.

Fakat bütün bunlar Şahruh'un azmini kıracak cinsten olaylar değildi. Bu yüzden o Timur'un ölümünden sonra Özbeklerin işgal ettikleri, Harezm bölgesini 1413 yılında geri aldıktan sonra bütün ilgisini batıya çevirmiş, oğlu Uluğ Beg'in Semerkand'dan gönderdiği fillerle ordusunu takviye ettikten sonra, Ekim ayında Herat'tan Mâzenderan'a doğru hareket etmişti. Nişabur-'a gelindiğinde, yeğeni, Ömer Şeyh oğlu İskender'e haber göndererek, Kara Yusuf'a haddini bildirmek üzere baharda harekete geçeceğini söylemiş ve Rey'de ordusu ile kendisine katılmasını istemişti. Ancak amcası Şahruh'un hâkimiyetini tanımak istemeyen İskender, amcasına beklenmedik bir cevap vermiş, bunun üzerine Şahruh, Tebriz yerine Isfahan üzerine yürümesinin daha uygun olacağına karar vermiş; 1414 ve 1415 yıllarında iki defa Isfahan ve Şiraz'a yürümek sûreti ile buralarda Ömer Şeyh'in oğullarının nüfûzuna kesin olarak son vermişti[36].

Yusuf Beg Timurlu mirzalarını yenmek ve ardından Celâyirli Ahmed'i ortadan kaldırmak sûretiyle (1410), Âzerbaycan'a hâkim olunca, Timurluların tehlikeli bir komşusu halini almıştı. Şahruh daha önce Kara Koyunlular üzerine yürüme teşebbüsünde bulunup, bu maksatla Herat'tan ayrılmışken,

[34] İ. Aka, *Mirza Şahruh*, 99.

[35] *ZT*, 478b; *MS*, 212. Onun ölümünden sonra hanımı Şad Mülk te intihar etmiş ve ikisi birlikte gömülmüşlerdi (İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, Kahire 1285, 216). Onların bu gün dahi Rey'de mevcut olan Tuğrul Beg Burcunda gömülü oldukları rivâyet edilmektedir (Hüseyin Keriman, *Rey-i Bâstân*, II, Tahran 1349 h.ş., 440). İbn Arabşah'a göre (s. 216) o, Irakî tarzında farsça şiirler yazmakta idi. Fakat daha önemli olarak hemen hemen bütün Timurlu Mirzaları gibi o da türkçe şiirler yazmıştı. Onun türkçe şiirlerine örnek için bk. Ali Şir Nevai, *Mecâlis*, 125.

[36] Şahruh'un bu seferleri için bk. İ. Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s. 100 v.dv. Iskender'in hayatı ve faaliyetleri için bk. İ. Aka, "Timur'un Ankara Savaşı Fetihnâmesi", s. 16, nr. 25. Devletşah'a göre o (*Tezkire*, yay. E. Browne, London 1901, 370-71) yiğitlik ve cömertlikte bütün akranından üstün olup, daima kudreti ile övünür, kahramanlık şiirleri okur ve kendisi de bu tarz şiirler yazardı. Muinüddin Natanzî'ye kendi tarihini yazdırdığı gibi, Türk unsurunun daha az bulunduğu Güney İran'da, Sâ'dî ve Hâfız gibi İran edebiyatının en güçlü iki temsilcisinin çıktığı bir şehirde o, türkçe'ye değer veriyordu. Şâirlerden Mevlânâ Haydar kendisine ithafen Nizamî'nin *Mahzenül-Esrar*'ına türkçe bir nazire yazmış olduğu gibi (*Tezkire*, göst. yer); Ali Şir Nevaî'den önceki Çağatay edebiyatının en büyük şairi olarak kabul edilen Lütfî, Gül ve Nevruz adlı Türkçe Mesnevisini yine bu Mirza'nın buyruğu ile Şiraz'da kaleme almıştır (F. Köprülü, İ.A., "Çağatay Edebiyatı" madd, 292a). Kendisi de türkçe şiirler yazmış olup, onun türkçe şiirlerine örnek için bk. *Mecâlis*, 125. Ca'ferî'ye göre (*Târih-i Kebir*, 306b) o, Şeyh Ali Sufî'nin türbesine gömülmüş; İbn Şihab'a göre ise (418b), Şah Melik onun başını Herat'a götürmüştü.

daha sonra yeğeni İskender üzerine yürümek zorunda kalmış, Damgan'a geldiğinde, Sultaniye'den Emir Bistam'in elçisi gelerek bağlılığını ifâde etmişti. Şahruh elçiyi iyi bir şekilde karşılamış, Sultaniye kalesini berkiterek, o havâliye göz kulak olmasını bildirdikten sonra, oğlu veya kardeşini orduya katılmak üzere göndermesini istemişti[37]. Yine bu günlerde Herat sarayına Kara Yusuf'un adamının bir mektup ile geldiği kaynaklarda ifâde edilmekte ise de, maksat belirtilmemektedir[38]. Kaynaklar 818 yılı Muharrem ayı sonunda (Nisan 1415) Tebriz hâkiminin, güzel konuşması ile tanınan adamlarından Merdanşah'ı elçilik ile Herat'a gönderdiğini ve "eğer Şahruh Sultaniye kalesini kendisine bırakacak olur ise, onun hâkimiyetini kabul ile buyurduğu şekilde hareket edeceğini" bildirdiğini yazmaktadırlar[39]. Herat hâkimi ise, "sadakatın elçilerin gidip-gelmesi, oğullarından birini Herat'a göndermesi ile anlaşılacağı ve bunları yerine getirdiği takdirde Sultaniye'ye kadar olan yerleri Tebriz hâkimine bırakacağını" ifâde ile elçiye dönme izni vermişti[40].

Fakat bu sırada beklenmedik bir olay vukubulmuş, daha önce Şahruh tarafından kendisine Rey ve yöresi verilmiş bulunan Miranşah'ın oğlu Mirza İcil ölmüş[41], bundan yararlanmak isteyen Kara Yusuf'un Sultaniye üzerine yürüdüğü öğrenilmişti. Üstelik Ankara Savaşı'ndan sonra parçalanan Osmanlı devleti yeniden kendini toplamış,vaktiyle Timur'un hâkimiyetini tanımış olan Çelebi Mehmed'in faaliyetleri[42] de Herat'ta endişe uyandırmaya başlamıştı. Anadolu'da birliğin kurulmasını hoş karşılamayan Şahruh,818 yılı Zilhicce ayının ortalarında (Şubat 1416) beglerinden Burunduk Bahadır ile

[37] *ZT*, 508a; *MS*, 264. Bistam'ın oğlu Bâyezid, Isfahan kuşatması sırasında orduya katılmış (*ZT*, 508b; *MS*, 272), daha sonra sefer dönüşü , Şahruh Herat'a gelince , Bistam bizzat kendisi gelerek, bağlılığını bildirmişti (*ZT*, 515b; *MS*, 290).

[38] Gösterilen yerler. Rumlu Hasan Beg'e göre (*Ahsenü't-Tevârih*, (*AT*), yay. Abdülhüseyn-i Nevaî, Tahran 1349 h.ş., 107), Yusuf Beg'in elçisinden önce Diyarbekir'den Kara Yülük Osman Beg'in elçisi gelmişti.

[39] *ZT*, 521b; *MS*, 307.

[40] *Kara Koyunlular*, 95; İ. Aka, *Mirza Şahruh*, 105.

[41] Hâfız-ı Ebrû onun ölüm haberinin 818 yılı Muharrem ayı sonunda (Nisan 1415) Herat'a ulaştığını (522a); A. Semerkandî ise (s.308), Muharrem ayı sonunda öldüğünü yazarlar. Fasih Ahmed'e göre ise o (*Mücmel-i Fasihî*, yay. Mahmud Ferruh, Meşhed 1339 h.ş., 214), 817 (1414) yılında ölmüştü. Ancak o ay ve gün olarak tarihleri doğru olarak vermekle birlikte, çoğu zaman olduğu gibi yıl hususunda burada da yanılnuşur.

[42] Halil Edhem, *Meskûkât-ı Osmaniye*, İstanbul 1334, nr. 88-91; P. Wittek, "Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zaptına", çev. Halil İnalcık, Belleten (1943), VII/27, 572. Timur ayrıca Edirne'ye yerleşen Süleyman Çelebi'nin Balkanlardaki hukukunu tasdik etmişti (Yezdî, II, 332).

gönderdiği mektubunda Osmanlı Sultanını, kardeşlerini ortadan kaldırdığından dolayı kınamakta idi[13]. Osmanlı Sultanı ise söylediklerinin doğru, fakat hâkimiyetin ortaklık kabul edemiyeceği, ortaklığın düşmanlara dâima fırsat ve cesaret verdiği cevabını vermişti[14].

Şahruh'un I. Âzerbaycan Seferi:

Şahruh'un bu seferinin sebebi, az önce Kara Koyunlular tarafından ele geçirilmiş bulunan ve o devirde ticarî değeri yüksek olan Sultaniye ve Kazvin şehirleri ile Acem Irakı'nın bu bölgesinin geri alınması isteği idi[15]. Ayrıca Timur'un ölümünden sonra bu bölgede büyük bir güç olarak ortaya çıkan ve Timurlu hâkimiyetine geniş sahalarda son veren Kara Koyunlu Türkmenleri ile Çağataylar arasındaki Miranşah'ın öldürülmesi ile ortaya çıkan kan davasını da eklemek gerekir[16].

Buna rağmen maksadına savaşa baş vurmadan erişmek isteyen Timurlu hükümdârı elçi göndererek, Kara Koyunlu beginin tâbi olmasını istemişti[17]. Memlûk tarihçileri de Şahruh'un gönderdiği elçisi vâsıtası ile Sultaniye ile Kazvin'i, Yusuf Beg'in vaktiyle eline geçirip nikâhına aldığı Miranşah'ın hanımı ve kızını, öldürülmüş olmasından dolayı Miranşah'ın diyetini ve onların mallarını, kendi adına sikke kesilip, hutbe okunmasını istediğini kaydederler[18]. Şahruh'un elçisi dönüşünde Kara Yusuf'u sözle yola getirmenin imkânsız olduğunu, savaş hazırlığı gördüğünü ifâde etmişti. Yine bu sıralarda Ak Koyunlu Kara Yülük Osman Beg'in Şahruh'a gönderdiği, fakat Yusuf Beg'in eline geçip, daha sonra oğlu İskender tarafından Osmanlılara verilen mektubunda Anadolu'daki begler, Bizans ve Trabzon tekfurları, Gürcü melikleri, Şirvan, Gilân ve Lûristan hâkimlerinin Çağatay hükümdârını bekledikleri bildiriliyordu[19].

[13] Feridun Beg, *Münşeâtü's-Selâtin*, I, İstanbul 1274, 150.

[14] Feridun Beg, I, 151.

[15] Bu sefer için bk. İ. Aka, "Şahruh'un Kara Koyunlular Üzerine Seferleri", Tarih İncelemeleri Dergisi (1989), IV, 7-12; *Mirza Şahruh*, 115-125; *Kara Koyunlular*, 104-123.

[16] Şahruh'un 816 yılında Kara Koyunlular üzerine yürümek maksadı ile hareket edip, Nişabur'dan yeğeni Ömer Şeyh oğlu İskender'e gönderdiği mektuba bk. (*ZT*, 495a-b; 550b; *MS*, 247; 395-396).

[17] *Kara Koyunlular*, 105.

[18] Makrizî, *Kitabü's-Sülûk*, yay. Said Aşur, Kahire 1972, IV, 300; İbn Hacer, *İnbau'l-Gumr*, yay. M. Abdulmuid Han, Haydarâbâd 1972, VII, 164.

[19] Feridun Beg, I, 153. Kara Yülük Osman Beg daha sonra Osmanlı Sultanına gönderdiği mektubunda, Şahruh'a gönderdiği mektubun Cihanşah tarafından ele geçirilip yakıldığı,

Karakoyunlu beg'inin bu tutumu üzerine Çağatay hükümdârı, ülkenin her tarafına adamlar göndererek, hazırlanılmasını buyurmuş ve ardından 25 Ağustos 1420 tarihinde Herat'tan hareketle, yolu üzerindeki şeyhlerin türbelerini ziyaret ede ede, Nişabur, Damgan ve Simnan üzerinden Rey'e varmıştı. Yolda ve buradaki katılmalarla ordusu 200.000 kişiye ulaşmıştı. Buna rağmen bizzat Timurlu tarihçilerinin de ifâdelerine göre herkes Türkmenler ile savaşı düşünerek, savaştan pek te ümitli görünmüyorlardı[50]. Şahruh bizzat istihareye yatıp, Allah'a yakardığı gibi, hâfızlardan 12.000 kere Fetih sûresi okumalarını istemişti.

Bu ruh hali içinde öncü olarak gönderilmiş bulunan Emir Şah Melik, Yusuf Beg'e adam göndererek barış isteğini tekrarlamış, Sultaniye ile Kazvin'i Çağataylar'a bıraktığı takdirde, Suriye ile Rum'a kadar Âzerbaycan ile Acem Irakı'nın kendisine bırakılacağını ifâde etmişti. Yusuf Beg bu teklife râzı olmadığı gibi, Şah Melik'in adamını Tebriz'de haps ettirmiş, hazinede ne varsa askerlerine dağıtarak savaşa hazırlanmıştı. Öte yandan belki biraz da Osmanlıları harekete geçirmek için, ama ne olursa olsun Kara Koyunlularca da Timurlu hükümdârına çok büyük emeller atfolunuyor, Kara Yusuf'un Osmanlı sultanı I. Mehmed'e yazdığı mektubunda, Şahruh'un boğazlara kadar olan yerleri istilâ edip, Balkanlardan Deşt-i Kıpçak'a, oradan Derbend üzerinden Âzerbaycan'a dönmek niyetinde olduğu söyleniyordu[51].

Âzerbaycan üzerine yürümek üzere hazırlanmakla meşgul olan Çağatay hükümdârı, Emir Yusuf Hoca'yı haber toplamak üzere Kazvin taraflarına gönderdi. Kara Koyunluların Kazvin vâlisi tutunamayacağını anlayarak, Mirza Cihanşah'ın bulunduğu Sultaniye'ye geldi. Şahruh, hâkiminin ayrılması üzerine Kazvin'e ordu göndermişti. Mirza Cihanşah'a gelince, o, Çağatayların ilerlemekte olduklarını öğrenince, kaleyi berkitip, erzak yığarak onları beklemeye başlamıştı. Fakat aniden Tebriz tarafından gelen bir haberci babasının Ucan yöresinde öldüğünü, yanındaki Türkmenlerin ise dağıldıklarını bildirince, durum birden bire değişmiş, Cihanşah ve yanındakiler kaledeki erzakı yükleyip, kıymetli eşyayı yanlarına alarak Sultaniye'yi terk ile ku

---

Tebriz'de sahte mühür ile Osmanlılara başka bir mektup gönderildiğini iddia etmiştir (Feridun Beg, I, 154).

[50] *ZT*, 552b; *MS*, 401; *Kara Koyunlular*, 107; *Mirza Şahruh*, 117.

[51] Feridun Beg, I, 152.

zeye doğru yönelmişlerdi. Aynı zamanda Kazvin yöresinde haber toplamakla görevli bir kulak, Kazvin yakınlarında bulunan Şahruh'a gelerek, Kara Koyunlu beginin öldüğü haberini getirdi[52]. Öte yandan aynı gün huzura gelen Sultaniye kadısı da, Yusuf Beg'in ölümü ve Cihanşah'ın şehri bırakıtığı haberini getirmiş,bu haber Çağatay ordusunda derin bir nefes alınmasına yol açmıştı.

Bunun üzerine Sultaniye'ye gelen Çağatay hükümdârı, bir süre burada kaldıktan sonra, Miyâne, Erdebil ve Mugan üzerinden gelip,Aras ırmağını geçerek, kışlamak üzere 15 Aralık günü Arran Karabağ'ına gelerek konmuştu[53]. Oğlu Baysungur'a gelince, Zilkade (Aralık) ayı ortalarında hiçbir güçlükle karşılaşmadan Tebriz'e gelmiş ve burada Kara Yusuf'un Erzincan hâkimi Pir Ömer Beg tarafından tutsak alınarak, Tebriz'e gönderilmiş bulunan Kara Yülük 'ün oğlu Yakup Beg tarafından karşılanmıştı[54].

[52] *ZT*, 554a; *MS*, 406: 11 Zilkade Pazartesi. O, Zilkade ayının 7'si Perşembe günü (13 Kasım 1420) Sistan denilen yerde ölmüştü (*ZT*, 556a). Onun ölümü ve şahsiyeti için bk. *Kara Koyunlular*, 109-115. Memlük tarihçileri (*Kitabü's-Sülük*, IV, 543; İbn Tagribirdî, *En Nücûmü'z-Zahire*, yay. W. Popper, Berkeley 1915, VI, 423) onun zehirlenerek öldüğünü yazarlar. Eğer bu husus doğru ise, bu iş Şahruh'un öncüsü Şah Melik'in casusları tarafından yapılmış olabilir. Esasen onun âni ölümü de şüphe ile karşılanabilir. Hurşah b. Kubad el- Hüseynî (*Târih-i İlçi-i Nizamşah*, yay. Seyyid Mücahid Hüseyn-i Zeydî, New Delhi 1965, 310), Kulenc (mide) rahatsızlığından öldüğünü kaydediyor. Halk arasında da onun ağılanarak öldürüldüğü söyleniyordu. Zira Kirman bölgesinde Bem'de yaşayan çağdaş Şeyh Şemseddin İbrahim'in kerametleri sayılırken, Kara Yusuf'un zehirlenerek öldürüldüğü kaydedilmiştir ("Makamât-ı Tahireddin Muhammed ve Şemseddin İbrahim", yay. Jean Aubin, *Farheng-i İran Zemin* (1955), II, 166). Cesedi önce Tebriz'in ileri gelenlerinden Seyyid Muhammed-i Kececi ve başkaları tarafından Tebriz'e götürülmüş, oradan da Erciş'e gönderilerek, ata ve dedesinin mezarlarının yanına gömülmüş ise de, bu gün türbesinin yeri dahi bilinmemektedir (*Kara Koyunlular*, 112 ve 117). Ak Koyunlu hükümdârı Uzun Hasan Beg'in Kur'an'ı türkçeye çevirterek, huzurunda okuttuğunu biliyoruz (M. H. Yınanç, *İA*, "Ak Koyunlular", 260). Bundan daha ilgi çekici olarak ondan elli yıl önce Kara Yusuf Beg'in böyle bir teşebbüste bulunmuş olduğunu, onun türkçe olarak Kur'an'ı okumasından dolayı söylemek mümkündür. Bu hususta H. Ritter'in "Studien zur Geschichte der Islamischen Frommigkeit" (Oriens, 7/1954), adlı makalesinde nakledilen beyte bk.: Yusuf-i Sıddık-i Şah-i Kâmrân-Xwand qur'an ra ba turkî xhwaş rawan (S. 31, nr. 1). Onunla ilgili olarak, bir Ermeni kolofonundaki "O (Yusuf), bir müslüman olmakla beraber, hristiyanlara, papazlara ve kiliselere karşı hayırsever bir zatur" ifâdesi ilgi çekicidir (K. Sanjian, *Colophons of Armenian Manuscript 1301-1480*, Cambridge 1969, 145 ve H. D. Andreasyan, "XIV ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", *Tarih Enstitüsü Dergisi* (1972), 3, 103).

[53] Şahruh'un buradan Osmanlı hükümdarına gönderdiği Fetihnâme için bk. Feridun Beg, I, 160-161. Herat'a gönderilen bir diğer fetihnâmede ise (süreti için bk. Abdülhüseyn-i Nevaî, *Esnad ü Mukâtebât-ı Tarihi-yi İran-ez Timur tâ Şah İsmail*, Tahran 1341 h.ş., 208-214) Çağatay hükümdarının sevincinden Horasan'daki reayayı vergilerin bir kısmından muaf tuttuğu görülmektedir (s. 214).

[54] Kara Yusuf, Ak Koyunlu Beginin Pir Ömer'i öldürdüğünü duyunca, kısas olarak Yakup Beg'i öldürmek istemiş ise de, beglerbegisi Karaman Beg, Şahruh'un gelmekte olduğu şu sırada bunun doğru olmayacağını söyleyerek karşı çıkmıştı. Kara Yusuf'un ölümünden sonra Tebriz'e

İskender'in, Osmanlı Sultanı Çelebi Mehmed'e yazdığı mektuba göre, Baysungur'un önünden kaçan İskender, Çapakçur'a gelmiş ve oradan da babasının sağlığında vâlisi bulunduğu Kerkük'e gitmiştir. İsfend Mirza ile Nahcivan dolaylarına gelmiş bulunan Şah Mehmed, burada daha fazla kalmayarak Bağdad'a yönelmiş, İsfend ise Kara Koyunluların büyük oymaklarından Sa'dlu oymağının yanında kalmıştır. O bu oymağa dayanarak kendisini Kara Yusuf'un halefi ilân etmiş ve Bâyezid kalesindeki hazineye el koyup, Sa'd Çukuru kışlağına gitmiştir. Cihanşah, Sultaniye'den ayrıldıktan sonra babasının cesedini Erciş'e götürmüş, buradan da Bağdad'a geçmişti. Ebû Said'e gelince, bulunduğu Erzincan'dan ahali tarafından çıkarılmış ve İsfend'in yanına gitmişti[55].

Kışı Karabağ'da geçirmekte olan Şahruh'un katına etraf hâkimleri veya elçileri armağanlar ile gelmeye başladılar. Ancak bir süre sonra, Gence ve Berda'a'yı yurt edinmiş bulunan Kara Koyunlu oymaklarından Karamanlılar ayaklanmaya başlamışlar, babasının ölümü üzerine Kerkük'e gelen İskender de, Kara Yülük üzerine yürüyüp, Sincar'ın Kuzeydoğusunda Hatuniye Gölü dolaylarındaki Şeyhkendi'nde onu ağır bir yenilgiye uğratmıştı (Mart 1421)[56].

Gence taraflarına gönderilen kuvvetler karşısında direnemeyeceğini anlayan Karamanlu boyu beg'i Yar Ahmed teslim olmuş, bundan sonra Çağatay ordusu Doğu Anadolu'ya doğru yollanmıştı. Şahruh, Aras ırmağını geçerek, vaktiyle Kara Yusuf'un erzak yığıp, değerli eşyasını sakladığı ve şimdi Kara Koyunlu İsfend'in sığınmış bulunduğu Bâyezid kalesi üzerine yürüdü. İsfend, Çağatayların gelmekte olduğunu öğrenince kaleden ayrılmış ve kale Mirza Cuki tarafından ele geçirilmişti[57]. Çağatay ordusu buradan, Aladağ yaylasına gelmiş, fakat burada fazla kalmayarak, ordunun bir kısmı etraftaki başkaldırmalar üzerine gönderildiği gibi, ana kol Abaka Sarayı[58]'ndan geçerek, Van Gölü'nü solda bırakıp, Erciş'e geldi. Oradan Ahlat'a doğru yola çı-

dönen Karaman Beg, Yakup Beg'i serbest bırakmış ve o da Baysungur'u karşılamıştı (*Kara Koyunlular*, s. 101 v.dv.; 116).

[55] *Kara Koyunlular*, 116-117.

[56] *Kara Koyunlular*, 118-119.

[57] *ZT*, 565b-567a; *MS*, 443-446.

[58] Yeri için bk. *Nuzhetu'l-Kulûb*, 70.

kıldı. Bu sırada etraf hâkimleri ile Kara Yülük Osman Beg'in oğulları Ali ve Bâyezid Begler ile diğer Ak Koyunlu begleri huzura geldiler[59].

Mirza İsfend'e gelince, o, bu sırada Muş'ta yaylamakta iken, Çağatayların gelmekte olduğunu işitince, Fırat ırmağı'nı geçerek Diyarbekir taraflarına kaçmıştı. Çağatay hükümdârı havaların da ısınmış olmasından dolayı, kaçanları tâkip etmeyerek Tebriz'e dönmek arzusunda idi. Fakat bu sırada Kara Koyunlu İskender ve az önce onun yanına gelmiş bulunan İsfend Mirza'nın birlikte Diyarbekir tarafından Âzerbaycan'a yöneldikleri ve Ahlat ile Âdilcevaz'a yaklaştıkları haberi işitildi. Çağatay ordusunun henüz uzakta olmadığı ve Anadolu'dan ayrılmadığı bir sırada onların böyle bir teşebbüste bulunmaları pek garip karşılanmış, durumu görüşmek için begler toplandığında Kara Yülük Osman Beg, her iki Türkmen topluluğu arasında öteden beri süre gelen düşmanlıktan dolayı ve az önce yenildiği İskender'den öc almak için Şahruh'u tahrik ile "Türkmenler ve Kara Yusuf taraftarlarının tamamen yok edilmediği takdirde, ülkenin düzene girmeyeceği ve ahalinin durumunun düzelmeyeceğini" söylemişti[60].

Bu sözleri haklı bulan Şahruh, Kara Koyunlu Mirzalarının bundan sonra defalarca gönderdikleri barış tekliflerine aldırmayarak, 27 Receb (28 Temmuz) Pazartesi günü Koruk Kurgan mevkiinde konduğunda, Türkmenler de Eleşkird yakınlarında bir çay kıyısında Altun Bahşı (Yahşı?) denilen yerde ağırlıklarını bırakarak, iki fersah kadar ileride saf tutmuşlardı[61]. Türkmenleri düşündüren tek şey Timurlu ordusunda bulunan fillerdi. Onlar öküzleri fillere benzeterek veya üstüne silahlı askerlerin bindirildiği çamurdan fil heykelleri yapıp, üzerine at sürerek, atlarını fillere karşı alıştırmaya çalıştılar. Çarşamba günü taraflar arasında savaş başladı. Türkmenler yiğitçe mücadele ettikleri halde, Timurlu ordusu karşısında dayanamamışlar, İskender fillerin üzerine yürüyüp, hortumlarını kesmesine rağmen yenilmiş ve savaş alanından uzaklaşmak zorunda kalmıştı[62].

Şahruh Âzerbaycan hâkimliğini oğulları ve ileri gelen beglerine teklif etmiş ise de, Tezkire sâhibi Devletşah'ın ifâdesine göre onlar bu teklife ya-

[59] *ZT*, 567a; *MS*, 447-449; Şeref Han Bitlisî, *Şerefnâme*, yay. Muhammed Abbasî, Tahran 1343 hş., 128.

[60] *Kara Koyunlular*, 120; *Mirza Şahruh*, 123; *ZT*, 568b; *MS*, 451.

[61] *ZT*, 569a; *MS*, 453. Ebû Bekr-i Tihranî'ye göre (*Kitâb-ı Diyarbekriyye* (*KD*), yay. Necati Lugal-Faruk Sümer, Ankara 1962, 85) Aladağ eteğinde Ağadeve denilen yerde. Medzoplu Toma'da (*Timur ve Haleflerinin Anadolu ve Şark Eyaletlerindeki Muharebeleri, Ak Koyunlu ve Kara Koyunlular, 1386-1446*, çev. H.D. Andreasyan, basılmamış T.T. Kurumu K.t.b. nr. 28, s. 21) Ağu dağı denilmektedir. V. Minorsky (*Thomas of Metsope on the Timurid-Turkman Wars*, 156) Aghovanits istihkamı şeklinde yazıyor.

[62] *Kara Koyunlular*, 123; *Mirza Şahruh*, 124; *ZT*, 572b.

naşmamışlar ve bu yüzden Çağatay hükümdârı Âzerbaycan'dan ayrılarak Horasan'a dönmüştür[63].

Şahruh'un II. Âzerbaycan Seferi:

Şahruh'un ayrılmasından hemen sonra Tebriz, Kara Koyunlu İsfend tarafından ele geçirilmiş,fakat ardından Kerkük taraflarında bulunan İskender gelerek şehri onun elinden almış ve Âzerbaycan'da yeniden Kara Koyunlu hâkimiyeti başlamıştı.İskender'in Âzerbaycan'a dönmesinden sonra ilk yılları, Şahruh'a baş eğmiş bulunan Doğu Anadolu'daki babasının eski tâbileri olan begleri,Van-Hakkari hâkimini cezalandırmakla geçmiş; ardından Sultaniye'ye yürüyerek şehri ele geçirdiği gibi,Timurluların Sultaniye, Kazvin ve Zencan hâkimi Hoca Yusuf'u tutsak alarak Kara Koyunluların itibarını iadeye muvaffak olmuştu[64].

Çağatay hükümdârının bu olup-bittiyi kabul etmesi tabii ki mümkün değildi. Ayrıca ötedenberi batıda kendilerine bağlılığını her vesile ile gösteren Ak Koyunlu Kara Yülük'ten bâzı haberler de almış olmalıdır. Zira, Ak Koyunlu begi Erzincan yöresinde bulunduğu bir sırada Memlûk ordusu gelerek Urfa'yı kuşatmış ve etrafı yağmalamıştı[65]. İşte, hem İskender'e haddini bildirmek, hem de Memlûklere bir göz dağı vermek üzere Şahruh yeniden sefere karar vermiş ve etrafa, hazırlanılarak orduya katılmaları buyurul-

[63] *Kara Koyunlular*, 123-124; Devletşah, *Tezkire*, 439. F. Sümer, Devletşah'ın bu ifâdesini kabul etmiş gibi görünüyor. Ebû Bekr-i Tihranî (*KD*, 88) ile Rumlu Hasan Beg (*AT*, 133) ve Timurlu sahası tarihçilerinden Ca'ferî (*Târih-i Kebir*, 309b)'ye göre Şahruh, Âzerbaycan hâkimliğini Ak Koyunlu Kara Yülük Osman Beg'in oğlu Ali Beg'e bırakmıştı. Böyle bir seferin sonunda onun Âzerbaycan'da kendisine taraftar birini bırakmadan ayrılmasına ihtimal verilemez. Dolayısı ile Ali Beg'in bırakıldığını kabul etmek gerekir.

[64] *Kara Koyunlular*, 127; *Mirza Şahruh*,141; *MS*, 600-601; *Târih-i Kebir*, 310b. Memlûk tarihçilerine göre (Makrizî, IV, 811; İbn Tagribirdi, VI, 649), İskender'in bu seferi, Şahruh'un Kara Koyunlular üzerine yürümesine sebeb olmuştu. Esasen bu husus Çağatay hükümdârının daha sonra Herat ve Semerkand'a gönderdiği fetihnâmelerde de açıkça görülmektedir. Herat'a gönderilen fetihnâmenin sûreti için bk. Abdulhüseyn-i Nevaî, Esnâd, 219-223; Semerkand'a gönderilen fetihnâmenin sûreti ise Yusuf b. Muhammed'in *Ferâid-i Gıyasî*(Fatih Ktb., nr. 4012, 465b-468a) adlı Münşeât mecmuasında bulunmaktadır.

[65] *KD*, 105-107; Makrizî, IV, 806v.dv. Timurlu tarihçileri de seferin sebebi olarak İskender'in faaliyetlerini gösterirler. Halbuki Osmanlı sahasında yazılmış takvimlerde (msl. bk. Atsız, "Hicri 858 Yılına Ait Takvim", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 1975, IV, 263; Osman Turan, *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler*, TTK., Ankara 1984, 24), Memlûklerin, Ak Koyunlulara âit olan Urfa'yı yağmalayıp, Kara Yülük'ün oğlu Habil Beg'i tutsak almaları, Kara Yülük'ün varıp Şahruh'u getirmesinden söz edilmektedir.

muştu. Öncü kuvvetlerinin yola çıkarılmasından sonra, Şahruh kendisi de 832 yılı 5 Receb (10 Nisan 1429) Pazar günü Herat'tan hareket etti[66].

Ordu Cam, Nişabur, Bistam, Damgan, Simnan yolu ile Rey'e gelmiş ve tabiî Çağatay hükümdârı her zaman ve her yerde olduğu gibi, yolu üzerindeki şeyh ve evliya türbelerini ziyaretten geri kalmamışu. Rey'de bütün kuvvetlerin toplanması üzerine hareket ile Sultaniye'ye gelinmişti. İskender'in buradaki adamları tutunamayacaklarını anladıklarından şehri boşaltmışlar ve Timurlu ordusu Ramazan bayramını burada geçirmişti. Savaş hazırlıkları görüldükten sonra Horasan hâkimi, Türkmenlerin merkezi Tebriz üzerine yönelmiş ve Ağustos ayı başında Tebriz yakınındaki Şenb-i Gazan'da konulmuştu[67].

İskender ise kardeşi Cihanşah ve Ebû Said ile birlikte ordusunu Urmiye Gölü'nün batısındaki Selmas'ta toplamış olup, Şahruh'u bekliyordu. Burada üç gün süren savaşta (17-19 Zilhicce /17-19 Eylül 1429)[68] İskender ve sol kanadın idaresini üstlenmiş bulunan kardeşi Cihanşah, yiğitliklerine rağmen yenilerek Doğu Anadolu'ya çekildiler[69]. Şahruh, oğlu Mirza Cuki'yi İskender-'i tâkibe göndermiş, bu tâkip Erzurum'a kadar devam etmiş ise de, İskender-'i ele geçirmek mümkün olmamışu. Şahruh ise Selmas ovasında daha fazla oyalanmayarak, Karabağ'da kışlanmasını buyurmuş, Nahcivan ve Alıncak kalesi üzerinden Karabağ'a gelmişti (19 Safer 833/ 17 Kasım 1429)[70]. Burada iken Kara Yusuf'un oğullarından Ebû Said, Şahruh'un katına gelerek, ona bağlılığını bildirmişti. Onun geliş sebebi muhakkak ağabeyi İskender ile aralarında olan geçimsizlik idi. O, gerçekten de Şahruh'un katında umduğunu bulmuş ve kendisine Âzerbaycan bölgesi hâkimliği verilmişti[71].

[66] *MS*, 601, Hvandmîr, *Habibü's-Siyer*, yay. Celâleddin-i Humayî, Tahran 1333 h.ş., III, 618. Şahruh'un bu seferi için bk. *Kara Koyunlular*, 127-131; *Mirza Şahruh*, 140-145; "Şahruh'un Kara Koyunlular Üzerine Seferleri", *TİD*, IV, 12-14.

[67] *MS*, 606. Şahruh'un bu seferi ile ilgili olarak Ermeni Grigor onun Türkmenleri yağmalayıp, pek çok tutsak aldığını, fakat iyilikle davranıp, katliâm yapmadığını ve Hristiyanlara dokunmadığını yazıyor (K. Sanjian, *Colophons*, 177; H.D. Andreasyan, "Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", *TED*, 3, 109).

[68] *MS*, 608; *Habibü's-Siyer*, III, 619 ve diğer bütün müelliflere göre de böyledir. Ancak Semerkand'a oğlu Uluğ Beğ'e gönderilen Fetihnâme'de (*Ferâid-i Giyasî*, 467b), 17 Muharrem (833) tarihi verilmektedir. Herat'a gönderilen Fetihnâme'de (A. Nevaî, *Esnâd*, 221) 17 Zilhicce Cumartesi tarihi kaydedilmiştir.

[69] *MS*, 606 v.dv. Savaşın cereyanı sözü edilen fetihnâmelerde ayrıntılı olarak nakledilmektedir. Savaştan sonra Şahruh öfkesinden dolayı her askerin iki Türkmen başı getirmesini buyurmuştu (*Târih-i Kebir*, 311b).

[70] *MS*, 621, Mirhvand, *Raızatu's-Safa*, Tahran 1338 h.ş.,VI, 700.

[71] *MS*, 622. Bu tefviznâmenin süreti için bk. *Münşeât*, Ayasofya Ktb., nr. 4155, 94a-95b.

Selmas ovasında İskender'in yenilmesi ile Anadolu ve Mısır yolları Timurlu kuvvetlerine açılmıştı. Bu olay tabiî ki Orta Doğu'nun o zaman için en kudretli devletlerini endişeye sevk etmişti. Üstelik bu sırada Osmanlı devleti Selânik yüzünden Venedikliler ile anlaşmazlığa düşmüş olup, Venedikliler Selânik işini kendi yararlarına uygun bir biçimde sonuçlandırabilmek için Şahruh'un taarruz edeceği tehdidini bir silâh olarak kullanmaktan geri kalmıyorlardı[72]. Bu sırada Selânik Osmanlılar tarafından ele geçirilmiş olmakla birlikte, Şahruh'un henüz Karabağ'da bulunmasından dolayı Venedikliler şehri geri almak ümidi ile Selânik'e saldırma kararı bile almışlardı. Abdürrezzak-ı Semerkandî, Çağatay hükümdârının Karabağ'da bulunduğu sırada Frenk, Mısır ve Şam ülkelerinden elçilerin armağanlar ile geldiklerini kaydetmektedir[73]. Buradaki Frenk elçisinin Bizans'tan veya başka bir ihtimal ile Venedik'ten gönderilmiş olabileceğini tahmin etmek güç değildir. Fakat tam bu sırada Şahruh'un Karabağ'dan Horasan'a dönme kararı alması, her iki devlet idarecilerine, yâni Osmanlılar ve Memlûklere derin bir nefes alma imkânı vermişti.

Kışı Karabağ'da çıkaran Çağatay hükümdârı, Âzerbaycan işlerini bir düzene koyduktan sonra[74], dönmeye karar vererek Mayıs ayında Karabağ'dan ayrılmış ve Eylül ayında ise Herat'a varmıştı[75].

Şahruh'un III. Âzerbaycan Seferi:

Selmas savaşından sonra Karabağ'a Şahruh'un yanına gelerek ona bağlılığını bildiren Kara Koyunlu Ebû Said'in Âzerbaycan hâkimliği ancak bir kaç ay devam edebilmişti. Zira 835 (1431/32) yılında Âzerbaycan tarafından ge-

[72] *İsl. Ansk.*, Murad II mad., 604; Melek Delilbaşı, Johannis Anagnostis, *Selânik'in Son Zaptı Hakkında Bir Tarih*, TTK, Ankara 1989, 8,14,47.

[73] *MS*, 622 ve ondan naklen *Ravzatu's-Safa*, VI, 700. Bu ikincisinde ayrıca Rum elçilerinden söz ediliyor. Esasen daha önce Şahruh'un I. Âzerbaycan seferi sırasında Bizans ve Trabzon Rum İmparatorlarının Şahruh'u bekledikleri ifâde edilmişti.

[74] Ermeni müverrihi Davit, Şahruh'un bu ikinci Âzerbaycan seferinden söz ederken şiddetli bir açlığın meydana gelip, insanların mekruh hayvan etleri yediği ve Tebriz'de insan eti satıldığından söz edip,tutsak alınan birçok kişinin Semerkand'a götürüldüğünü yazmaktadır (H.D. Andreasyan, "Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", *TED*, 3, 111. Aynı ifâdeler Toma'da da mevcuttur). V. Minorsky, *Thomas of Metsope*, 163; türkçe trc. s. 28 v.dv. Ayrıca bk. K. Sanjian , *Colophons*, 180.

[75] Çağatay hükümdarı Kara Koyunlulara gâlip geldikten sonra, vaktiyle babası Timur'un Anadolu'dan Kara Tatarları göçürdüğü gibi, Âzerbaycan Türkmenlerinin bir kısmının Horasan'a göçürülmesini buyurmuştu. Şahruh'un bunu yapmasının sebebi herhalde Kara Koyunlu Ulusunu zayıflatmak düşüncesi ile ilgili olmalıdır. 836 (1432/1433) yılında bunları kaydetmeye giden Seyyid Gıyâseddin-i Yezdî, 10.000 evden fazla olduklarını tesbit etmişti (*MS*, 644). A. Semerkandî daha sonraları 876 (1465/1466) yılında Türkmenlerin zulmünden kaçan 15.000 evllik bir topluluğun daha Horasan'a geldiklerini kaydeder (*MS*, 1296).

len haberciler İskender'in Ebû Said'i öldürerek, bölgeye hâkim olduğu ve zulümlerde bulunduğu haberini getirmişlerdi[76].

İskenderin yeniden duruma hâkim olmasından sonra Van Gölü civarının idâresine görevlendirdiği oğlu Yar Ali ahaliden o zamana kadar görülmemiş vergiler almış, bu ise ahalinin onu babasına şikâyet etmesine yol açmıştı. Bunun üzerine İskender oğlunu katına çağırmış, fakat Yar Ali babasından çekindiğinden Şirvanşah Halilullah'ın yanına sığınmıştı. Kara Koyunlu tehlike ve tehdidinden dolayı öteden beri Timurlulara sâdık kalan ve Şahruh'un I. Âzerbaycan seferinden sonra Mirza Ebûbekir'in kızının Şirvanşah Halilullah'a nikâhlanması üzerine, Şirvanşahlar ile Çağataylar arasında dünürlük bağları da kurulmuştu. Halilullah, kendisine sığınan Yar Ali'yi babasının isteyeceğini biliyor, tutuklayıp geri vermez ise, İskender'in kendi üzerine yürüyerek, başına işler açacağını görüyordu. Bundan dolayı Yar Ali'yi tutuklayıp, deniz yolu ile Herat sarayına gönderdi[77]. Gerçekten de Şirvan hâkiminin korktuğu başına gelmiş ve İskender Şirvan'a girerek, ülkeyi yağmaya başlamış, Şirvanşah korkusundan Mahmudâbâd[78] mevkiine kaçmıştı. O buradan adamlarından birini Herat'a göndermiş ve Şahruh'un katına çıkan haberci, İskender'in Âzerbaycan'a hâkim olduğu, Şirvan'a girerek ülkeyi yağma ve halka zulmettiğini, efendisinin onun bu hareketlerine bir son vermesini dilediğini arzetmişti[79]. Halilullah ayrıca Kara Koyunluların düşmanı Ak Koyunlu Kara Yülük Osman Beg'e de başvurmuş ve bunun üzerine Erzurum'a gelerek şehri ele geçiren Ak Koyunlu begi burasını oğullarından Şeyh Hasan'a verdiği gibi, olanları Şahruh'a da aktarmıştı[80].

[76] *Kara Koyunlular*, 132; *Mirza Şahruh*, 149. Tarih al-Gıyasî müellifine göre Ebû Said, 836 yılında Erdebil'de öldürülmüştü (Marianne Schmidt Dumond, *Türkmenische Herrscher des 15. Jahrhunderts in Persien und Mesopotamien nach dem Tarih al-Gıyati*, Freiburg 1970, 59, 111).

[77] *MS*, 644. Ca'ferî'ye göre (*Târih-i Kebir*, 313a) o, İskender'in oğlu ve haremini ele geçirerek Herat'a göndermişti. Makrizî, daha önce İskender'in Şirvan'a yürüdüğü, Şirvanşah Halilullah ile savaştığı, bir gün avlanmak üzere ordugâhtan ayrıldığında, Halilullah'ın ordugâhı basarak, İskender'in oğlu, kızı ve hanımını elegeçirip, oğlanı Herat'a, kızı ve hanımını ise yanında alıkoyduğunu, buna canı sıkılan Türkmen Beginin öfkesinden her yeri yağmalayıp, katlıâmda bulunduğunu, Şirvanşah'ın kızı ve hanımını elegeçirdiğini ifâde eder (IV, 450 v.dv.).

[78] İlhanlı hükümdârı Gazan Mahmud Han'ın adı ile ilgili olan bu yer için bk. G.L. Strange, 176.

[79] *Kara Koyunlular*, 133; *Mirza Şahruh*, 150; *MS*, 670 v.dv. Ermeni müverrihi M. Toma'ya göre (türkçe trc. s. 31), Şirvanşah yanına ülkesindeki bâzı kadı ve müderrisleri de alarak Şahruh'un yanına gitmiş, başlarına toprak dökûp yakalarını yırtmak sûreti ile İskender'in yaptıklarını Çağatay hükümdârına anlatmışlardı. Makrizî, ayrıca Halilullah'ın kendi hanımını da Şahruh'un hanımına gönderdiğini ilave eder (IV, 951).

[80] *Kara Koyunlular*, 133; *KD*, 107-108.

Şahruh tarafından kendisine Âzerbaycan hâkimliği verilen Kara Koyunlu Ebû Said'in, ağabeyi İskender tarafından öldürülmesi; ardından İskender'in Timurluların müttefiki Şirvanşah Halilullah'ın ülkesini yağmalaması üzerine Şirvanşah'ın imdat için adamını göndermesi, Memlûklerin, Ak Koyunlu begi Kara Yülük'ün merkezi Âmid'i kuşatmaları[81], Çağatay hükümdârını ister istemez batıya yeni bir sefere çıkmak zorunda bıraktı[82]. Fakat ileri gelen begler bu sefere karşı çıkmışlardı. Buna karşılık Şahruh sefere çıkmaya o kadar kararlı idi ki, güz mevsimi geçmiş olduğu halde, sefer hazırlığı buyurarak, 5 Kasım 1434 tarihinde Herat'tan hareket ile, her seferinde olduğu gibi şeyhlerin türbelerini ziyaret ede ede 1435 yılı Şubat ayında Rey'e ulaşmıştı[83]. Buraya gelindiğinde soğuklar iyice bastırmış bulunduğundan, Şahruh kışlanması ve gerekli hazırlıkların görülmesini buyurmuştu. Burada iken etraf hâkimleri ile bâzı Kara Koyunlu begleri huzura geldiler.

Çağatay hükümdârı bunlardan Aka Pîrî'nin yanına kendi beglerinden Çakmak ve Kunaşirin'i katarak, daha önce kendisini metbû tanımış bulunan ve üstelik Kara Yusuf'un oğulları arasında en tehlikelisi olan İskender ile de arası açık bulunan Van'daki Cihanşah'a göndererek, onu mükâfaatlandırmak için yanına çağırmıştı[84].

Temmuz ayı içinde Cihanşah gelerek huzura çıkmış ve Çağatay hükümdârı tarafından hâkimiyet alâmeti olan kemer, külâh ve murassa kılıç kuşandırılmıştı[85]. Şahruh henüz Âzerbaycan'a yürümeden bizzat ordugâha gelen bâzı Kara Koyunlu beglerini Cihanşah'ın yanına katarak, İskender'in hâkim

[81] Sultan el-Melikü'l-Eşref'in 1433 yılında Âmid ve Urfa'nın kuşatılmasına kadar varan bu seferi hakkında bk. Aynî, İkdu'l-Cuman, Veliyüddin Ef. Ktb., nr. 2396, 653-657; Makrizî, IV, 895-897; İbn Hacer, Veliyüddin Ef. Ktb., nr.2341, 167a-169b; İbn Tagribirdi, VI, 685-687.

[82] Şahruh'un bu III. Âzerbaycan Seferi için bk. *Kara Koyunlular*, 132-137; *Mirza Şahruh*, 149-157; "Şahruh'un Kara Koyunlular Üzerine Seferleri", 14-20.

[83] *MS*, 673. A. Semerkandî'ye göre orduda filler de bulunuyordu.

[84] *Mirza Şahruh*, 152; *Kara Koyunlular*, 134. Bütün kaynaklarda da böyledir. Ancak Ca'ferî, onun, ordu henüz Rey'de iken değil, çok daha sonra, Şahruh Hoy'a geldiğinde Emir Çakmak ve Kunaşirin'in Van civarında bulunan Cihanşah üzerine gönderilmesine karar verildiğini, onlar Ferâgen köyüne vardıklarında bunu öğrenen Cihanşah'ın, beglerinden Pir Ahmed'i itaat ettiğini bildirmek üzere gönderdiğini ve onun Çağatayları Van kalesi civarındaki bir değirmen yanına getirip kondurduğu, önce Emir Bâyezid'in, İskenderin 8 begi ile çıktığı ve daha sonra Cihanşah'ın kaleden inip, Çağataylara toylar verdiği, ancak utancından Şahruh'un katına varacak yüzü olmadığını, beglerin, Şahruh'un kendisini bağışladığını söylemeleri üzerine, orduya yöneldikleri, Çağatay ordugâhına yaklaşınca begler tarafından karşılanarak huzuruna çıkuğını ayrıntılı bir biçimde anlatmaktadır (*Târih-i Kebir*, 315a-b). Tam olmasa da buna benzer bir kayda Ermeni Hovannes'te de rastlıyoruz (*Kronoloji ve Kolofonlar*, 115).

[85] *MS*, 675.

olduğu yerleri ele geçirmeye memur etmiş olduğu gibi, oğlu Mirza Cuki ile Şirvanşah Halilullah'ı da İskender üzerine göndermişti[86].

Baharla birlikte Rey'deki kışlağından ayrılan Şahruh, Kazvin, Sultaniye, Zencan ve Miyâne üzerinden Ucan'a gelerek konmuş ve Tebriz ileri gelenleri ile ulemâ tarafından karşılanmıştı. İskender'e gelince o, üzerine gelenler karşısında tutunamayacağını anladığından Tebriz'den ayrılarak bilinmeyen bir istikâmete doğru yollanmıştı. Şahruh, Tebriz civarına geldiğinde, İskender hakkında haber toplamakla görevli casuslar, onun Alıncak kalesinde olup, orada bir çok inşaatta bulunup, atları için ahırlar yaptırdığı, her yerde barınağı bulunduğu haberini getirmişlerdi. Bunun üzerine Şahruh Alıncak üzerine gidilmesini buyurmuş, fakat Çağatayların gelmekte olduğundan dolayı İskender, hanımı, çocuğu ve emvâlinin bir kısmını orada bırakarak, Kabban yoluna düşmüştü. Ancak o artık buralarda tutunamayacağını çok iyi anlamıştı. Bayram Beg'in kızı olan hanımı Şahım'ı bir oğlu ve bâzı emvâli ile orada bırakarak, bu sefer Anadolu'ya doğru yollandı[87]. Böylece Âzerbaycan-'da Timurluların hâkimiyeti yeniden tesis edilmiş oldu.

Çağatay hükümdârı Hoy üzerinden Karabağ'a gelince Türkmen beglerinin ileri gelenlerinden Âyinlu oymağı reisi Bâyezid ile Şah Mehmed'in oğullarından Şah Ali[88], Şahruh'un katına gelmişler ve iyi bir şekilde karşılanmışlardı. Çağataylar buradan Kara Koyunlu Cihanşah ile birlikte Alıncak kalesi üzerine gitmişler ve uzayıp giden kuşatma üzerine kale etrafına ikinci bir duvar bile örmüşler ise de[89], artık İskender'in buralardan ayrılmış olmasından dolayı, bu bir fayda sağlamamıştı. İskender'in Anadolu'ya doğru kaçması üzerine Şahruh, Kara Koyunluların düşmanı Ak Koyunlu Osman Beg'e haber göndererek, onun yolunu kesmesini istemişti. Esasen daha Rey-'de kışladığı sırada İskender üzerine gönderilen ve Karabağ'da yeniden babasının yanına gelen Mirza Muhammed Cuki, tekrar İskender üzerine gönderilmiş ve onu tâkip ederek Erzurum dolaylarındaki Çoban Köprüsü'ne gelmiş bulunuyordu[90].

[86] *Kara Koyunlular*, 134; *Mirza Şahruh*, 152.

[87] *Târih-i Kebir*, 315a.

[88] O, bir süre önce Bağdad'a hâkim olmuş bulunan amcası Mirza İsfend'den kaçarak gelmişti (*MS*, 685).

[89] *Târih-i Kebir*, 316b.

[90] Ca'ferî'ye göre Kara Yülük'ün Şahruh'a, İskender'in yolunu kestikleri ve eğer yardım edilecek olursa onu sıkıştırabileceklerine dâir haber göndermesi üzerine Çağatay hükümdârı oğlu Cuki'nin idâresindeki bir orduyu İskender'in üzerine göndermişti (*Târih-i Kebir*, 316).

Çağatayların yaklaşması üzerine geçmesine izin verilmesi için İskender, Kara Yülük'e başvurmuş ise de onun bu isteği kabul edilmediğinden, Erzurum yakınlarında aralarında Ak Koyunlu beginin ölümü ile sona eren büyük bir çarpışma olmuş, Ak Koyunlular yenilmiş, yaralanan Kara Yülük Osman Beg ise getirildiği Erzurum'da ölmüştür[91]. Ak Koyunlular'ın beglerini de kaybederek yenilmeleri üzerine İskender Erzurum'a girmiş, fakat Çağatay şehzadesi Mirza Cuki'nin yaklaşması üzerine vaktiyle babası Kara Yusuf'un yaptığı gibi, Osmanlı ülkesine sığınmak üzere buradan ayrılmıştı. Mirza Cuki bu havâlide Türkmenleri yağmalamakla yetinmiş, nedense İskender'i Akşehir'e kadar tâkip ederek, geri dönmüştür. Esasen bu sırada Şahruh, Anadolu'da bulunan oğluna dönmesi emrini verdiği gibi, kendisi de Arran Karabağ'ına doğru yola çıkmış ve kışlamak üzere Kasım (1435) ayında Karabağ'da konmuştu[92]. Burada iken Hürmüz ve adaların vergisini getirmiş bulunan Şeyh Nureddin Muhammed b. Mürşidüddin Cüneyd-i Kâzerûnî elçilikle Osmanlı Sultanı II. Murad'a gönderilerek, İskender'in fitne, fesat, tahrib ve bid'atta bulunduğu, şimdi ise kaçmış olup, o taraflara gelecek olursa yakalanarak kendisine gönderilmesi istenmişti[93].

Alıncak kalesi Çağataylar tarafından kuşatılmış olmakla birlikte henüz ele geçirilememişti. Kuşatma devam ederken Cihanşah, Çağatay hükümdârını daha önce İskender'in Alıncak'tan sonra bir ara kaldığı ve kendi oğullarından üçü ile İskender'in oğul ve hanımlarından bâzılarının bulunduğu Kabban kalesini feth için izin alarak, Emir Çakmak ve Kunaşirin ile bu kale üzerine gitti. İskender'in beglerinden Bushak, Yasak, Aydoğmuş, Seyyid Ahmed, Arap Ahmed ile İskender'in kayınbiraderi Bayram oğlu Şah Ali ve veziri Seyyid Mahmud burada bulunuyorlardı. Kalede bulunanlar başlangıçta savaşmaya karar vermişler ise de, başa çıkamayacaklarını anladıklarından vezir Seyyid Mahmud'un kardeşi Emir Seyyid'i Emir Çakmak ile görüşmek üzere geceleyin göndermişlerdi. Emir Çakmak teslim oldukları takdirde kendilerine zarar gelmeyeceğine dâir teminat vermiş, bunun üzerine kaledekiler teslime râzı olmuşlar ve ertesi sabah Cihanşah'ın oğulları ile yukarıda adları geçen begler, İskender'in hanımı Şahım ve oğlu kaleden çıkarak tes-

[91] Bütün bu olaylar için bk. *Kara Koyunlular*, 135-136; John E. Woods, *The Aqquyunlu-Clan, Confederation, Empire-*, Chicago 1976, 66, nr. 110.

[92] *MS*, 686.

[93] *MS*, 687. Şahruh ayrıca Anadolu'daki bütün diğer hâkimlere de yazı göndererek, İskender'i yurtlarına almamalarını istemişti (İbn Hacer, 187b). Osmanlı Sultanı'na gönderilen elçi Şahruh'un dönmesinden sonra Herat'a gelmiştir (*MS*, 697; *Habibü's-Siyer*, III, 626).

lim olmuşlardı[94]. Alıncak kalesindekilere gelince; Türkmenler uzayıp giden kuşatmadan dolayı çok güç bir durumda kalmışlardı. İskender'in hanımları Çağataylara haber göndererek, anlaşmak üzere Şahruh'un ordugâhından bir hanımın kaleye gelmesini istediler. Bunun üzerine Baysungur'un kızı olan Emir Çakmak'ın hanımı Fatma Biki kaleye giderek, İskender'in buradaki hanımları ve çocuğu ile aşağı indiler[95].

Mirza İskender'in kaçması, öte yandan Harezm'den iç açıcı olmayan haberlerin alınması[96] ve kışın da geçmesi üzerine Şahruh buralarda daha fazla kalmanın esâsen hiç bir yarar sağlamayacağını da görmüş bulunduğundan dönmeye karar vermişti.

Bu durum üzerine Şahruh dönülmesini buyurarak Mayıs (1436) ayı başında Karabağ'dan Ucan'a doğru yola çıktı. Aras ırmağını kayıklardan kurulu bir köprü üzerinden geçen hükümdâr, Ucan'a gelince, Âzerbaycan hâkimliğini "al tamgalı nişan" ile Cihanşah'a bırakmış[97], Cihanşah'ın toylar düzenleyip armağanlar takdim etmesi üzerine, o da Kara Koyunlu mirzası ve yanındaki nökerlerine at, altın işlemeli eğerler ve elbiseler, kemer ve külâh verip, "âdil olup, memleketin imarına gayret edip, halka ve ibâdet edenlere saygılı olmasını" tenbih ettikten sonra, Horasan'a doğru hareket edilmesini buyurmuş[98] ve 14 Ekim tarihinde Herat'a gelerek, Horasan ileri gelenleri tarafından karşılanmıştı[99].

[94] *Târih-i Kebir*, 316b-317b; *AT*, 220 ve 222. Her iki müellif Cihanşah'ın oğulları olarak Hasan Ali, Hüseyin Ali ve Pir Budak'ın adlarını verirler. Hasan Ali ile Pir Budak'ın Cihanşah'ın oğulları olduklarını biliyoruz. Hüseyin Ali ise herhalde İskender'in oğlu olmalıdır (bk. F. Sümer, "Kara Koyunlular", *İsl. Ansk.* VI, 299: şecere). Müelliflerin İskenderin bir oğlundan sözederken kim olduğunu çıkarmak mümkün olmuyor. Sayılan Türkmen begleri arasında en nüfuzlu olarak Bushak görülüyor. Fakat İskender'in bu adda bir oğlu yoktur. Şahruh, İskender'in hanımı, Bayram Beg oğlu Şah Ali'nin kız kardeşi Şahım'ı Cihanşah'a, öteki hanımları ise diğer beglere, İskender'in onlarla şer'i olmayan bir nikâh ile evlendiğini ileri sürerek nikâhlamıştı (*AT*, 222).

[95] *Târih-i Kebir*, 318b-319a; *AT*, 221.

[96] Harezm tarafından gelen haberci, Özbek hanı Ebü'l- Hayr'ın Deşt-i Kıpçak tarafından gelerek Harezm'e girdiğini, Şah Melik'in oğlu İbrahim'in karşı koyamayarak kaçtığını, şehrin Özbeklere teslim olduğunu ve Özbeklerin daha önceleri de zaman zaman yapükları gibi, bölgeyi yağmalayıp döndüklerini bildirmişti (*MS*, 687 v.dv.).

[97] *MS*, 690. Nişanın sûreti için bk. *Münşeât Mecmuası*, Fatih Ktb., nr. 4012, 468a-469a.

[98] *MS*, 688-92.

[99] *MS*, 692; *Mücmel-i Fasihî*, 281. Böylece Şahruh büyük ümitlerle çıktığı bu seferden hiçbirşey elde edemeden dönüyordu.

Şahruh'un Ayrılmasından Sonra Acem Irak'ı:

Şahruh'un ayrılması üzerine İskender, sığınmış bulunduğu Osmanlı topraklarından ayrılarak, 1436 yılı baharı sonlarında Âzerbaycan'a dönmüş ve Tebriz yakınında, Sufiyan mevkiinde Cihanşah ile karşılaşmış ise de yenilerek Alıncak kalesine sığınmıştır. Fakat o burada oğlu Şah Kubad tarafından öldürüldü[100]. Kaledeki beglerin bir kısmı Şah Kubad'ı İskender'in halefi ilân ettiler. Şah Kubad bu durumu kale dışındaki amcası Cihanşah'a bildirerek ona itaat ettiğini ifâde etti ise de, Cihanşah kalenin tesliminde ısrar edince, amca ile yeğen arasında Şah Kubad'ın Avnik kalesi ile Pasin yöresine hâkim olmak ve babasının hazinesinin yarısını da alması şartı ile anlaşmaya varıldı. Ardından Şah Kubad Avnik'e gitti ise de, bir süre sonra o, Cihanşah tarafından babasını öldürmek ile suçlanıp, tutuklanarak, öldürüldü. Böylelikle Cihanşah başka hiçbir engel ile karşılaşmaksızın Irak hariç, bütün Kara Koyunlu ülkesine kolaylıkla hâkim oldu.

Cihanşah, 1440 yılında Erdebil'deki Safevî tarikatı şeyhlerinin de katıldığı bir akın ile Gürcüler üzerine yürüyüp, Tiflis ve civarını yağmalatmış, ertesi yıl Tebriz'deki Hurufîleri toplatıp, imha ettirdikten sonra, 1444'te yeniden Gürcüler üzerine yürümüştür. 1445 yılında Bağdad hâkimi Kara Koyunlu İsfend Mirza öldü. O, tek oğlu Fulad'ın küçük yaşta bulunmasından ötürü, yanındaki yeğeni, İskender'in oğlu Elvend'i yerine vasiyet etmişti. Ancak bu vasiyete uyulmadığından, Elvend Bağdad'a yürümüş, bozguna uğrayınca yanındaki beglerden bâzıları Cihanşah'a giderek, onu Bağdad'ı fethe teşvik etmişlerdi. Bunun üzerine bu şehir üzerine yürüyen Kara Koyunlu hükümdârı 7 ay kadar bir kuşatmadan sonra şehri ele geçirdi (9 Haziran 1446). Böylelikle Cihanşah bütün Kara Koyunlu ülkesine hâkim olmuştu.

[100] Merhum Faruk Sümer, "Kazvinli Yahya, İskender'in 841 yılı Şevval ayının 25. gününün gecesi (21 Nisan 1438), al-Gıyasî, Makrizî, İbn Tagribirdi ve Sahavî gibi Arap müverrihleri de Zilkâde ayında öldürüldüğünü yazarlar ki, bunlardan sonuncuların verdiği tarih doğrudur" diyor (*Kara Koyunlular*, 141). O, Arap müverrihlerinin çağdaş, Kazvinli Yahya'nın ise daha geç devirde yaşamış olduğuna bakarak, böyle bir kanaate varmış olmalı. Lâkin 25 Şevval tarihi başka İranlı kaynaklarda da mevcuttur. Meselâ Tebriz ile ilgili olarak tanınmış pek çok devlet adamı, ulemâ ve şeyhler ile onlara âit eserler ve kabirlerinden söz eden Hâfız Hüseyin Kerbelâî eserinde İskender'in " 841 yılı Şevvali'nin 25'inde Pazar gecesi oğlu Şah Kubad tarafından öldürülerek hâlâ onun makberesi olan yerde gömüldüğünü" yazmaktadır (*Raızatu'l-Cinân ve Cennâtu'l-Cenân*, yay. Cafer Sultan el-Kurraî, Tahran 1344 h.ş., I, 498). Arap müverrihlerinin Zilkade ayında demeleri tabiî karşılanmalıdır. Zira Şevval ayının sonlarında meydana gelen hâdiseyi onlar bunu tâkip eden Zilkade ayında işitmişler ve eserlerinde de bu şekilde kaydetmişlerdir.

Buna karşılık Timurlulara gelince: Kara Koyunlu İskender'in ölümünden sonra, Türkmen tehlikesinin ortadan kalkmış olmasından dolayı Acem Irak'ına büyük emirlerden hiç biri gönderilmemiş, bu ise mahallî hâkîmlere ayaklanmak için cesaret vermişti. 1442 yılı başlarında Rüstemdâr hâkîmi Keyûmers'in ayaklanmasının bastırılmasından sonra, Herat sarayında, Rey ve Acem Irak'ının idaresi hususunda görüşme açılarak, buraya kimin tâyin edilmesinin uygun olacağı konuşulurken, beglerden Emir Firuzşah, Baysungur oğlu Sultan Muhammed'i tavsiye etmişti. Esasen görüşmelerde önemli söz sahibi olan bu begin görüşü kabul edilmiş ve Sultaniye, Kazvin, Rey ve Kum şehirleri genç Mirza'ya tefviz edilmişti. Ayrıca Emir Firuzşah'ın kardeşi Hvandşah'ın oğlu Emir Saadet, Firuzşah'ın oğlu Emir Ebû Said ve bir süre önce ölmüş bulunan Yusuf Hoca' nın oğulları ile diğer bâzı begler de onun yanına katılarak Mirza, Kum'a hareket etmişti. Sultan Muhammed kışı Kum-'da geçirmiş ve burada iken etraftaki beg ve hâkimler armağanlar ile gelerek, bağlılıklarını bildirmişlerdi.

841 (1437 / 38) yılında Gâverûd hâkimi Baba Hacı ölünce, ona ait topraklar Şahruh tarafından oğlu Ebû İshak'a verilmişti. Ancak o duruma hâkim olamamış olmalı ki, Sultan Muhammed Acem Irak'ına geldiği sırada Baba Hacı' nın mülküne yeğeni Emir Hüseyin-i Tarumî tasarruf ediyordu. Emir Hüseyin, Sultan Muhammed'e boyun eğmek istememiş, kendisi ile görüşmek üzere gönderilen Emir Firuzşah'ın yeğeni Emir Saadet'i tutuklamıştı. Bunun üzerine Mirza, Emir Hüseyin ile savaşa karar vererek Hemedan üzerine yürüdü. 1439 yılında yapılan savaşta Emir Hüseyin yenilerek Hemedan'a gelmiş ise de, ahali kendisini içeriye almadığından kaçmış ve Elvend dağı taraflarında yakalanarak, Mirza'nın huzurına getirilmiştir. Sultan Muhammed onu, kendisine sığınmış bulunan Baba Hacı'nın oğlu Ebû Ishak'a teslim etmiş, o ise Emir Hüseyin'i, babasını öldürdüğü Hemedan yakınındaki Çıhar Bağ mevkiinde kısas olarak öldürmüştü.

Hemedan, Nihâvend, Vurucird ve Gâverûd gibi yerlerde duruma hâkim olan Sultan Muhammed, Herat'a haber göndererek olanları bildirmiş, bir süre Hemedan'da kaldıktan sonra, bu defa Firuzkûh hâkimi Keyûmers üzerine yürümüştü. Keyûmers dağlık bölgeye çekilerek, bir kaleye kapanmış, Sultan Muhammed ise Sultaniye yöresindeki otlaklarda bir süre vakit geçirdikten sonra, yanındaki beglerin de teşviki ile bu sefer de Isfahan üzerine yönelmişti[101].

[101] Bu olaylar için bk. *Mirza Şahruh*, 161-162.

Bu sırada, 848 (1444) yılında devlet merkezi Herat'ta ağır bir hastalığa yakalanan Mirza Şahruh' un ölümü beklenir olmuştu. Ateşten bitkin bir hale gelen hükümdâra ne ilaç verildi ise fayda sağlamamıştı. Hiç bir şey işitmiyor, konuşmuyor ve gözlerini bile açamıyordu. Hükümdârın ağır bir hastalığa yakalandığı haberi bütün Horasan'a yayılmış ve bu sırada, aralarında Beglerbegi Emir Firuzşah'ın da bulunduğu bir çok Dîvân memurunun sebep olduğu yolsuzlukları araştırmak üzere Belh'te bulunan Mirza Muhammed Cuki, babasının durumunu öğrenince acele ile Herat'a dönmüştü. Mirza şehre yaklaştığında, babasının komaya girdiği sırada, Emir Firuzşah'ın, Gevherşad Aga'nın baskısı ile Baysungur oğlu Mirza Alâuddevle' ye biat ettiğini öğrendi. Beklenilenin aksine bir müddet sonra Şahruh iyileşmiş, fakat ardından Mirza Muhammed Cuki, Serahs yakınlarında ölmüştü[102].

Böylelikle Şahruh' un hayatta sâdece bir oğlu, yâni Uluğ Beg kalmış oluyordu. O ise her halde en büyük oğlan olmasından dolayı, kendisini doğrudan doğruya tahtın varisi görüyor, veraset meseleleri ile ilgilenmeyip, artık seferlere de çıkmıyor ve tamamen rasat işleri ile meşgul oluyordu. Muhtemeldir ki, o küçüklüğünden beri Herat'ta yaşayan oğlu Abdüllâtif vâsıtası ile duruma hâkim olabileceğini zannediyordu. Timur, doğuya doğru çıkmış bulunduğu bir sefer sırasında ölmüş olduğu halde, yerine getirilmese bile, torunu Pir Muhammed'i veliahd olarak vasiyet etmişti. Şahruh daha yaşlı olduğu halde böyle bir niyetini açığa vurmamıştı. Buna rağmen Belh hâkimi oğlu Mirza Cuki'nin tahta aday görüldüğü, hükümdârın içten içe bu oğlunu kendisine halef tâyin etmek istediği ifâde edilmektedir[103]. Fakat buna karşılık, hanımı Gevherşad'ın ise torunu Mirza Alâuddevle'ye olan sevgisi bilinmektedir. Gevherşad, Mirza Cuki' nin Dîvân işlerine dahi karışmasına izin vermiyordu. Şahruh iyileştikten bir süre sonra kendi taht namzedi ölmüş olduğu, hattâ babası Timur'un ölümünden sonra kendisinin tahtı ne kadar güçlükle ele geçirdiğini çok iyi bildiği halde, asla verâset meselesi ile ilgilenmemişti. Gevherşad ve etrafındakiler, hükümdârın iyileşmesi ile çok güç bir duruma düştüklerinden ve geriye sâdece bir oğlan kalmış bulunduğundan, Alâuddevle adına tahtta açıkça hak iddia edemeyeceklerinden, şimdilik susmak zorunda kalmışlardı.

Öte yandan Acem Irak'ının yeni hâkimi torunu Sultan Muhammed'in başına buyruk hareketleri Şahruh'un canını sıkmaya başlamıştı. Kısa zamanda Acem Irak'ı bölgesinde kudretini kabul ettiren Sultan Muhammed, gözünü Isfahan üzerine çevirerek şehrin ileri gelenleri ile temasa geçerek,

[102] *Mirza Şahruh*, 163.
[103] Devletşah, *Tezkire*, 395.

onlara hil'atlar göndermiş ve kendisinin yakında oraya geleceğini bildirmişti[104]. Zira Sultan Muhammed, dedesi Şahruh'un yaşlanmış olmasından dolayı acz içinde bulunduğunu biliyordu. Onun Isfahan üzerine yürümesi için yeni bâzı sebepler de ortaya çıktı. Uzun zamandır Isfahan hâkimliği Emir Firuzşah'ın soyundan gelenlerin elinde idi. Firuzşah önce kardeşi Hvandşah'ı Isfahan'a göndermiş, onun ölümü üzerine öteki kardeşi Mahmudşah'ı şehrin hâkimliğine tâyin ettirmişti. Bu sıralarda Mahmudşah hastalanmış ve Sultan Muhammed'in yanında bulunan Emir Hvandşah'ın oğlu Saadet Beg, amcasını ziyaret için Mirza'dan izin alarak Isfahan'a gelmişti. Onun gelişinden az sonra Mahmudşah da ölmüş ve bu haber Herat'a bildirilince, bu defa Saadet Beg'in Darugalığı tasdik edilmişti. Ancak Sultan Muhammed, eski Dîvân Begi'nin Isfahan'a giderek dönmeyişine hiç te memnun olmamıştı[105]. Nihayet Sultan Muhammed, dedesinin zaaf içinde bulunmasını da göz önüne alarak gerek Isfahan, gerekse yanındaki beglerin teşvikleri sonucu Isfahan üzerine yürümeye karar verdi[106] ve 850 yılının 5 Safer (2 Mayıs 1446) Pazar günü Isfahan'a gelerek armağanlarla karşılandı. Isfahan'a giren Mirza, şehrin ileri gelenlerine para dağıtıp, halkı memnun edebilmek için vergi defterlerini imha ettirmiş, etraftaki bütün şehirlere Darugalar tâyin etmiş, adamlarına Suyurgallar vermişti[107]. Onun yanında toplananlar arasında o sırada Herat'ta bulunan Yezd hâkimi Emir Çakmak'ın oğlu ile birlikte gelen Kadı Fazlullah ve Emir Şemseddin Muhammed, Eberkûh'tan seyyidler ve şeyhler ile birlikte Mevlânâ Şemseddin Alâuddevle, Kirman'dan Emir Hacı Muhammed, Kâşân'dan Emir Muhammed, Natanz'dan Emir Hasan, Ardistan'dan ileri gelen bâzı kimseler de bulunuyordu[108]. Bu arada herhalde amcaları Cihanşah'tan kaçmış olsalar gerek ki, Kara Koyunlu İskender-'in oğullarından Kâsım ve Mehmed Begler de Mirza Muhammed'in yanına gelmişlerdi[109]. Buna rağmen Şiraz hâkimi olan amcası İbrahim Sultan oğlu Mirza Abdullah kendisine itaat etmediğinden, Sultan Muhammed Şiraz üzerine yürümeye karar verdi.

Sultan Muhammed'in Herat ile münasebeti kesmesi üzerine durumu inceleltiren Şahruh'a, eğer önü alınmaz ise bütün Irak ve hattâ Horasan'ın,

[104] Bir süredenberi Yezd'de yaşamakta olan *Zafernâme* müellifi Şerefeddin-i Yezdî ile Mirza Muhammed'in haberleşükleri de anlaşılmaktadır (*Târih-i Kebir*, 333b; Ahmed b. Hüseyin b. Ali-i Kâtib, *Târih-i Cedid-i Yezd*, yay. İrec-i Afşar, Tahran 1345 h.ş., 231; *MS*, 867).

[105] *Târih-i Kebir*, 336a-b; *Târih-i Cedid-i Yezd*, 235; *KD*, 285.

[106] *MS*, 859.

[107] *KD*, 286-287.

[108] *Târih-i Kebir*, 336b-337a; *Târih-i Cedid-i Yezd*, 236.

[109] Cihanşah'ın bu sıralarda Herat ile sürdürdüğü iyi münasebetler göz önüne alınacak olursa, onların Isfahan'a geliş sebebi açıkça ortaya çıkar.

Mirza' nın eline geçmesi ihtimalinden söz edilmesi üzerine, Herat hâkimi gerekli tedbirleri almaya başlamıştı. Şahruh'un hanımı Gevherşad ise, burada hükümdârı tahrik ile, Irak'a giderek ayaklanmanın bastırılması ve başkalarına ibret olması için şehzadenin cezalandırılması gerektiğini açıkça ifâdeye başlamıştı[110].

Sultan Muhammed Şiraz'ı kuşattığı sırada, artık hükümdâr da Herat'tan ayrılmış bulunuyordu. Onun hasta olduğu halde Isfahan ve Şiraz'a kadar uzanacak bir seferi göze alması, muhakkak ki bâzı kimselerin teşvikinin sonucu olmalıdır. Yukarıdaki ifâdeden anlaşılacağı üzere onu tahrik edenlerin başında hanımı Gevherşad geliyordu. Gevherşad hükümdârın bu seferden sağ olarak dönemeyeceğini de düşünmüş olmalıdır ki, başşehir Herat ve hazinelerin muhafazasına kendi taht namzedi Mirza Alâüddevle'yi bıraktırmaya muvaffak olmuş, kendisi ise Mirza Abdüllâtif'i de alarak hükümdâr ile birlikte sefere katılmıştı[111].

Tezkire sâhibi Devletşah'a göre seferin Bağdad hâkimi, Türkmen Kara Yusuf oğlu Mirza İsfend üzerine olduğu açıklanmıştı[112]. Nişabur'a varıldığında Cihanşah'ın elçisi gelerek, beginin bağlılığını bildirmişti[113].

Hiçbir güçlükle karşılaşılmadan, her zaman olduğu gibi şeyh ve evliya türbeleri ziyareti ihmal edilmeksizin Rey'e gelinmiş, buradan 30.000 kişilik bir kuvvet Sultan Muhammed üzerine gönderilmişti. Bu sırada artık Şiraz'ı kuşatmakta olan Sultan Muhammed, Horasan kuvvetlerinin yaklaşması üzerine kuşatmayı kaldırarak Kenduman[114] taraflarına gitmeyi uygun görmüş, burada beglerini toplayarak, herkesin dilediği yere gitmekte serbest olduğunu söyleyince, Kara Koyunlu İskender'in oğullarından biri ile Isfahan ileri gelenleri ayrılmışlar, Mirza, haremi ve İskender'in bir diğer oğlu ile oradan

[110] *Târih-i Kebir*, 338a; *Târih-i Cedid-i Yezd*, 237. Devletşah, Gevherşad'ın Mirza daha bu taraflara gönderilmeden tâyinine karşı çıktığını ifâde etmektedir (*Tezkire*, 405).

[111] *Mirza Şahruh*, 166.

[112] s. 406. Halbuki Mirza İsfend artık ölmüş bulunuyordu.

[113] *MS*, s. 864; *AT*, 258-259; M. H. Yinanç, *İA*., Cihanşah madd., 175. Elçinin geliş sebebi açık değildir. Ancak Kara Koyunlu Mirzasının seferin Bağdad üzerine olduğu rivayetini işiterek elçi göndermiş olması muhtemeldir. Ebû Bekr-i Tihranî (*KD*, 287) de Şahruh'un bu sefere çıkarken ayaklanmayı bastırıp, Âzerbaycan'a Cihanşah üzerine yürümek niyetinden söz etmektedir. Bu sırada Tebriz ile Herat sarayı arasında neler cereyan ettiği hakkında kaynaklarda hiçbir ifâde yoktur. Ancak Devletşah, Sultan Muhammed'in dedesine gönderdiği bir şiiri nakleder ki, burada Cihanşah ile Mirza arasında bir vuruşma ve Sultan Muhammed'in Horasan için göğsünü siper ettiğinden söz edilmektedir (*Tezkire*, 407).

[114] Isfahan'a 15 fersah uzaklıkta bir yaylak olan bu yer için bk. *KD*, 290.

uzaklaşmışlardı[115]. Bunun üzerine Şahruh da daha fazla ilerlemeyerek Isfahan'dan Rey'e dönme kararı almış, Rey mülhakâtından Feşâbûye'de[116] konulduğunda etraftan armağanlar ile bir çok elçi gelmişti. Kara Koyunlu Cihanşah da beglerinden Ali Şeker Beg'i kıymetli armağanlar ile Rey'de kışlamakta olan Çağatay hükümdârına göndermiş ise de, adı geçen beg Sultaniye' ye vardığında, Şahruh'un ölmüş olduğunu (25 Zilhicce /12 Mart 1447 Pazar) öğrenince, Şahruh'un Sultaniye hâkimini şehirden uzaklaştırıp, Cihanşah adına şehre hâkim olmuştu[117].

[115] *Târih-i Cedid-i Yezd*, 240-241. Sözü edilen bu Kara Koyunlu mirzası Kâsım Beg olacaktır. O, muhtemelen Sultan Muhammed ile birlikte Horasan'a gelmiş ve kardeşi Yar Ali gibi Şahruh'un ölümünden sonra Karamanlı oymağından bir beg ile (Karaman-ı Türkman) 862 (1458) yılında birçok olaylara karışmış (*MS*, 1132; Mirhvand, *Ravzatu's-Safâ*, Tahran 1338 h.ş., VI, 811), hattâ bir ara Çağatay emirlerinden Halil ile birlikte Ferah ve İsfizar'a dek Sistân bölgesine hâkim olmuştu (*MS*, 1158; *Ravzatu's-Safa*, VI, 820). İskender'in oğullarından Elvend Beg'in de bir ara Timurlulara sığınarak 858 (1454) yılında bâzı olaylara karıştığını biliyoruz (*MS*, 1072-1073).

[116] Yeri için bk. Guy Le Strange, 216; Mes'ud Keyhan, *Coğrafiya-yi Mufassal-i İran*, II, 358.

[117] *AT*, 278; *KD*, 295.

II. BÖLÜM

Şahruh' un Ölümünden Sonraki Durum: Cihanşah'ın Yükselişi:

Sultan Muhammed, dedesi Şahruh'un ölümü üzerine bulunduğu Hürremâbâd taraflarından önce Kum'a gelip, Dîvân'da tâyinlerde bulundu. Burada iken, Rey'de Şahruh tarafından tutuklanmış bulunan Isfahan ileri gelenleri onun huzuruna geldiler[118]. Oradan Rey'e gelen Mirza, burada fazla kalmayarak gelip, Isfahan'ı ele geçirdi. Burada, daha önce Sâve'de Şahruh'un buyruğu üzerine öldürülenlerin yakınlarının gönlünü alıp, düzeni sağladıktan sonra, Şiraz üzerine yürüdü[119].

Bu durum karşısında Fars hâkimi Mirza Abdullah hazırlanarak karşı çıktı ise de, yenilerek İstahr kalesine kapandı. Şiraz'ı ele geçiren Sultan Muhammed, İstahr kalesine sığınan Abdullah'ı bir süre sonra yanına getirtmeyi başarmış, lâkin Abdullah bundan sonra Fars bölgesinde kalmayı uygun bulmayarak, amcası Uluğ Beg'in kızlarından birini kendisine vereceği vaadi dolayısı ile Horasan'a gitmeyi tercih ile, Herat'a Mirza Alâuddevle'nin yanına gelmişti[120].

Sultan Muhammed Fars bölgesinde meşgul iken, Timurlu hükümdârı Şahruh'un ölümü üzerine Cihanşah, Mirzalar arasındaki mücadelelerden yararlanmaya kalkışarak, Hemedan, Kazvin ve Dergüzin'i ele geçirmiş, Sultan Muhammed'in Isfahan Darugalığına getirdiği Hüseyin-i Tarumî'nin de kendisine katılması ve Acem Irak'ını istilâyâ kışkırtması üzerine[121] Türkmenler Kum'u kuşatmışlardı. Kuşatılan Kum ve Sâve şehirleri ele geçirilememiş ve Türkmen ordusu Âve taraflarına göçmüştü. Hüseyin-i Tarumî'nin teşviki ile Cihanşah bu sefer Kazvin ve Rey Soğukbulak'ı taraflarına yöneldi[122].

Bunun üzerine Sultan Muhammed Isfahan'a geldi. Bu sırada Horasan'da Baysungur oğlu Babür Mirza'nın hâkim olması üzerine, kardeşi Mirza Alâuddevle'ye taraftar olan Şahruh'un hanımı Gevherşad Aga yanında bâzı

[118] Bunlardan bâzıları asılmış olup, bu olaylar için bk. *Mirza Şahruh*, 168.
[119] *MS*, 894.
[120] *MS*, 900; *AT*, 267; *Târih-i Cedid-i Yezd*, 249-250.
[121] Onun Cihanşah'a katılması, Emir Hacı Muhammed'e Dîvân'da daha yüksek bir mevkiin verilmesi ile ilgili idi (*Târih-i Cedid-i Yezd*, 250).
[122] *Târih-i Cedid-i Yezd*, 251.

begler de olduğu halde, bir miktar kuvvet ile Yezd'e gelmiş bulunuyordu[123]. Sultan Muhammed, babaannesini Isfahan'a getirttikten sonra, kalabalık bir ordu ile Rey yakınlarında Soğukbulak'ta bulunan Cihanşah üzerine yöneldi. Sultan Muhammed, bu arada Cihanşah'a bir mektup göndererek, onun haksız olarak işgal ettiği topraklardan çekilmesi ve Şahruh'un kendisine verdiği topraklarla yetinmesini istemekte idi[124]. Bu arada Gevherşad Aga da, aralarındaki eski hukuka dayanarak, tarafların arasını bulmak amacı ile, vaktiyle Şahruh'un Pervanecisi iken, şimdi Sultan Muhammed'in hizmetinde bulunan Mevlânâ Yakub'u, Cihanşah'a göndererek, onu barışa dâvet ile ikna etmeyi başardı. Neticede Curbadakan'da taraflar arasında anlaşma sağlandı. Buna göre, Cihanşah kızlarından birini Sultan Muhammed'e veriyor, buna karşılık süt hakkı olarak Sultaniye, Kazvin ve Hemedan'ı Türkmenlere bırakıyordu[125]. Bundan sonra Cihanşah Âzerbaycan'a, Sultan Muhammed ise Fars'a döndüler.

Şahruh 1446 yılında Acem Irak'ı hâkimi torunu Sultan Muhammed'in ayaklanmasını bastırmak üzere sefere çıkarken, Baysungur oğlu Alâuddevle-'yi Herat'ta bırakıp, Uluğ Beg'in oğlu Abdüllâtif'i de birlikte götürmüştü. Şahruh, Rey civarında ölünce, ordugâhta bulunan hanımı Gevherşad Aga, Uluğ Beg'i memnun etmek düşüncesi ile Abdüllâtif'e ordunun idâresini üzerine almasını teklif etmişti. Bunun üzerine Abdüllâtif idâreyi üstlenmiş ve ordunun çoğunluğu da onun yanında yer almıştı. Abdüllâtif'in bundan sonra ilk işi, Semerkand'daki babasını durumdan haberdar etmek olmuştu. Ordu henüz birkaç konak yol almış idi ki, Rey ile Simnan arasında o, Alâuddevle' ye olan sevgi ve meylini bildiğinden, babaannesinin tutuklanmasını buyurmuştu. Abdüllâtif, Damgan'dan sonra Mâverâünnehr'e doğru gitmek niyetinde idi. Fakat bu yolun tehlikesini göze alamadığından, Sebzvâr üzerinden Nişabur'a geldi. Burada iken Alâudevle'nin hazineyi açtığı ve Meşhed-'e doğru ordu gönderdiğini öğrendi. Herat'tan gönderilen ordu Nişabur yakınlarında Abdüllâtif'i tutsak almış (30 Nisan 1447) ve Gevherşad'ı kurtararak, Herat'a dönmüşlerdi. O burada İhtiyâreddin kalesinde hapsedilmiş, Şahruh'un cesedi ise Gevherşad medresesindeki Baysungur ve diğer bâzı hanedan mensuplarının gömülü bulunduğu türbeye gömülmüştü[126]. Bu durumda Uluğ Beg'in hükümdârlığı tehlikeye girmiş bulunuyordu.

[123] *Târih-i Cedid-i Yezd*, 253; *KD*, 296.
[124] Cihanşah'a gönderilen mektup için bk. *Târih-i Cedid-i Yezd*, 253 v.dv.; *MS*, 901.
[125] *KD*, 297; *MS*, 902; *İA.*, Cihanşah madd., 176.
[126] *MS*, 892; *Raızatu's-Safa*, VI, 738.

Esasen Babür Mirza tarafından da tehlike ile karşı karşıya gelen Alâuddevle, Uluğ Beg ile anlaşmayı uygun gördüğünden, Çiçektu hudud olmak üzere taraflar anlaşmaya vardılar. Abdüllâtif ise serbest bırakılarak, Belh hâkimi tâyin edilmişti. Babası Şahruh'un başkenti olmasından dolayı, Herat'a hâkim olanın devleti ele geçireceği inancı mevcut olmakla birlikte, dedesi Timur'a uyarak Uluğ Beg, Semerkand'da yaşamayı tercih etmişti. Aynı yıl içinde Kuçan hudud olmak üzere Alâuddevle ile Babür de anlaşmaya varmışlardı[127].

Buna rağmen 1448 yılı baharında Uluğ Beg, Abdüllâtif ile birlikte Horasan üzerine yürüdü. Onlar, Herat'a 14 fersah uzaklıkta Tarnab'da karşılaşmışlar ve savaş Uluğ Beg'in gâlibiyeti ile sonuçlanmıştı. Alâuddevle ise Kuçan'a kaçarak, oradan Astarâbâd'da bulunan kardeşi Babür'ün yanına gitti. Uluğ Beg'in Horasan'ı işgali üzerine Babür, elçiler göndererek, Uluğ Beg'i hükümdâr olarak tanıdığını bildirmesine rağmen, bundan sonra Uluğ Beg'in bâzı yanlış askerî harekâtına, Horasandaki din adamlarının olumsuz tutumları da eklenince Uluğ Beg zor duruma düşmüş, üstelik Uluğ Beg ile oğlu Abdüllâtif'in arası da açılmaya başlamıştı.

Uluğ Beg, Babür ile mücadeleyi sürdürebilmek üzere Meşhed'de bulunurken, Neretu kalesinde[128] Kara Koyunlu mirzalarından Yar Ali'nin 852 yılı Ramazan ayı ortalarında (Kasım 1448) ayaklandığı haberini almıştı[129]. Babası İskender'in Van Gölü yöresinin idâresine görevlendirdiği Yar Ali, halktan o vakte kadar görülmemiş tarzda vergiler almış, bu ise halkın onu babasına şikâyet etmesine yol açmış ve Yar Ali babasından korkusundan dolayı, Şirvanşah Halilullah'ın yanına kaçmıştı (835/1431-32)[130]. Kara Koyunlu tehdid ve tehlikesine karşı ötedenberi Timurlulara sâdık kalan ve Şahruh'un I. Âzerbaycan seferi (1420)'nden sonra Miranşah oğlu Mirza Ebûbekir'in kızının Halilullah'a verilmesi üzerine Şirvanşahlar ile Çağataylar arasında dünürlük bağları da kurulmuştu. Halilullah, babasının Yar Ali' yi isteyeceğini biliyor, tutuklayarak geri vermez ise, İskender'in kendi üzerine gelerek başına işler açacağını tahmin ediyordu. Bundan dolayı Yar Ali'yi tutuklayıp, deniz yolu ile Herat sarayına gönderdi[131]. O, Herat sarayında iyi bir kabul görmüş ve Mirzalar ile birlikte Çağatay örf ve âdetlerine göre yaşamaya başlamıştı. Fakat

[127] Barthaold, Uluğ Beg ve Zamanı, çev. İsmail Aka, TTK., Ankara 1997, 128.

[128] Abdürrezzak'a göre (*MS*, 944) kale, Herat'ın kuzeydoğusunda, buraya 10 fersah uzaklıkta bulunuyordu.

[129] *MS*, 952.

[130] *Kara Koyunlular*, 132.

[131] *Mirza Şahruh*, 149.

zamanla, II. Âzerbaycan seferi (1429)'nden sonra Şahruh'un Horasan'a göçürdüğü Kara Koyunlu ulusuna mensup bâzı Türkmenler onun etrafında toplanmaya başlamışlardı. Durum böyle iken bir gün Çağatay hükümdârı, mancınık atışı denemelerinin yapıldığı, şehrin kuzeyindeki tepede, üstad Ferec'in yaptığı ve 400 men ağırlığındaki taşı attığı söylenen mancınığı görmeye gitmişti. Bütün halkın toplandığı ve hükümdârın atışı bir tepe üzerinden seyrettiği sırada, Türkmen mirzası da oraya gelmiş ve kaynakların ifâdesine göre, halk elde olmayarak, onun yakışıklılığını görüp, öbek öbek yanına doğru koşmuş, mancınıkı bırakıp, mirza'yı seyre başlamışlardı. Şahruh'un buna canı sıkılmış ve daha sonra bu genç mirzanın tutuklanarak, Semerkand-'a gönderilmesini buyurmuştu. Yar Ali burada 1448 yılına dek kalmış, o yıl Uluğ Beg Horasan seferine giderken, bu Kara Koyunlu mirzasını da beraberinde getirerek, Neretu kalesinin ele geçirilmesinden sonra onu, Mirza Alâuddevle'nin taraftarlarından olan beglerden Sultan Ebû Said ile birlikte, bu kalede hapsetmişti. Ebû Said'in adamlarından biri kaleye ekmek içinde eğe göndermek sûretiyle onlar bağlı bulundukları zincirlerden kurtulmuşlar, muhafızları öldürüp, kaleyi ele geçirmişlerdi. Esasen iyi berkitilmiş, ele geçirilmesi güç bir kale olmasından dolayı zaman zaman hazinelerin de içinde saklandığı Neretu kalesini ele geçiren Yar Ali, elde ettiği para ve zahire ile etrafına bir miktar adam toplayarak, kale etrafındaki yerlere hâkim olduğu gibi, bununla da yetinmeyerek, Herat'ı fethetmek üzere harekete geçti. Şehri Uluğ Beg adına idâre etmekte olan Pervaneci Bâyezid, Yar Ali'nin Kurûh'a[1.32] dek gelmiş olup, kuvvetlerinin ise onunla mücadele için yeterli olmadığını anladığından, bir taraftan Uluğ Beg'e haberciler gönderirken, öte yandan da surları berkitip, şehirde bineği olan herkesin Yar Ali ile vuruşmak üzere gelmesini buyurdu. Şehir ahalisi (Merdum-i Tâcik) doğru dürüst silâhları olmaksızın Kurûh yöresine dek gelmişler ve burada Yar Ali tarafından yenilgiye uğratılarak, neleri varsa yağmalanmıştı. Yar Ali ahaliye dokunmamış, fakat sağladığı ganimetle daha güçlü olarak, Herat üzerine yürümüştü. Onun şehir yakınlarında görünmesi üzerine, başı bozuk takımı ile o sıralarda itibardan düşmüş olan bâzı büyük beglerin nökerleri kendisine katıldılar. Şehri kuşatan Yar Ali'ye karşı Emir Celâleddin Bâyezid, din adamları ve halkın desteği ile şehri başarı ile savundular. Bu savunma esnasında Uluğ Beg'in Herat'ta bıraktığı adamları (Türkân-ı Semerkandî) burçları terk ettikleri halde, ahalinin gayreti ile şehir düşmekten kurtulmuştu. Ancak kuşatmanın 17. günü Uluğ Beg, Meşhed tarafından gelince, Yar Ali, şehri ele geçiremeyeceğini anlayarak, kuşatmayı kaldırıp, Neretu kalesine çekildi. Herat'-a gelen Uluğ Beg, ayaklanma ile ilgili bir soruşturma açtırdı. Emir Bâyezid,

[1.32] Burası için bk. G.L. Strange, 410; D. Krawulsky, *Horasan zur Timuridenzeit nach dem Tarih-e Hafez-e Abrû*, I, 29; II, 101.

başşehir civarındaki ahalinin ayaklananlarla işbirliği halinde olduklarını söylediğinden, Uluğ Beg, şehir yöresinin yağmalanmasını buyurdu. Bunun sonucu olarak pek çok kimse öldürülüp, şehrin etrafı üç gün süre ile yağmalandı (852 yılı Ramazan ayı sonları / Kasım 1448)[133]. Üç gün sonra, ancak şehir ileri gelenlerinin araya girmesi üzerine Uluğ Beg, yağmaya son verilmesini buyurarak halkın boş olan evlerine dönmelerine izin vermişti[134].

Uluğ Beg bir süre Herat'ta kalmış, fakat Ebûl-Kâsım Babür'ün Meşhed'e yürümesi üzerine Abdüllâtif şehri terk ile Herat'a babasının yanına gelmişti. Yar Ali ve adamları ise Uluğ Beg'in ele geçiremediği Neretu kalesine çekilmişlerdi. Esasen Horasan'da kalabilmeyi kendisi için pek mümkün görmeyen Uluğ Beg, 852 (1448) yılında, kendisinin Horasan'a gelmesinden sonra, Özbeklerin Semerkand yakınlarına gelerek, onun Herat çevresinde yaptığı gibi[135], şehrin etrafını yağmaladıklarını öğrenince[136], babasının cesedini[137], bu arada babasının dünyanın çeşitli yerlerinden Herat'a getirttiği sanatkârlar ve kıymetli bâzı eşya[138] ve ele geçirebildiği kadar hazineyi alıp, Herat'ta oğlu Abdüllâtif'i bırakarak Mâverâünnehr'e doğru uzaklaşmıştı.

Bistam ve Damgan taraflarında bulunan Babür, bunun üzerine Meşhed taraflarına gelerek, Herat'a bir ordu göndermiş ve Abdüllâtif ise kendisini, bir taraftan Babür, öte yandan da Yar Ali'nin tehdidi karşısında güvenli hissetmeyerek, babasının ayrılmasından 15 gün sonra Herat'ı terk ederek, kendisine tahsis edilen Belh'e gitmişti. Bunun üzerine Emir Halil ve Emir Bayhoca idaresindeki Babür'ün kuvvetleri kolaylıkla Herat'ı ele geçirerek, yağmada bulundular. Bundan üç gün sonra ise Emirzâde Yar Ali yeniden Herat'a gelerek, üç günlük bir kuşatmadan sonra şehri tekrar ele geçirdi. O günlerini umumiyetle eğlence ile geçirmiş, fakat ahaliye hiçbir zarar vermemişti. Ebû'l-

[133] *MS*, 859.

[134] *MS*, 859. Tahribatın tesirleri için bk. *Uluğ Beg*, 132.

[135] Gösterilen yerler. Tahribatın derecesi için bk. Devletşah, *Tezkire*, 363.

[136] *MS*, 959 v.dv.; İsfizarî, *Ravzatu'l-Cennât*, yay. Muhammed Kâzım İmam, Tahran 1338-1339 h.ş., II, 144. Özbek Hanı Ebû'l-Hayr'ın mûverrihi Mes'ud Kuhistanî ise (*Târih-i Ebû'l-Hayr-i Hânî*), Brit. Mus. Add. 26. 188, 324a-b) aksine Han'ın yağmayı kesinlikle yasakladığını ve Semerkandlılar ile görüşmelerde bulunduğundan söz etmektedir.

[137] Uluğ Beg önce Buhara'ya gelmiş ve babasının cesedini Semerkend'a göndererek, Timur ve sülâle mensuplarından bâzılarının gömülü bulundukları türbeye defnettirmiştir (*MS*, 960 ve 963; *Ravzatu's-Safa*, VI, 754). Mezar kitâbesi için bk. A. A. Semenov, "Gûr-i Emir Türbesindeki Timur'un ve Ahfadının Mezar Kitâbeleri", çev. A. İnan, *Belleten* (1960), XXIV/93, 154 v.dv.

[138] Bunlar arasında Şahruh'un Tebriz'den getirttiği ve Gevherşad Aga'nın medresesinde bulunan bir kaç kanat demir kapı da bulunuyordu (*MS*, 960; *Ravzatu's-Safa*, VI, 754; *Ravzatu'l-Cennât*, II, 144-145).

Kâsım Babür, nihayet Serahs'tan Herat'a yürümüş, daha önce Babür'ün hizmetinde iken, Yar Ali'nin yanına gelen Rikabdâr Abdülali'nin içkisine uyku ilacı koyması sonucu, Bağ-ı Şehr'de uyuyakalan Yar Ali'yi, Melik kapısından şehre giren Babür'ün askerleri, ellerini bağlayarak, Hıyâban'da bulunan efendilerinin huzuruna getirmişlerdi. Sefid bağında konan Mirza Babür, Yar Ali'nin öldürülmesini buyurmuş ve Çıharsu'da yerine getirilen buyruk, aynı zamanda Yar Ali' nin hayatının sonu olmuştu (852 yılı Zilhicce sonu / Şubat 1449)[139].

Böylelikle Babür'ün Herat'a yeniden hâkim olması ile Timurlu devleti başlıca üç nüfuz bölgesine bölünmüş oluyordu. Uluğ Beg Mâverâünnehr'de, Babür Horasan'da, Sultan Muhammed ise Acem Irak'ı ve Fars bölgelerinde duruma hâkim idiler. Horasan'a hâkim olan Babür, kardeşi Alâuddevle'ye Kuhistan'daki Tun kasabasını suyurgal olarak vermiş[140], ancak bir süre sonra onun ayaklanacağı korkusu ile hapsedilmesini buyurmuştu[141]. O daha sonra hapsedildiği Herat' tan kaçmayı başararak, Gûr ve Haysar'a gelmiş, oradan da Nimrûz bölgesine geçmiş ise de, Babür onun üzerine kuvvet gönderdiğinden, kaçarak Yezd'e gelip, gelişini kardeşi Sultan Muhammed'e bildirmişti[142].

Dedesi Şahruh zamanında devletin başşehri olması ve dolayısı ile Herat'a hâkim olanın devlete hâkim olacağı inancının mevcut bulunmasından dolayı[143], Sultan Muhammed daima Horasan'ı ele geçirme hevesini sürdürmüş, Uluğ Beg'in ise Horasan'dan ayrılmış olmasına bakarak, Horasan üzerine yürümüştü. Taraflar Meşhed ile Cam arasındaki Ferhadcird'de karşılaştılar[144] ve Sultan Muhammed gâlip geldi. Yenilen Babür, güçlükle İmad kalesine gelebilmiş, Herat'a giren Sultan Muhammed ise huzuruna getirilen Babür tarafından daha önce hapsedilmiş bulunan Mirza Alâuddevle oğlu Sul-

[139] *MS*, 965; *Raızatu'l-Cennât*, II, 147.

[140] Alâuddevle kendisi Herat'ta kalarak (Hvandmîr, *Habibü's-Siyer*, yay. Celâleddin-i Humayî, Tahran 1333 h.ş., IV, 31), oğlu Sultan İbrahim'i buraya göndermişti (*MS*, 968).

[141] *MS*, 969. Alâuddevle'nin oğlu Mirza Sultan İbrahim'i getirmek üzere Tun'a bir kuvvet gönderilmiş ve Mirza Herat'a getirilip, tutuklanmış ise de, kız kardeşi Sultan Bike, Irak-ı Acem'deki Şahruh'un hanımı Gevherşad Aga ve Sultan Muhammed'in yanına kaçmayı başarmıştı.

[142] Fakat o umduğu alakayı görememiş, orada bekleyerek, girişilecek olan Horasan seferine katılması söylenmişti (*MS*, 978-979).

[143] Meselâ Irak serdarlarından Melik Keyûmers ve Luristan Atabegleri onun hâkimiyetini tanımayarak, "Şahruh'un tahtının hâkiminin tâbileriyiz" diyorlardı (*MS*, 979-980).

[144] Devletşah, *Tezkire*, 408.

tan İbrahim ile Babür'ün oğlu Şah Mahmud'u hoşnud ederek, serbest bırakmıştı[145].

Bundan sonra Sultan Muhammed dedesinin tahtına oturmuş, Mâverâünnehr hâkimiyetini ele geçiren Abdüllâtif, babası Uluğ Beg ile savaşa başladığında Babür'e dostluğunu bildirmek için elçi göndermişken, şimdi de Sultan Muhammed'in Horasan hâkimliğini kutlamış, kendisinin daha önce Babür ile dostluğunu her ikisinin kardeş olmalarına bağlamıştı[146].

Sultan Muhammed karşısında yenilerek İmad kalesine sığınan Mirza Babür, burasını Emir Muhammed Salih'e bırakarak, birkaç gün sonra Astarâbâd taraflarına geçti. Sultan Muhammed ise Herat'a yerleşir yerleşmez ilk iş olarak Mirza Alâuddevle'ye Germsîr ve Zemindâver bölgelerini verip, onu bu bölgeye gönderdikten sonra, Babür üzerine yürüdü. Sultan Muhammed'in öncülerine kumanda eden Emir Hacı Muhammed ile Babür, Meşhedrâz'da karşı karşıya geldiler ve karşılaşma Hacı Muhammed'in yenilgisi ve ölümü ile sona erdi[147]. Arkadan yetişen Sultan Muhammed karşısında tutunamayan Babür, yeniden İmad kalesine gitmiş, Sultan Muhammed ise, Tus'a dönmüştü. Ancak olaylar kendisi aleyhine gelişmekte idi. Zirâ bu sırada, daha önce Germsîr taraflarına göndermiş bulunduğu Alâuddevle'nin kardeşlerinin Astarâbâd taraflarında birbirleri ile meşguliyetlerini görerek[148], Horasan'a yönelmiş olup, etrafına kalabalık asker topladığını öğrenince, yanındakilere danışarak, esasen ordusunun perişan halde olup, Horasan ahalisinin ise Alâuddevle'ye meylini ifâde ile, Irak'a dönmeyi uygun gördü. Onun döndüğünü öğrenen Alâuddevle ise gelerek tekrar Herat'a girdi[149]. O bundan sonra Semerkand'ı ele geçirmek üzere Belh ve Şaburgan taraflarına yöneldi. Onun Mâverâünnehr taraflarına hareketi üzerine ise Babür, gelerek Herat'ı yeniden ele geçirdiği gibi[150], az sonra Alâuddevle' yi de tutsak almayı başardı[151].

[145] Bunlardan Sultan İbrahim'i babasının yanına göndermiş, Şah Mahmud ise annesine teslim edilmişti (*MS*, 983-984. *Habibü's-Siyer*'e göre (IV, 40), Sultan Muhammed, Alâuddevle'yi Irak'tan birlikte getirmiş idi).

[146] *MS*, 984.

[147] *MS*, 999.

[148] *KD*, 323.

[149] *MS*, 1001.

[150] *MS*, 1003 ve 1012.

[151] *MS*, 1013.

Buna rağmen Sultan Muhammed, Horasan'ın fethinden vazgeçmemiş, ülkesine döndükten sonra, zamanını yeniden Horasan'ı ele geçirebilmek için hazırlıklarla geçirmişti. O, Babür' ün barış teşebbüslerini bile ciddiye almayıp, 855 (1451) yılında İsferâyin'e gelip[152], buradan, Astarâbâd'da bulunan Babür üzerine yürüdü. Taraflar Çenârân mevkiinde karşı karşıya geldiler[153]. Savaş Sultan Muhammed'in yenilip, tutsak düşmesi ve öldürülmesi ile sona erdi (10 Zilhicce 855 / 3 Ocak 1452)[154].

Sultan Muhammed meselesini halleden Babür, bundan sonra tutuklu olarak bulundurduğu Alâuddevle'nin de gözlerine mil çektirdi[155]. Ardından Fars ve Acem Irak'ı bölgesi şehirlerine kendi adamlarını gönderen Babür, Sâve'yi Şeyh Ali Bahadur, Kum'u onun kardeşi Derviş Ali'ye tefviz edip[156], Isfahan'a ise Pehlivan Hüseyin-i Dîvâne'yi Daruga olarak gönderdi[157].

Bu başarıları üzerine iyice gurura kapılan Babür, Kara Koyunlu hükümdârı Cihanşah'a bir mektup göndererek, vaktiyle dedesi Şahruh zamanda olduğu gibi, Âzerbaycan bölgesinin vergisini Herat'a gönderip, kendi adına hutbe okutup, sikke kestirmesini istedi[158]. Ardından, Sultan Muhammed'in ölümü ile boşalan Acem Irak'ı ve Fars bölgelerini topraklarına katmak üzere sefere çıktı. Vaktiyle Sultan Muhammed'in Horasan'a Rey üzerinden geldiğinden, bu yol üzerindeki şehirlerde iâşe sıkıntısı çekileceği düşünülerek, pek doğru olmayan bir harekette bulunup, Turşiz, Tun ve çöl yolu üzerinden Yezd'e yürümenin daha uygun olacağını düşünerek, bu yolu seçti. Halbuki Cihanşah ise onun bu yolu seçtiğini öğrenince, bunu Babür'ün zayıf bir orduya sâhip olduğu şeklinde yorumlamıştı[159].

Babür'ün ordusu Tun şehri civarına gelince, burada umdukları tahılı bulamadılar. Zira ahali fiyatların yükseleceği düşüncesi ile ellerindeki tahılı saklamışlar, Kelânterler ise tahıl satışını yasaklamışlardı. Bunun üzerine Ba-

[152] *MS*, 1028.

[153] *MS*, 1029.

[154] Devletşah, *Tezkire*, 410 v.dv.; *AT*, 715; *Raızatu'l-Cennât*, II, 173; *Habibü's-Siyer*, IV, 44 v.dv.; *KD*, 324. 34 yaşında olup, Gevherşad medresesindeki türbede, babası Baysungur'un yanına gömülmüş (*MS*, 1032), 2-3 gün sonra üzüntüsünden hanımı da ölmüştü. Burada gömülü olanlar için bk. *Mirza Şahruh*, 196.

[155] *MS*, 1033. Ancak mil çeken kimse, bilerek, bu işi, gözünün nurunu almayacak şekilde yapmıştı (*Habibü's-Siyer*, IV, 46; Devletşah, *Tezkire*, 416; *AT*, 307).

[156] *MS*, 1038; *Habibü's-Siyer*, IV, 46.

[157] *KD*, 325.

[158] *MS*, 1036.

[159] *MS*, 1035; *AT*, 307.

bür, ele geçirilen her yerde hububatın müsadere edilmesini buyurdu. Bu bahane ile askerler evlere girerek, ne bulurlarsa alıp-götürdüler[160]. Böylelikle ordu Yezd'e geldi ve burada Fars ve Acem Irak'ı bölgesinin ileri gelenlerince karşılandı[161]. Yezd'den sonra Eberkûh üzerinden Şiraz'a gelen Babür, burada daha önceki hükümdârlar, özellikle dedesi Şahruh zamanında verilmiş olan nişanların imzalanmasını, bütün hodberi, suyurgal ve müsellemlerin geçerli sayılmasını buyurdu[162].

Kara Koyunlular'ın Acem Irak'ı, Fars ve Kirman Bölgelerini Elegeçirmeleri:

Babür, Sultan Muhammed'i öldürdükten sonra, kendilerine Sâve ve Kum şehirlerini tefviz etmiş olduğu Şeyh Ali Bahadur ve Derviş Ali, Rey üzerinden, hâkim tâyin edildikleri şehirlere gelmişler, ancak burada ahaliden haksız vergi talebinde bulunduklarından, bu durum halkın kendilerinden yüz çevirmesine yol açmıştı. Esasen, Acem Irak'ı ve Fars bölgesinde vaktiyle hâkim olarak bulunan Sultan Muhammed'in beglerinden bâzıları, Babür'e baş eğmeyerek, Kara Koyunlular ile işbirliğini tercih etmişlerdi. Bunlardan Dizful ve Şuşter hâkimi Ali Mamaş, Pir Budak'ın yanına Bağdad'a giderek, şehirlerin açarlarını Kara Koyunlu mirzasına teslim etti. Pir Budak bundan sonra babası Cihanşah'ın yanına gitti[163]. Artık Çağatayların zaaf içinde olduklarını anlayan Cihanşah, oğlu Pir Budak'ı Bâyezid-i Bistam, Şahsüvar, Şah Ali-i Bayramlu, Ali Şeker gibi tanınmış begleri de yanına katarak Acem Irak'ı bölgesinin istilâsına gönderdi[164]. Mevcut idareden memnun olmayan Sâve ahalisinden bir kısmının Türkmenlere sığınması üzerine, Şahsüvar Beg'in nökerlerinden Aydın, Sâve'ye giderek, Emir Şeyh Ali'yi bir baskın sonucu ele geçirerek Cihanşah'a göndermiş ve böylelikle Acem Irak'ının kilidi sayılan Sâve, Kara Koyunluların eline geçmişti[165]. Bundan sonra Pir Budak, begleri ile Kum üzerine giderek, şehri kuşattı. İki ay süren bir kuşatmadan sonra şehir ele geçirildiği gibi, Derviş Ali de tutsak alındı[166]. Şehir yağmalanıp, bu-

[160] *MS*, 1036; *AT*, 308.

[161] Bunlar arasında Sultan Muhammed'in begleri ile Şahruh devrinin ünlü beglerinden Celâleddin Firuzşah'ın oğlu Nizâmeddin Ahmed ve Gıyâseddin Sultan Hüseyin de bulunuyorlardı ki, kendilerine Dîvân begliği tevcih edilmişti (*MS*, 1037).

[162] *MS*, 1037. Burada iken Kara Koyunlu Mirza Elvend onun yanına gelmişti (*AT*, 308).

[163] *AT*, 323.

[164] *KD*, 326.

[165] *MS*, 1038; *KD*, 326.

[166] *KD*, 326; *AT*, 323.

raya Daruga tâyininden sonra Türkmenler Curbadakân'a yöneldiler. Kısa bir zamanda burasını ele geçirip, Babür'ün buraya Daruga olarak gönderdiği Seyyid Tirendâz-i Şirazî ve beglerden Pir Muhammed-i Tugayî'yi öldürerek, Isfahan üzerine yürüdüler. Isfahanlılar bu durumda Babür'ün birşey yapamayacağını anladıklarından, Türkmenlere karşı koymayı uygun bulmayıp, Reis Muhammed'i Pir Budak'a göndererek, bağlılıklarını bildirip, şehre davet ettiler[167].

Bu sırada Babür, Kara Koyunlu İskender'in oğlu Elvend, Baba Hasan-ı Karkın, Şeyh Hacı, Hasan-ı Cılbırî ve Pehlivan Hüseyin-i Dîvâne'yi 10.000 kişilik bir kuvvetle Isfahanlılara yardım etmek üzere göndermiş ve onlar Zinderûd (Zâyenderûd) kıyısına konmuşlardı. Onlar şehir ahalisinden insan ve iâşe yardımında bulunmasını istediler. Ancak Isfahan ahalisi Babür'ün adamlarından memnun olmadıklarından, Timurlu Beg ve Darugalarından uzak durarak, sokakları ve mahalle başlarını berkitip, Hâce İmameddin-i Mahmud Haydar ile ittifak ettiler. Bu olup-bitenler üzerine nihayet Babür, akrabalarından Sencer Mirza[168]'ya Fars bölgesini tefviz ederek, Isfahan'a yürüdü. Daha önceden gelerek Zinderûd kıyısında konmuş bulunan Timurlu ordusu, bir an önce Babür'ün gelmesini beklerken, Isfahanlılar ise Türkmenlerin bir an önce gelerek, Çağatay ordusunu kuşatmasını bekliyorlardı. Çağatay begleri Türkmenlerin iyice yaklaştıklarını öğrenince ağarlıklarını Şiraz'a doğru gönderip, geceyi at üstünde hazır geçirip, sabah vakti aniden ordugahtan ayrıldılar. Beglerden Hüseyin-i Dîvâne ve Hâce Gıyâseddin, Isfahanlılardan aman dileyip, onlara katıldılar. Bu sırada Isfahan'a gelmekte olan Babür, Kasr-ı Zerd yöresine vardığında, Türkmenlerin hücumu ve önceden gönderdiği ordusunun bozulduğu haberini aldı[169].

Üstelik Horasan'dan gelen bir haberci, Herat'ta büyük karışıklıklar çıktığı ve Alâuddevle'nin ayaklandığı haberini getirmişti[170]. Alâuddevle'nin bu ayaklanmasının başarısızlıkla sonuçlandığını yine Kasr-ı Zerd'de öğrenen

[167] *KD*, 327; *AT*, 323.

[168] Cihangir kolundan, Pir Muhammed'in oğlu Sencer, 832 (1428/29) yılında öldüğüne göre (*MS*, 619), bu Mirza'nın Ömer Şeyh kolundan Emirek Ahmed'in oğlu Sencer olduğu açıktır. Bu ikincisi ise 863 (1458/59) yılında Ebû Said tarafından öldürülmüştür (*MS*, 1193).

[169] *KD*, 327.

[170] Daha önce de ifâde edildiği üzere Alâuddevle gözlerine mil çekildiği halde kör olmamış, bir süre Meşhed'de kaldıktan sonra, Murgab suyu, Meymene ve Faryab taraflarına gitmişti. Zira bu yöre Arlat ulusu beglerinin yurdu olup, Alâuddevle ise Arlatların ünlü begi Yadigâr Şah'ın güveyisi idi. O yörenin ahalisi, Yadigâr Şah'ın oğlu büyük Noyan Celâleddin Sultan Mahmud ve daha bâzı begler Alâuddevle'nin hizmetine girerek, buyruğunda kalabalık bir ordu toplanmıştı. Onlar önce Belh ve daha sonra da Herat'a yürümüşler, ancak başarılı olamamışlardı (*MS*, 1039-41; *Habibü's-Siyer*, IV, 47).

Babür, merkezden uzakta Türkmenler karşısında yenilme ve tahtı kaybetme ihtimalini düşünerek, Şiraz'da Sencer Mirza'yı bırakıp, süratle Horasan'a doğru yola çıktı (16 Receb 856 / 2 Ağustos 1452)[171]. O, ayın 22'sinde Yezd yöresindeki Taft'a varmış ve burada Zafernâme müellifi Şerefeddin Ali-i Yezdî ile görüşmüş. Matla-i Sa'deyn yazarı Abdürrezzak-ı Semerkandî de bu görüşmede hazır bulunmuştu.

O, yolu üzerindeki Yezd'i Timur'un oğlu Cihangir kolundan gelen Halil Sultan'a[172] Suyurgal olarak verdikten sonra[173], Tun'da Daruga olarak bulunan Türkmen Karaman'ı azledip, yerine Emir Gıyâseddin-i Sultan Hüseyin'i tâyin ederek Herat'a geldi (12 Şâban / 28 Ağustos)[174].

Alâuddevle ise Herat yakınlarında yenildikten sonra, önce Sistan taraflarına gitmiş, oradan ise Rey'e geçerek, Irak-ı Acem'i istilâ etmekte olan Kara Koyunlu Cihanşah'a katılmıştı[175]. Isfahan'a giren Türkmenler, bir hafta sonra Ömer Şeyh Beg'i Daruga, Hâce Mahmud-i Haydar'ı askerî işleri yürütmekle görevlendirerek, Emir Kutbeddin-i Verzene, Şah Mahmud-i Havzânî, Emir Abdullah-ı Bâbü'd-deştî, Seyyid İmad-ı Gilbârî ve Şah Muhammed-i Safevî gibi Isfahan ileri gelenlerini birlikte alarak, Şiraz'a yöneldiler[176].

Babür'ün ayrılmasından sonra Mirza Halil, Yezd'den Şiraz'a yönelmiş, Mirza Sencer ise karşı koyamayarak Kirman'a kaçmıştı. Lâkin, vaktiyle Sultan Muhammed tarafından buraya vâli tâyin edilip, onun öldürülmesi üzerine bölgeye hâkim olan Seyyid Şirvanî, onu Kirman'a sokmamış, bunun üzerine Mirza Sencer Horasan'a gitmişti. Sencer'in ayrılmasından sonra Mirza Halil, bir süreden beri ele geçirmeyi tasarladığı Şiraz'a geldi ise de, hemen ardından Pir Budak ta Şiraz'a gelmiş bulunduğundan, Mirza Halil, Kirman yolu ile Horasan'a kaçmak zorunda kalmış, bu yüzden Şiraz, hiçbir güçlükle karşılaşmaksızın Kara Koyunlular tarafından ele geçirilmişti[177]. Pir Budak bölgeye hâkim olduktan sonra Bâyezid-i Bistam, Emir Şah Ali-i Bayram ve Pirzad Beg gibi bâzı begleri babasının yanına göndermiş, Fars bölgesinde Daruga ve

[171] *MS*, 1041; *KD*, 331.

[172] Onun soy kütüğü için bk. *MS*, 1042: Halil Sultan b. Muhammed Cihangir b. Muhammed Sultan b. Cihangir b. Timur. *KD*, 334: Halil Mirza ki, duhterzâde-i Şahruh Mirza ve nebire-i Muhammed Sultan b. Cihangir b. Emir Timur Gürgân bûd.

[173] *Târih-i Cedid-i Yezd*, 266.

[174] *MS*, 1042.

[175] *MS*, 1043; *Habibü's-Siyer*, IV, 48.

[176] *KD*, 334-335; *AT*, 328.

[177] Gösterilen yerler.

Âmiller tâyin ile Huzistan, Lar ve Cirun'a kadar olan yerlere hâkim olmuştu[178]. Buna rağmen, Eberkûh ahalisi surlara güvenip, Babür'ün döneceği ümidi ile Türkmenlere baş eğmemişler ise de, uzun süren kuşatma sonucunda teslim olmak zorunda kalmışlardı. Bundan dolayı şehir yağmalanmış, hisarları ise yerle bir edilmişti[179]. Cihanşah böylelikle 6 ay gibi kısa bir zamanda Irak-ı Acem ile Fars bölgesine tamamen hâkim olmuş bulunuyordu. O bundan sonra Isfahan ve yöresinin idaresini Hâce Mahmud-i Haydar'a verdi ise de, kış geçtikten sonra burası Cihanşah'ın oğlu Muhammedî Mirza-'ya verildi. Muhammedî Mirza 857 (1453) yılında Lillah Muhammed'i Daruga olarak gönderdi. Hâce Mahmud, onu tanımadığından aralarında geçimsizlik baş göstermiş olmakla birlikte, çok geçmeden Hâce Mahmud'un âniden ölümü üzerine Cihanşah, oğlu Muhammedî Mirza'yı Isfahan'a gönderdi. Şehzade henüz küçük yaşta bulunduğundan, işler Lillah Muhammed-'in kardeşi Lillah Seferşah tarafından yürütülmeye başlandı. O ise kan dökücü ve hilekâr bir mizaca sâhip olduğundan, Isfahanlıları Babür taraftarı olup, ona elçi göndermekle suçlayıp, bâzı kimseleri Nakş-ı Cihan kalesinde haps ettirerek, durumu o sırada Hâce Hasan-ı Mâzi yöresinde bulunan hükümdâra bildirdi. Cihanşah büyük beglerden Seyyid Ahmed-i Tokacı'yı, Isfahan surlarını yıkmak üzere gönderdi. O etraftan topladığı çok sayıda insan ile surları yıkurdı[180]. Bir ay kadar sonra Cihanşah şehre gelerek, tutuklu bulunan Isfahan ileri gelenlerini beglere teslim edip, onların çoluk çocuğunu ise Âzerbaycan kalelerine gönderdi. Aman parası olarak Isfahanlıları 3000 Tümen para ödemeye mecbur tutup, ahaliye işkence edildi. Böylelikle bir ay içinde 3000 Tümen yerine yaklaşık 10000 Tümen aldıkları gibi, iş sonunda katliâma dönüştü[181].

Bundan sonra Cihanşah kışlamak üzere Kum'a gitti ve ardından oğulları Isfahan hâkimi Muhammedî Mirza ile Şiraz hâkimi Pir Budak'ı da yanına çağırdı. Kış sonlarında ise Soğuk Bulak'a geçti. Irak-ı Acem'de Türkmenlerden memnun olmayan kimseler Cihanşah'ın ülkeyi terk ederek Âzerbaycan'a dönmekte olduğunu sanmışlar, Babür ise Türkmenlerin ayrıldığını duyarak, ülkeyi yeniden istilâ etmek hevesine kapılmıştı. Babür bu maksatla Sencer Mirza idaresindeki bir orduyu Kirman ve Fars bölgelerini ele geçirmek üzere

[178] *KD*, 335. Cirun için bk. Guy Le Strange, 319.
[179] *MS*, 1044-1045.
[180] *KD*, 329; *AT*, 325.
[181] İşkence şekli ve yağma için bk. *KD*, 330.

Kirman'a gönderdi. Sencer, pek büyük bir güçlükle karşılaşmadan Şiraz'a girdi[182].

Timurlular'ın Fars bölgesine yeniden hâkim olmaları, ülkenin çeşitli yerlerinde tesirini göstermeye başladı. Durumdan yararlanmak isteyen Isfahan ileri gelenleri, Kara Koyunlular adına şehri idâre eden Hâce Tarumî'yi öldürüp, şehirde kalan ordu mensuplarını tutuklayarak şehir surlarını onarmaya başladılar. Durumdan Babür Mirza da posta ile haberdar edildiğinden Herat hâkimi, Irak-ı Acem'e doğru yola çıktı ise de, Meşhed'de İmam Rıza'nın türbesini ziyaret edip, hareketle Habuşan civarında Yalguz Agac'a geldiğinde, Mirza Halil Sultan'ın yakın adamlarından biri gelerek, Mirza'nın bâzı kimselerle anlaşıp, ayaklanma düşüncesinde olduğunu bildirdi. Durum araştırıldığında söylenenlerin doğru olduğu anlaşıldığından, Halil Sultan ile yanındakiler tutuklanarak öldürüldüler (22 Ramazan 857 / 26 Eylül 1453)[183]. Ramazan bayramını burada geçiren Babür, birkaç gün de Samalgan-'da[184] kaldıktan sonra, kışın yaklaşmasından dolayı, kışı geçirmek üzere Mâzenderân'a yönelerek, Mâzenderân Sultanâbâd'ına geldi (15 Zilhicce 857 / 17 Aralık 1453)[185].

Soğuk Bulak'ta bulunan Cihanşah ise, Isfahanlıların kendisine karşı muhalefeti ve Timurluların bölgeyi yeniden ele geçirme teşebbüsleri üzerine oğlu Muhammedî Mirza'yı, yeniden işgal etmek üzere Isfahan'a gönderdi. Onun ardından Pir Budak ise Şiraz'a gitmek üzere hareket etti. İhanetlerinden dolayı Isfahan'da katliâm yapılmış. Pir Budak'ın gelmekte oluşu ise Şiraz'-da bulunan Çağataylar arasında panik çıkmasına yol açmış ve Kirman'a doğru yollanmışlardı. Çağatayların ardından yetişen Pir Budak, Sencer Mirza'yı bozguna uğratarak, bölgeye yeniden hâkim oldu[186].

Pir Budak'ın Bağdad'dan ayrılması ve Kirman taraflarındaki meşguliyetlerinden yararlanmak isteyen Muşa'şa'lardan[187] Seyyid Muhammed b. Mevlâ

[182] *KD*, 331.

[183] *MS*, 1050; *AT*, 332 v.dv. Öldürülenler arasında Uluğ Beg'in oğlu Abdüllâtif'i öldürüp, Ebû Said'den korkularından Horasan'a kaçmış bulunan iki kişi de vardı.

[184] Yeri için bk. Guy Le Strange, 392.

[185] *MS*, 1050.

[186] *KD*, 333.

[187] Bu dinî-siyasî sülâle için bk. W. Caskel, Ein Mahdi des 15. Jahrhunderts, Saijid Muhammad ibn Falah und seine Nachkommen, Islamica (1929/31), 4, 48-93; Ahmed-i Kesrevî, *Tâ-*

Ali (Felâh) harekete geçerek, 858 (1454) yılında Vâsıt'a gelip şehri kuşattı. Bütün hurma ağaçlarını kestirip halkı ölüme mahkûm etti. Bunun üzerine şehir ahalisi Vâsıt'ı terkederek, Basra'ya göçtüler[188]. Mevlâ Ali bundan sonra Necef'e yürüyerek Hacc kafilelerini yağmalayıp, Halife Ali'nin türbesini tahrip ile, değerli eşyayı aldıktan sonra, Bağdad üzerine yürüdü. Bağdad yöresinde 9 gün kadar kalan Muşa'şa'lar yörede pek büyük tahribatta bulunmuşlar, ancak Cihanşah'ın Ali Şeker Beg idaresinde Bağdad'a gönderdiği yardımcı kuvvetlerin gelmesi üzerine Mevlâ Ali, Huveyze'ye dönmüştü[189].

1454 yılında Mirza Babür Şiraz'a gelip, Fars bölgesine hâkim olduğu sıralarda Kirman, vaktiyle Sultan Muhammed tarafından vâli olarak tâyin edilmiş bulunan Seyyid-i Şirvanî tarafından idâre ediliyordu. Ancak Kara Koyunluların Irak-ı Acem ve Fars bölgelerini istilaya başladıklarında Seyyid-i Şirvanî ile daha önceleri 1420 yılında Şahruh tarafından Kirman hâkimliğine tâyin edilmiş bulunan Emir Kunaşirin'in oğulları Ali Kulderviş ve Yar Ahmed arasında düşmanlık hüküm sürmekte idi. Sonunda bu mücadele çarpışmaya kadar vararak, Bem'de Seyyid-i Şirvanî öldürüldü. Ancak bu sefer kardeşler, yani Ali Kulderviş ile Yar Ahmed arasında anlaşmazlık başgösterince, Yar Ahmed, Kirmanve Fars bölgelerinde hâkimiyeti ele geçirmek üzere Horasan'da bulunan Sencer Mirza'yı davet etti[190] 4000 kişilik bir kuvvetle Kirman'a gelen Mirza Sencer, Kirman'ı ele geçirdi ise de, Kulderviş, şehre bitişik olan Kûh kalesine sığındı. Sencer 10 gün kadar Kirman'da kalarak, onu kaleden inmeye ikna etti. Bundan sonra Şeyh Ebû'l-Hayr-i Cezerî oğlu Celâleddin'i Kirman Darugalığına tâyin ederek Kulderviş ile Yar Ahmed'i birlikte götürmek sûretiyle Şiraz'a yürüdü. Serçâhân mevkiine geldiğinde, Isfahan katliâmı ve Pir Budak'ın Şiraz'a doğru ilerlemekte olduğunu öğrendi. Bunun üzerine Sencer Mirza daha fazla ilerlemeyerek döndü. Pir Budak ise hazırlık görerek, kendisini takibe girişti. İşgal ettiği Mervdeşt, Herat ve Şehr-i Bâ-

---

rih-i Pansed Sâle-i Huzistân, Tahran 1313 h.ş., s. 7 v.dv. Ayrıca bk. İ.A. Muşa'şa'lar maddesi. Burada geniş bir bibliyografya da verilmiştir.

[188] Nurullah-ı Şuşterî, *Mecalisü'l Mü'minin*, Tahran 1375-1376 h., 399; A. Kesrevî, Huzistân, 18.

[189] *Mecalisü'l Mü'minin*, 399; A. Kesrevî, Huzistân, 18; M. Schmidt-Dumont, *Turkmenische Herrscher*, 158 v.dv.

[190] *KD*, 337; A. Semerkandî (s. 1050), Mirza Sencer'i, Babür'ün gönderdiğini yazmaktadır.

bek[191] gibi yerlerde Timurluların Darugaları ile kendisine muhalif kimi ele geçirdi ise öldürerek, Sircan'a[192] geldi. Burada o bütün yerleşme yerlerinin yağmalamasını buyurdu. Kunaşirin'in oğlu Yar Alımed, kuşatıldığı kalede oldukça güç bir durumda kaldığından yeğenini armağanlarla Pir Budak'a göndererek, aczini ifâde ile, boyun eğdiğini bildirdiği halde, Sencer Mirza meselesi halledildikten sonra, vakit geçirmeden huzura geleceğini söylemişti.

Pir Budak onun sözünü kabul ederek, oradan göç ile Kirman yakınlarına geldi. Şehrin Darugası Şeyh Celâleddin, Yar Alımed gibi davranarak şehri Türkmenlere teslim etmediğinden, Pir Budak, yorgunluğunu gidermek ve develeri ile binitlerini dinlendirmek üzere birkaç gün burada kalarak, yağma ve tahribatta bulundu. Bu sırada Mirza Sencer ise Lâver geçidinde hazırlanmış olarak, Türkmenleri bekliyordu. Vuruşmanın başlangıcında Çağataylar üstünlüğü ele geçirmelerine ve Pir Budak'ın savaş alanını terk etme isteğine rağmen, Pir Kulu-i Kükeltaş'ın ısrarı üzerine bundan vazgeçti. Pir Budak'ın yakınlarından Isfahanlı Ali-i Çekak'ın emrindeki askerlerle Çağataylaların ağırlıkları ile çoluk çocuklarının bulunduğu tepenin ardına dolaşarak yağmaya girişmesi Çağataylaların bozulmasına yol açtı. Sencer Mirza kaçmış[193], o ve yanındakilerden Emir Şerif, Şirazlı Pir Mahmud, Kara Alımed'in adamlarından pek çok kimse öldürüldüğü gibi[194]. Kuldervîş de tutsak alınmıştı.

Pir Budak bundan sonra Kirman'ı ele geçirmek üzere yola çıktı. Bunun üzerine Şeyh Celâleddin kaçarak, Sencer Mirza'nın yanına gitti. Kara Koyunlu Mirzası şehri ele geçirerek iki ay kadar burada kaldı. Bu sırada annesi de Cihanşah'ın ordugâhından ayrılarak, Yezd'e gitmiş ve Pir Budak'ı da yanına çağırmıştı. Annesinin daveti üzerine buraya giden Kara Koyunlu Mirzası annesinin arzusu üzerine Kirman'ı kardeşi Ebû Yusuf Mirza'ya verdi. O, bundan sonra Şiraz'a yönelerek, Pir Kulu-i Kükeltaş ile Merdin Oğlu'nu, Kirman ileri gelenleri ve tanınmış zanaat ehlini göçürüp, Şiraz'a getirmek

[191] Yerleri için bk. Guy Le Strange, s. 276, 287, 298.

[192] Burası için bk. Guy Le Strange, s. 300 v.dv.

[193] Sencer Mirza Horasan'a kaçarak, 858 (1454) yılı sonlarında Murgab suyu kıyısında, Mâverâünnehr seferinden dönmekte olan Babûr'ün huzuruna çıkmış (*MS*, 1080) ve kendisine Merv, Mahan ve Cam yöresi Suyurgal olarak verilmişti (*MS*, 1082).

[194] Öldürülenlerden yaklaşık 1.000 kişinin başı Hâce Hasan-i Mâzi'de bulunan Cihanşah'a gönderilmişti (*KD*, 340; *AT*, 344).

üzere Kirman'a gönderdi. Şehri soyulup-soğana çevrilmiş bir halde bulan Ebû Yusuf Mirza, durumu babasına bildirmiş, Cihanşah da bölgenin imarı için 300 Tebriz Tümeni para ile ahali ve çiftçiye yardım olmak üzere 200.000 Men zahire yardımında bulunmuştu[195].

859 (1455) yılı sonlarında Horasan hâkimi Babür'ün yanında büyük itibara mazhar olan[196] İskender'in oğlu Elvend Mirza, izin almaksızın, Horasan'dan ayrılarak, önce Sistân'a gidip, bir süre oyalandıktan sonra, Kirman bölgesindeki Ciruft ve Rudbâr taraflarına geldi[197]. Yar Ahmed tarafından Süleymanî kalesinin muhafızlığına bırakılmış bulunan Mahmud-i Farsî, kaleyi Elvend Mirza' nın adamlarına teslim etti. Mirza Elvend, Ikta bölükünde kalarak, Yar Ahmed'i kendisi ile işbirliğine çağırdı. Esasen Pir Budak'tan çekinmekte olan Yar Ahmed, oğlu Kunaşirin'i güvendiği kimselerle Sircan kalesinde bırakıp, yanına bir miktar asker alarak Elvend Mirza'nın yanına gitti. Lâkin Elvend'in yanında pek bir kuvvet olmadığını görünce, geldiğine pişman olarak bu Kara Koyunlu şehzadesini tutuklamayı düşündü. Ancak Elvend bunu hissedince, daha erken davranarak, Yar Ahmed'i adamları ile birlikte tutuklayarak, Süleymanî kalesine gönderdi.

Bu sırada Pir Budak ise Kunaşirin'in idaresindeki Sircan kalesini ele geçirmek üzere beglerinden Muhammed-i Ali Şeker, Bârik Beg ve Deve Beg'i gönderdi. Gönderilen kuvvetler kaleyi kuşattılar. Elvend bu durumu öğrenince harekete geçerek, Pir Budak'ın gönderdiği kuvvetlere baskın ile, onları bozguna uğratıp, Muhammed-i Ali Şeker, Deve Beg ve Yasavul Şeyh Muhammed'i tutsak alıp, Süleymanî kalesine gönderdi[198]. Kunaşirin babasının tutuklu olmasından dolayı kaleyi teslim etmek zorunda kaldı. Sircan kalesinde nökerlerinden birini bırakan Elvend Beg, oradan Gurgan'a yöneldi. O burada yaklaşık 6 ay kadar kendini Pir Budak'ın hücumundan korudu ise de nihayet Pir Budak âniden Şiraz tarafından üzerine yürüyünce, Sistân tarafla-

[195] *KD*, 340-341; *AT*, 344.

[196] O, Dîvân'da Babûr'ün solunda oturuyor (*MS*, 1094-95), Babûr kendisine kardeş diye hitap ediyor (*Rauzatu's-Safa*, VI, 799) ve Babûr'ün 858 yılındaki Mâverâünnehr seferine de katılmış bulunuyordu (*MS*, 1072-1073).

[197] Muhtemelen buradan 860 (1456) yılı başlarında Babûr'e elçi göndererek başından geçenleri bildirmiş, Horasan hâkimi de Elvend'in adamına in'am ve ikramda bulunarak, düşmanla elinden geldiğince mücadele etmesi, başarılı olamaz ise tekrar çekinmeden yanına gelmesini bildirmişti (*MS*, 1100; *AT*, 349).

[198] Barik Beg kaçarak Şiraz'a gitmiş, Pir Budak'ın adamlarından tutsak alınan 100 kişi öldürülmüşlerdi (*KD*, 341-42; *AT*, 345).

rına kaçtı. Pir Budak Ammar çeşmesinde ona yetişerek, Elvend ile yanındakileri öldürdü[199]. Pir Budak bundan sonra Şiraz'a dönerken, Sircan kalesinin ele geçirilmesi için Satılmış Şıracı'yı gönderdi. Kale hâkimi Kulu, karşı koyabilecek gücü olmadığından kaleyi teslim etti[200].

857 (1453) yılı kışını Mâzenderân'da geçiren Babür Curcan'da etraf hâkimlerini huzura kabul etmiş, 858 yılı baharı başlarında Mirza Ebû Said'in Horasan üzerine gelmekte olduğunu öğrenerek, Mâverâünnehr'e yönelmişti[201]. Uzun bir yolculuktan sonra ve hiçbir direnme ile karşılaşmaksızın Semerkand yakınlarındaki Nevendak'a gelen Babür, Ramazan'ın son günü (23 Eylül 1454) burada ordusuna bir geçit töreni yaptırdıktan sonra, 14 Şevval (7 Ekim) günü Semerkand'a bir fersah uzaklıkta kondu[202]. Şehir 40 gün kadar kuşatılmakla birlikte alınamamış ve nihayet Ceyhun arada hudut olmak üzere anlaşmaya varıldıktan sonra, Babür dönerek 4 Muharrem 859 (25 Aralık 1454) tarihinde Herat'a gelmişti[203].

Kara Koyunlular'ın Horasan'a yürümeleri ve Herat'ı Elegeçirmeleri:

Ancak Irak-ı Acem, Fars ve Kirman bölgelerindeki kolay başarılar ve Timurlu mirzaları arasındaki anlaşmazlıklar Cihanşah'a Horasan'ın da pek büyük bir güçlükle karşılaşmaksızın ele geçirilebileceğini göstermişti. Bundan dolayı Sâri hâkimi Emir Abdülkerim ile Hezar Cerib emirlerinin de orduya katılmaları üzerine 860 (1456) yılı yazında[204], Cihanşah, oğlu Muhammedî Mirza'yı, Rüstemdâr hâkimleri, Celaviye ve Hezar Cerib emirleri ile birlikte Simnan üzerinden Damgan'a gönderdi. Babür'ün buradaki vâlisi Nâsireddin-i Simnanî şehir ahalisini de kaleye almak sûretiyle kaleye çekilip, boyun eğmeyerek, kaleyi berkitmekle meşgul oldu. Türkmenler şehri kuşatarak, kapıları tutup, hendeği doldurarak, duvarlarda delikler açmaya çalıştılar. Bu sırada ordugâhta bulunan tarihçi Ebû Bekr-i Tihranî, kalenin savaş sonucu ele geçirildiği taktirde içerdekilerin başına kötü şeyler geleceğini bildiğin-

[199] *KD*, 342; *AT*, 345; Faruk Sümer (*İA*., "Kara Koyunlular", 299: Şecere) onun 1457 yılında öldüğünü belirtiyor. Gıyasî'ye göre o (M. Schmidt Dumont, *Turkmenische Herrscher*, 161) 22 Ramazan 860 (24 Ağustos 1456) Çarşamba günü öldürülmüştü. A. Semerkandî (s. 1096), Babür'ün ona hürmet göstererek "dedem" şeklinde hitap ettiğini kaydediyor.

[200] Gösterilen yerler.

[201] *MS*, 1053.

[202] *MS*, 1061 (Burada geçit töreninin târifi de vardır) ve 1065.

[203] *MS*, 1080. Bu sefer sırasında Kara Koyunlu İskender'in oğlu Mirza Elvend'in de Babür'ün yanında yer aldığı anlaşılıyor. Bk. s. 1072-1073.

[204] *KD*, 343: Du mah ez Ordibehişt guzeşt. Hasan-ı Rumlu (s. 360)'da 860 yılı olayları içinde anlatılıyor.

den, Emir Bâyezîd-i Bistam'dan, Astarâbâd hâkimi Baba Hasan-ı Kargın'ın baskınına maruz kalıp, ağır bir bozguna uğramadan, şehrin önünden çekilmeyi teklif ettiği sırada, Cihanşah'tan Diyarbekir'de Rüstem Tarhan idaresindeki bir Kara Koyunlu ordusunun Ak Koyunlular karşısında büyük bir yenilgiye uğradıkları haberinin alınması üzerine, Kara Koyunlu begleri, Ebû Bekr-i Tihranî'yi barış görüşmelerinde bulunmak üzere kaleye gönderdiler. Kale hâkimi Nâsıreddin ile eskiye dayanan bir dostluğu bulunması ve kendisinin sözüne güveneceğini bilen Ebû Bekr-i Tihranî, hendek kıyısına gelerek içeri girmesine izin verilmesini istediğinde Nâsıreddin'in adamlarından olup, Ebû Bekr-i Tihranî ile de dostluğu bulunan Mevlanâ İbrahim, müverrihi burçlardan görünce sevinerek, durumu Nâsıreddin'e bildirmiş ve Ebû Bekr-i Tihranî, Gıyâseddin-i Halac ile birlikte içeri alınmışlardı. Kale hâkimine boyun eğmesi teklif edilmiş, o ise Türkmenlerin sözüne güvenilemeyeceğini, buna rağmen eğer Kara Koyunlu mirzası ve begleri, kuşatmayı kaldırıp, Damgan'dan 3 fersah uzaklıktaki Astâne mevkiine kadar uzaklaşırlar, bana ve yanımdakilere dokunmayacaklarına dair yemin ederlerse, ben de haremim ve çocuklarımla çıkıp, şehri teslim ederim demişti. Bu istekler Türkmenler tarafından kabul edilmiş ve ordu Astâne mevkiine çekilmişti. Akşam üzeri, Damgan hâkimi, haremi ve ağırlıkları ile Herat'a gitmek üzere[205] şehirden ayrılmış, lâkin Muhammedî Mirza, 300 kadar atlıyı etrafa çıkarmış ise de, onlar eli boş olarak dönmüşlerdi. Türkmenler o geceyi Astâne'de geçirmişler, ertesi sabah Muhammedî Mirza'nın nökerleri ile beglerden bâzıları kaleye yönelerek, verdikleri söz ve ettikleri yeminin aksine şehirde yağmaya başlamışlardı. Bunu öğrenen Ebû Bekr-i Tihranî Emir Bâyezid'e gidip, ağır sözler söyleyerek, yapılanların islâmiyet ile ilgisi olmadığını ifâde etmesi üzerine, Emir Bâyezid tutsakları bırakturmış, Mirza'ya serzenişte bulunup, bâzı kimseleri öldürmek sûretiyle duruma hâkim olmuştu. Bundan sonra Kara Koyunlular Hezar Cerib yolu ile yaylak yaylak göçerek, Serdrûd suyuna gelip, yazı burada geçirdiler[206].

Mirza Babür, ömrünün son yıllarında rahatsızlıkları yüzünden devlet işleri ile yakından ilgilenemez olmuş, 860 yılı sonlarında Meşhed'e gitmek üzere Herat'tan ayrılmıştı[207]. Kışı Meşhed'de geçiren hükümdâr artık içki içmeyi bırakmış, günlerini çoğunlukla eğlenceler, avlanmak ve şeyhlerin

[205] *AT*, 360.
[206] *KD*, 343-346; *İA*., Cihanşah madd., 180.
[207] *MS*, 1106.

sohbetinde geçirmeye başlamışken[208], 861 yılı 25 R. âhir (22 Mart 1457) Salı günü burada ölmüştür[209].

Yerini alan tek oğlu Mahmud tahta oturtulduğunda 11 yaşında bulunuyordu[210]. Fakat Babür'ün ölümü haberinin daha Herat'a ulaştığı gün, Mirza Alâuddevle oğlu Sultan İbrahim tutuklu bulunduğu hapishaneden kurtulmayı başararak, muhalefete başlamış[211], Murgab taraflarında başına epeyce adam toplayarak, Herat üzerine yürümüştü. 861 yılı Recep ayının 7'si Salı günü (31 Mayıs 1457) Herat'a yaklaşınca Mirza Şah Mahmud şehri terk ederek Şiraz'a doğru kaçtığında, hemen aynı gün Sultan İbrahim şehre girerek, Muhtar Bağı'nda kondu[212].

Sultan İbrahim'in ilk işi kaçanların ardından bir ordu göndermek olmuştu. Bu ordu kaçmakta olan Kara Koyunlu İskender oğlu Melik Kâsım, Devletgeldi Tugayî, Karaman-ı Türkman gibi beglerin ardından yetişerek onları ele geçirmiş, ancak bunlardan Melik Kâsım ile Karaman-ı Türkman, Şahruh'un hanımı Gevherşâd Aga sâyesinde hayatlarını kurtarabilmişlerdi[213]. Meşhed taraflarına kaçan Mirza Şah Mahmud, Horasan'da babası Babür' ün beglerini toplayarak bir kere daha Herat üzerine yürüdü ise de, Kusûye kasabası civarındaki Şah Melik Ribatı yakınında yenildi[214].

Bu sırada Mâverâünnehr'de hâkimiyeti ele geçiren ve Mirza Babür'ün ölümünü fırsat bilerek, öteden beri arzuladığı Horasan'ı da ülkesine katma fikri taşıyan Ebû Said'in habercisi gelerek efendisinin ertesi gün Herat'a gireceğini bildirmişti[215]. Gerçekten de Sak Salman'da Herat ilerigelenlerince karşılanan Ebû Said, ertesi günü Kıpçak kapısından şehre girerek, Bağ-ı Şehr'-

[208] *MS*, 1107-1112.

[209] *MS*, 1114. O, Meşhed'de Şahruh'un İmam Rıza türbesi yakınında inşa ettirdiği medresesindeki künbedde gömülmüştür (*MS*, 1116; Devletşah, *Tezkire*, 436). Yahya b. Abdüllâtif-i Kazvinî'ye göre (*Lubbu't-Tevârih*, Tahran 1314, h.ş., s.197) 17 Receb 825 tarihinde doğmuştu. Onun şahsiyeti, cömertliği, inanç ve itikadı ile ilgili olarak bk. *MS*, 1078, 1117-1118. Devletşah da onun cömertliğinden söz ettikten sonra (*Tezkire*, s.433-434), onu öven pek çok şâir zikreder ve onun bir gazelini de nakleder (s. 433).

[210] *MS*, 1119.

[211] *MS*, 1120-21.

[212] *MS*, 1131.

[213] *MS*, 1132.

[214] Herat'a önce 25 Şa'ban (18 Temmuz) Pazartesi günü sabahleyin Şah Mahmud'un gâlibiyeti haberi ulaşmış, birkaç saat sonra gelenler İbrahim'in gâlibiyeti haberini getirmişlerdi (*MS*, 1136).

[215] *MS*, 1136-37 ve 1140. Onun Herat'ı merkez edinip, burada oturmak arzusu için bk. *MS*, 1145. Ebû Said için bk. Hayrünnisa Alan, *Sultan Ebû Said Devri Timurlu Tarihi (1451-1469)*, Mimar Sinan Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1996.

de konmuş[216], lâkin İhtiyâreddin kalesini ele geçirmeyi başaramamıştı. Bu sırada Şahruh'nın hanımı Gevherşad Aga'nın Sultan İbrahim ile haberleşmekle suçlanarak öldürülmesi[217], memnuniyetsizliğe yol açtığı gibi, aynı yıl içinde Horasan'da Mirza Şah Mahmud, Sultan İbrahim ve Ebû Said'in orduları için tahsildarların reayâdan üç kere vergi toplamaları, Darugaların ayrıca tahsilâtta bulunup, askerlerin yağmaya girişmeleri memnuniyetsizliği daha da artırmıştı[218]. Üstelik İhtiyâreddin kalesinin ele geçirilmesi epeyce bir zamanı gerektiriyordu. Bunlara karşılık Belh'te Abdüllâtif'in oğullarının ayaklanmaları ve Mâverâünnehr'deki bâzı olaylar Ebû Said'i dönmeye zorlamıştı[219].

Öte yandan Sultan İbrahim'e yenilerek Meşhed taraflarına kaçan Sultan Mahmud, daha sonra Curcan ve Astarâbâd taraflarına giderek, yeniden mücadele için hazırlanmaya başladı. Bunu işiten Sultan İbrahim Mâzendarân'a yürüdü. Lâkin bu sırada beklenmedik olaylar cereyan etmeye başladı ki, bunların başında Kara Koyunluların Horasan'a doğru harekete geçmeleri geliyordu. Çoktanberi Mâzenderân ve Horasan'a yürümek üzere bir bahane arayan ve buraları ele geçirmeyi düşünen Cihanşah[220], Babür'ün ölümünden sonra Timurlular arasında çıkan karışıklıklardan yararlanmak düşüncesi ile Rey'e gelerek, asker toplamak ve hazırlık görmek üzere çeşitli bölgelere elçiler ve Bukavullar gönderdiği gibi, Damgan'da bulunan oğlu Muhammedî Mirza ile Emir Bâyezid'i de Rey'e yanına çağırdı. Esasen bu sırada durum da Kara Koyunlu hükümdârı için oldukça uygundu. Zira Timurluların Curcan vâlisi Baba Hasan-ı Karkın'ın bir süreden beri haddini aşıp, gurura kapılarak, begliğe yakışmayacak hareketlerde bulunması, Mâzenderân ilerigelenlerine haysiyet kırıcı bir tavır takınması yüzünden ahali Cihanşah'ı şehre dâvet etmiş bulunuyordu. Cihanşah nihayet Şah Mahmud ile Sultan İbrahim'in de karşı karşıya gelmelerini fırsat bilerek, Emir Nizâmeddin Seyyid Abdülkerim-

[216] *MS*, 1140.

[217] O, 9 Ramazan (31 Temmuz) tarihinde öldürülmüş olup (*MS*, 1143); Herat'ta inşa ettirmiş olduğu medresenin kuzeyinde gömülmüştür. Aslında kaynaklarda onun burada gömüldüğü kaydedilmiyor. Hattâ günümüzde bile onun, Kusûye'de inşa ettirmiş olduğu türbede gömülü olduğuna inanılmaktadır (Fikri Selcukî, *Hıyâbânı*, Kabil 1343 h.ş., s. 43-44). Ancak bâzı ifâdelerden (*Raızatu's-Safa*, VI, 835) onun Herat'ta inşa ettirdiği ve Timurlulardan bâzılarının gömülü olduğu türbede gömüldüğü anlaşılmaktadır. Onun imar faaliyetleri için bk. *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 195-196. Ayrıca bk. *TDV İA*, Gevherşad madd.

[218] *MS*, 1144; *AT*, 371.

[219] Ebû Said 9 Şevval (30 Ağustos)'de Herat'tan Belh'e doğru hareket etmiş, ayaklanan Abdüllâtif'in oğullarından Mirza Ahmed öldürülmüş, kardeşi Muhammed Cuki ise kaçarak Herat'a gelmişti (*MS*, 1145-46).

[220] *MS*, 1149-50.

'in dâveti üzerine Mâzenderân'ın fethine karar verdi[221]. Kum'da depolanmış bulunan erzak (gallât-ı dîvânî) askerlere üleştirilerek 861 yılı Zilhicce ayı ortalarında (1457 Kasım başları) daha ordunun tamamının toplanmasını dahi beklemeden Türkmenler harekete geçtiler. Hvar yöresine geldiklerinde Cihanşah, Emir Bâyezid ile Pirzad Beg-i Buharî'yi, Seyyid Abdülkerim'i karşılamak üzere Firuzkûh'a gönderip, kendisi Muhammedî Mirza ve öteki begler ile birlikte Âb-ı Bârik,Simnan ve Damgan yolu ile Bistam yöresindeki Şahrûd'a bir fersah uzaklıktaki ovada ordugâh kurdu. O burada küçük oğlu Ebû'l-Kâsım Mirza'yı bırakarak, Muhammedî Mirza, Tavacı Ebû'l-Feth Beg ve daha bâzı beglerle birlikte Sanduk Şiken geçidini aşarak Astarâbâd'a yöneldi[222]. Cihanşah yolda iken Karavullar, Sultan İbrahim'in Astarâbâd ormanlarında olup, Baba Hasan'ın Şah Mahmud'u alarak, İbrahim ile savaşmak üzere şehirden ayrıldığı haberini getirdiler. Bunun üzerine Kara Koyunlu hükümdârı, Muhammedî Mirza ve Cakirlü Ebû'l-Feth Beg'i öncü olarak gönderip, kendisi de ardından begler, İnaklar ve boy nökerleri ile ilerlemeye başladı. Türkmenlerin Astarâbâd önüne geldiğini öğrenen Baba Hasan, iki düşman arasında kaldığını görerek kaçtı. Sultan İbrahim ise onun kendisinden kaçtığını zannederek, üstelik Cihanşah'ın Astarâbâd'a gelmiş olduğu söylenmesine rağmen buna inanmayarak Baba Hasan'ın ardından gitti. Yolda çeşitli kimselerden Türkmenlerin Astarâbâd civarında olduklarını öğrendiği ve üstelik beglerinin, oğrukun (ağırlıklar) kendilerine katılmasına kadar beklenilmesi ve bu arada Cihanşah'ın durumunun aydınlığa kavuşacağı söylendiği halde, Sultan İbrahim beglerinin kötü düşünceler taşıdıklarından dolayı böyle söylediklerini düşünerek, Ebû Said-i Mirem'i öncü tâyin ederek, yoluna devam etti.

Bunu öğrenen Cihanşah, Muhammedî Mirza ve Cakirlü Ebû'l-Feth Beg'i öncü olarak gönderdi. İki tarafın öncüleri arasında meydana gelen vuruşmada Türkmenler bozguna uğradılar. Lâkin bir süre sonra Cihanşah yetişerek, şehre 3 fersah uzaklıkta ormanlar içinde meydana gelen çarpışmada[223], Çağataylar yenilmişler, Mirza İbrahim kaçmış, öncülere kumanda eden Ebû Said-i Mirem tutsak düşmüş, Emir Seyyid Yusuf, Emir Saadet-i Hvandşah, Hasan Ali Tarhan, Firuzşah oğlu Sultan Hüseyin öldürülmüşlerdi[224]. Çağatay

[221] *MS*, 1150.

[222] *KD*, 347; *AT*, 376.

[223] Çarpışma 25 Muharrem 862 (13 Aralık 1457) Salı günü meydana gelmişti (*MS*, 1152).

[224] *KD*, 349; *AT*, 379. Bunlardan Ebû Said-i Mirem ile Seyyid Yusuf, Şahruh devrinin tanınmış beglerinden Emir Seyyid Hoca (bâzı kaynaklarda Said Hoca) 'nın oğulları idiler (*MS*,

askerlerinin bir kısmı savaşta öldürülmüş, bir kısmı ise Türkmenlerce tutsak alınmışlardı. Gece olunca Cihanşah tutsakları görmek ve sorgulamak üzere Kara Tepe eteklerine gitti[225]. Aynı gece Çağatay ordusunun ardından yetişebilenler yağma sûreti ile pek çok olca ele geçirmişlerdi. Ertesi gün Çağatay ordugâhı yağmalanmış, lâkin Cihanşah âcîzler ve onların geride kalanlarına acıyıp, merhamet göstererek, bunların Horasan'a gönderilmelerini buyurmuştu[226].

Sultan İbrahim yanında 15 kişi ile kaçıktan sonra, Nişabur üzerinden 7 Safer (25 Aralık) Pazar günü Herat'a geldi. Cihanşah ise Astarâbâd'dan göç ederek, Har Âshâne mevkii civarında konarak, kışı burada geçirdi. Burada iken Baba Hasan-ı Karkın ile diğer beglerin emvâlini müsaadere ile kayda geçirip, ormanlar, köyler ve bütün yerleşme yerlerinde para, mücevherat ve değerli eşya ne varsa hepsine, Sultan, begler ve askerler tarafından el konuldu. Etraftan Ming Kışlak Türkmenleri, Celâyirliler, göçebeler ve hudud boyunun emirleri armağanları ile Cihanşah'ın huzuruna gelip, bağlılıklarını bildirdiler[227]. Bundan sonra Muhammedî Mirza, Meşhed ve Nişabur taraflarına giderek bu yöredeki konularla ilgilendi. Bu arada Sultan İbrahim'den elçi gelerek, efendisinin bağlılığını bildirmiş, buna karşılık kendisine, kış geçinceye kadar Herat ve yöresinde hâkim olup, baharda bizzat huzura gelmesi gerektiği bildirilmişti[228].

Bunu diğer etraf beglerinin elçilerinin gelmesi tâkip etti. Sultan İbrahim adına Tun ve Tabes'i idâre ederken, başına buyruk hareket etmeye başlayan Emir Üveys-i Hvandşah elçi göndererek, bağlılığını arz edip, Timurlu hükümdârlarına olan muhalefetini ifâde etmiştir. Bunu Merv ve Mahan yöresinde hâkim bulunan Sencer Mirza'nın, Serahs hâkimi Abdullah-ı Pirzâd'ın bağlılıklarını bildirmeleri tâkip etti[229].

1457 yılı sonlarında artık Timurlu devleti öylesine dağınık bir halde idi ki, Astarâbâd'ı ele geçiren Cihanşah, Sebzvar'a kadar hâkim bulunuyor, Ebû Said Mâverâünnehr'de, Mirza Alâuddevle Âbıverd'de, oğlu Mirza Sultan İb-

---

1152). Abdürrezzak-ı Semerkandî bu savaş ve begler ile ilgili olarak "yıllarca içlerinde biriktirdikleri arzu ve ukdelerini burada ortaya koydular" ifâdesini kullanmaktadır (s. 1152; ayrıca bk. *Raızatu'l-Cennât*, II, 206).

[225] Burada tutsak alınan Çağatay emirleri sorguya çekilip, öldürülmüşler, ayrıca 300 kadar genç de aynı cezaya çarpurılmışlardı (*KD*, 349; *AT*, 379).

[226] *MS*, 1153; *AT*, 379.

[227] *KD*, 350; *AT*, 379.

[228] *KD*, 351; *AT*380.

[229] Gösterilen yerler.

rahim Herat'ta, Mirza Sencer Merv'de, Mirza Şah Mahmud Tus'ta, Kara Koyunlu İskender'in oğlu Mirza Kâsım, Emir Halil ile birlikte Sistan'da hâkim oldukları gibi, Yasavul Ahmed Herat'ın iç kalesi olan İhtiyâreddin'de, Moğol Pirke Neretu kalesinde, Abdullah-ı Pirzad Serahs kalesinde, Emir Baba Hasan İmad kalesinde, Hvandşah oğlu Emir Üveys Tabes kalesinde, Emir Muhammed Hudâdâd Sa'luk kalesinde[230], Emir Hasan Şeyh Timur Habuşan kalesinde olmak üzere her beg kendi başına hüküm sürmeye başlamışlardı[231].

Bu durumda Cihanşah'ın Astarâbâd'da kalması beklenemezdi. Gerçekten de İsferâyin'de konmuş bulunan Cihanşah'ın az sonra Herat'a yaklaştığı haberi gelmiş ve bu haber başşehirde büyük bir heyecan ve telaşa yol açmıştı. O sırada Herat' ta bulunan Mirza Alâuddevle ve Herat hâkimi Sultan İbrahim bu haber üzerine 1 Şaban (14 Haziran) günü Gur ve Garcistan taraflarına gitmek üzere başşehirden ayrılmış, onları aralarında şehir ileri gelenlerinin de bulunduğu 10.000 kişilik[232] bir topluluğun evini-barkını bırakarak, kaçması tâkip etmişti. Lâkin bu husus özellikle hırsızlar ve ayak takımının işine yaramıştı[233]. Öte yandan baharla birlikte kışlak yurdunu terk eden Cihanşah, Şimal otlağına yönelerek, Badgis yöresindeki Taht-ı Melikî yolu üzerinden yaylak yaylak yol alarak, Meşhed'e geldi. Burada iken oğlu Muhammedî Mirza da babasının ordugâhına katıldı. Haziran ayı sonralarında Cihanşah, Pirzad Beg-i Buharî'yi Herat Darugalığı'na tâyin etti ve o Kusûye' yi terk ederek, Herat'a geldi. Pirzad Beg, Herat Şeyhülislâm'ı Şeyh Nureddin-i Kâzerunî, Seyyid Asileddin-i Vâiz-i Şirazî, Mevlânâ Şeyh Hasan gibi din adamları başta olmak üzere, çok sayıda ulemâ ve ileri gelenlerce şehre iki fersah uzaklıkta karşılanarak, şehre girmişlerdi.

Cihanşah daha Kusûye'de iken[234] şehirde ve yörede hiç kimsenin bir diğerinin mal ve canına zarar vermemesi, ahalinin hayvanlarını ekili tarlalara salmamaları ile ilgili olarak buyruk çıkartınış[235] ve bu husus münâdiler vâsı-

[230] Bugün de aynı adı taşıyan, Tus'un 3 fersah kuzeydoğusunda, Habuşan (Kuçan)'a bağlı bu yer için bk. *Raızatu'l-Cennât*, II, 420; *AT* 385, nr. 3; Mes'ud Keyhan, *Coğrafya-yi Mufassal-ı İran*, 196.

[231] *MS*, 1157-58; 384-385.

[232] *Kitâb-ı Diyarbekriyye* (s. 351)'de böyle, *Ahsenü't-Tevârih* (s. 386)'te ise 2000. Bu farklılık herhalde yazılışı birbirine benzeyen deh (on) ve du (iki) kelimelerinin yazılışından kaynaklanmaktadır.

[233] Gösterilen yerler. Ayrıca bk. *MS*, 1163-64.

[234] *KD*, 353; *MS*, 1167.

[235] Bu yasağa uymayanların deve, koyun, at ve sığırları yağmalanmış, sâhipleri ise cezalandırılmışlardı (*KD*, 353; *AT*, 386).

tası ile ilân edilmiş, Mevlânâ Celâleddin-i Kayinî'nin oğlu Mevlânâ Abdülcebbar, Herat kadı ve muhtesibliğine getirilip. Bukavullar koltuklarının altında taşıdıkları mushaflar üzerine, begler ve ilerigelen ordu erkânından, nökerlerinin kanunsuz bir iş görmemeleri ve halka zulmetmemeleri için yemin almışlardı[236]. İki gün sonra ise Kara Koyunlu hükümdârı, devlet ileri gelenleri ile birlikte şehre girerek, Herat'da kalan eşraf tarafından karşılanmışlar, önce Gevherşad Aga medresesine gidip, onun türbesini ziyaretten sonra, Şahruh'un konağı olan Zagan Bağı'na giderek konmuştu[237].

Başkadı ve ulemânın en bilgilisi Mevlânâ Kutbeddin Ahmed, Mevlânâzâde-i Ebherî ve Mevlânâ Şemseddin'in Türkmenlerden korkularından ötürü şehri terk etmiş bulunmalarından dolayı medrese işlerinde aksaklık baş gösterdiğinden, aralarında tarihçi Ebû Bekr-i Tihranî'nin de bulunduğu bâzı kimseler Herat'ın çeşitli medreselerine tâyin edilmişlerdi[238]. Artık etraf vilayetlere de Daruga ve Âmiller gönderilmiş, Seyyid Nizâmeddin Âşur ve Mevlânâ Muhammed-i Kubayî vezirlik makamına getirilmişler ve durum normale dönmüştü. Cihanşah'ın Dîvân Begi olan Emir Bâyezid-i Bistam, Horasan halkının gönlünü almak ve halkı kollamak için herkesin durumuna uygun şekilde hareket ediyordu[239]. Üstelik Şahruh'un hâtırasına büyük saygı duyan Cihanşah, bu Timurlu hükümdârının vaktiyle çıkarmış bulunduğu türkçe ve farsça hükümlerinin geçerli olup, onların tasdik edilmelerini buyurmuştu[240]. Türkmenlerin bu âdil idareleri kısa zamanda tesirini gösterdi ve daha önce Türkmenlerden korkularından ötürü yerini-yurdunu terk edenler, yavaş yavaş memleketlerine dönmeye ve kendi işleri ile meşgul olmaya başlamışlardı.

Buna rağmen Herat'ın iç kalesi İhtiyâreddin'in muhafızı olan Mevlânâ Ahmed Yasavul, kalenin sağlamlığı ve zahirenin çokluğuna güvenerek Türkmenlere boyun eğmemekte direnmişti. Cihanşah, Herat'a hâkim olduktan sonra kuşatma ve savaş âletlerinin hazırlanmasını buyurarak, begler, hisar etrafında 10 gez yüksekliğinde başka bir duvar ördüler. Duvarlar üzerine okçular yerleştirdikleri gibi, yer altından da lâğım kazılmasına girişildi. Bunları gören Yasavul Ahmed, boyun eğmekten başka çare görmeyerek, elçiler

[236] Gösterilen yerler.
[237] *MS*, 1167.
[238] *KD*, 353. Burada medreselerin adları ve tâyin edilenler belirtiliyor.
[239] *KD*, 354.
[240] *MS*, 1171; *AT*, 386.

gönderip aman diledi. Onun bu isteği kabul edilerek, Yasavul Ahmed 2 Ramazan (17 Şubat) Cuma günü kılıç elde ve kefeni boynunda olarak kaleden çıkıp, huzura gelmiş ve bağışlanmıştı. Bundan sonra İhtiyâreddin kalesinin idaresi Emir Bâyezid-i Bistam'a bırakılmış ve o da buraya bir Kutval tâyin etmişti[241].

Cihanşah Herat'ı ele geçirdikten bir süre sonra[242], artık Horasan'da kendini iyice kuvvetli hissederek kalabalık bir ordu ile Heratrûd tarafına yöneldi. Oğlu Muhammedî Mirza'yı öncü olarak çıkaran Kara Koyunlu hükümdârı Herat'a 6 fersah uzaklıktaki Cagcerân suyu kıyısında bulunan Leklekhâne[243] mevkiine geldiğinde, Şahruh'un umumiyetle bu ovaya gelip konduğunu işiterek, burada konulmasını buyurdu[244].

Ramazan bayramını burada geçiren Kara koyunlu hükümdârının huzuruna, onun Horasan'ı fethini kutlamak üzere etraftan elçiler gelmeye başladılar. Merv'den Sultan Sencer, Şirvan'dan Emir Halilullah'ın elçileri armağanlar ile gelmişler ve bağlılıklarını bildirmişlerdi. Lâkin Cihanşah'ın asıl endişe ettiği rakibi, Belh'e gelip yerleşerek kendisinin hareketlerini dikkatle takip etmekte olan Semerkand hâkimi Ebû Said idi. Bu Timurlu hükümdârı hakkında yeterli bilgiye sâhip olmayan Cihanşah, onun gücü ve kudreti ile ilgili olarak etrafta dolaşan şayiâlara bakarak, oğulları Kirman hâkimi Yusuf Mirza ile Fars ve Irak-ı Acem vâlisi olan Pir Budak'ı da yanına çağırmıştı. Esasen Cihanşah ile Ebû Said arasında elçiler de gelip gidiyordu. Gerçekten de az sonra Yusuf Mirza babasının yanına gelmiş ve onun gelişi Cihanşah'ın durumunu kuvvetlendirmişti. Bundan sonra Kara koyunlu hükümdârı Kurûh taraflarında da bir kaç günü eğlence ile geçirerek, ardından Leklekhâne mevkiinde Kahdestân çayırına dönmüştü[245].

Bu arada Türkmenlerin önünden kaçarak Gûr bölgesine gelmiş bulunan Mirza Alâuddevle ile Sultan İbrahim arasında anlaşmazlık çıkmış, baba ile oğul arasında mücadele başlamıştı. Bu durumu öğrenen Cihanşah, Alâuddevle'ye haber göndererek, kendisine bâzı vaadlerde bulunmak sûreti ile onu yanına çağırdı. Mirza Alâuddevle bunun üzerine hemen yola çıkarak, Kurban bayramından bir gün önce, ordugâha 1 fersah uzaklığa gelip, burada

[241] *MS*, 1167-70; *AT*, 387.

[242] *KD*, 354: 3 ay; *AT*, 387: 6 ay. Metinde Herat denilmekle birlikte, Horasan kastedilmiş olmalıdır. Zira Herat'a yeni gelmiş idi.

[243] *KD*, 354. Yeri için ayrıca bk. D. Krawulsky, *Hâfez-e Abrû*, II, 104.

[244] *MS*, 1172.

[245] *MS*, 1173. Yeri için bk. Krawulsky, *Hâfez-e Abrû*, II, 98.

Türkmenler tarafından karşılandı[246]. Bayram günü (19 Ekim) Cihanşah, begler ve devlet erkânını toplayarak, Mirza Alâuddevle'yi huzura getirdiler. Cihanşah ayağa kalkarak, Alâuddevle'ye gereken saygıyı göstermiş ve ona uygun gelen yeri göstermişti[247]. Kara Koyunlu hükümdârı herhalde birlik ve beraberliklerini göstermiş olmak için barış görüşmeleri için gönderilmiş bulunan[248] Ebû Said'in elçileri Mevlânâ Necmeddin Ömer[249] ile Mevlânâ Yusuf-i Attar'ı, Mirza Alâuddevle'nin yanında kabul etmiş ve elçilerle usulüne göre görüşerek, onlara dostça davranmıştı[250].

Bu sırada Cihanşah'ın daha önce yanına çağırdığı oğullarından Fars vâlisi Pir Budak, Zilhicce' nin 18'inde (27 Ekim 1458) Herat'a geldi. Onun 18.000 kişilik bir kuvvetle gelmesi[251], Türkmenleri oldukça sevindirmiş ve ordunun mâneviyâtı kuvvetlenmişti. Ertesi günü Cihanşah, karşılıklı olarak görüşüp-konuşmak ve dostluğu pekiştirmek üzere, Timurlu elçilerinin yanına veziri Emir Nizâmeddin Seyyid Âşur'u katarak, Ebû Said'e gönderdi. Elçiler Murgab suyu kıyısında konaklamakta bulunan Ebû Said'in ordugâhına yaklaştıklarında, Ebû Said onları karşılamak üzere adamlar göndermiş ve Cihanşah'ın elçisi özel bir yerde ağırlanıp, üç gün sonra huzura kabul edilmişti.

Dostane görüşmelerden sonra Ebû Said, Türkmen elçilerinin yanına adamlarından birini katarak, Cihanşah'a gönclermişti[252]. Cihanşah'ın elçisi Zilhicce ayı sonunda iyi haberler ve sulh ümidi ile dönmüş, onun ardından gelen Ebû Said'in elçisi, az önce dönen Türkmen elçisinin sözlerini doğrulayıp, efendisinin daha önceki sözlerini tekrarlamış ve bütün bunlar memnuniyete sebep olmuştu[253].

Karşılıklı olarak elçilerin gelip-gitmesi ve sulh teminatı ile Ebû Said'in Herat üzerine yürümekte olduğu söylentisinin kesilmesi üzerine[254], Cihanşah yaklaşık dört aydan beri bulunduğu Kahdestân ovasından ayrılarak, kışı geçirmek üzere Herat'ın kuzeyindeki Muhtar dağı eteklerine geldi[255]. Gerçekten de 20 gün kadar Ebû Said'den hiç bir haber alınamamış ve onun ne ta-

[246] *MS*, 1175.
[247] *MS*, 1176.
[248] *MS*, 11178; *AT*, 1190.
[249] *Kitâb-ı Diyarbekriyye* (s. 354)'de sâdece bu ad veriliyor.
[250] *MS*, 1176; *AT*, 389. Ebû Bekr-i Tihranî (s. 354), elçilerin anlaşmak için geldiklerini ifâde ediyor.
[251] *KD*, 355.
[252] *MS*, 1178; *AT*, 390.
[253] *MS*, 1178-79.
[254] *KD*, 354.
[255] *MS*, 1179.

rafa gittiği öğrenilememişti. Halbuki o hileye başvurmuş, elçilerin ardından[256] tepeler ve geçitleri gizlice aşarak, 20 gün sonra, 50.000 kişilik[257] bir kuvvetle Obe[258] yakınlarında ortaya çıkmıştı[259].

Obe'ye gelen Ebû Said, buradaki Türkmen Darugalarının bâzılarını tutsak almış, bâzıları ise kaçmışlardı. Taraflar arasında karşılıklı elçilerin gidip-gelip, anlaşmaya varıldığı bir sırada, Ebû Said'in birdenbire Horasan'a yürümesi Cihanşah'ı şaşırtmıştı. Bunun üzerine o yeniden Obe'ye yöneldi[260]. Az önce Fars'tan gelerek, babasına katılan Pir Budak, öncü olarak hareket etmiş ve Cihanşah kendisi de ardından hareketle, Herat yakınındaki Yahyaâbâd köyüne[261] gelmişti. Taraflar, aralarında 2 fersah bir uzaklık kalınca, savaş düzenine geçmişlerdi. Meydana gelen savaşta Pir Budak'ın karavulları bozguna uğramışlar[262] ve bundan sonra Pir Budak kendisi Çağataylar üzerine gitmek için babasından izin isteyip, ileriye doğru hareket etmiş ise de, Cihanşah, Cakirlü Ebû'l-Feth Beg'i gönderip, oğluna bu niyetinden vazgeçmesini buyurmuştu. Zira Türkmen hükümdârı Yahyaâbâd'a geldiğinden beri başşehri Tebriz'den devamlı olarak haberciler gelip, Makû kalesinde mahpus bulunan oğlu Hasan Ali'nin, hapisten kurtularak, hazineleri ele geçirdiği ve ordu toplamaya başladığı haberini getirmeye başlamışlardı[263]. Üstelik, Kara Koyunlu hükümdârının bu sıkışık durumundan yararlanmayı düşünen, bir süreden beri Horasan bölgesinde kazaklık hayatı sürdüren geleceğin meşhur Timurlu hükümdârı Hüseyin Baykara, Curcan'a yönelerek, Cihanşah'ın yeğenlerinden ve büyük beglerinden Astarâbâd hâkimi Sa'dlu Hüseyin Beg'i Sultan Meydan mevkiinde[264] bozguna uğratıp, tutsak aldıktan sonra, 860 yılı

[256] *AT*, 391.

[257] *KD*, 354; *AT* (s. 391): 5.000 kişi.

[258] Yeri için bk. D. Krawulsky, *Hâfez-e Abrû*, II, 114.

[259] Gösterilen yerler. A. Semerkandî (s. 1179), onun Lenger-i Emir Gıyas'a doğru ilerlediğini yazıyor. Burası için bk. *Ravzatu'l-Cennât*, I, 136 v.dv.; *MS*, 1163, nr. 3.

[260] *KD*, 354; *MS* (s. 1180): Heratrûd.

[261] Yeri için bk. D. Krawulsky, *Hâfez-e Abrû*, II, 135; *MS*, 1182, nr. 1. Burasının vaktiyle bir süre meşhur musikî üstadı Meragalı Abdulkâdir'in oğlu Safiyüddin'in icarında olduğu kaydediliyor (Hvandmîr, *Dûsturü'l Vüzerâ*, yay. Said Nefisî, Tahran 1317 h.ş., s. 359).

[262] *MS*, 1181. Ebû Bekr-i Tihranî (s. 355), Cihanşah'ın Bistam Beg'i göndererek, oğlunu savaştan men ettiğini yazıyor.

[263] *MS*, 1182.

[264] Yeri için bk. Alfons Gabriel, Die Erforschung Persiens, s. 159, 220, 223, 252. Ayrıca bk. D. Krawulsky, *Hâfez-e Abrû*, II, 234 ve aynı yazar, Iran-Das Reich der Ilhane, s. 117.

Zilhicce[265] (Eylül/Ekim 1458) ayı başlarında Curcan'a getirerek astırmış[266] ve kendi adına hutbe okutmuştu.

Bu durumda Cihanşah Horasan'da daha fazla kalmanın ve sonucu belli olmayan bir muharebeye girişmenin akıl işi olmadığını, gâlip gelse bile Horasan'ı elde tutmanın, arkada düşman bırakarak Âzerbaycan'a dönmenin doğru olmayacağını, buna karşılık Çağatayların gâlibiyeti halinde şerefinin ayaklar altına alınacağını ifâde ile oğlunu savaştan men etmiş, Seyyid Âşur ile yalnız olarak görüşerek, sulh görüşmelerinde bulunmak üzere onu yeniden Ebû Said'e göndermişti[267]. Cihanşah'ın sıkışık bir durumda olduğunu gören Ebû Said, sulhun ancak, Cihanşah'ın ülkenin tamamını terk edip, vaktiyle Mirza Şahruh'un Kara Koyunlu hükümdârına bıraktığı kadarı ile, yâni Âzerbaycan hâkimliği ile yetinmesi şartı ile mümkün olabileceğini ifâde etmişti[268]. Pek çok görüşme ve gelip-gitmelerden sonra nihâyet Ebû Bekr-i Tihrânî'nin kaleminden çıkan bir sulh anlaşması sûreti (sûret-i sulhnâme) hazırlanmıştı[269]. Buna göre Âb-ı Rûşen[270] hudud olmak üzere[271] Simnan'a kadar[272] bütün Horasan ve Kuhistan Ebû Said'e; Astarâbâd ise Alâuddevle'ye âit olacaktı. Kara Koyunlu hükümdârı buna rağmen vaktiyle Timurlulara ait olan Irak-ı Acem, Fars ve Kirman bölgelerini elde tutmaya muvaffak olmuştur[273].

[265] *AT*, 397. A. Semerkandî (s. 1196-97), bunu, olayları karıştırarak, 863 yılı olayları arasında naklediyor. Bu olay sırasında henüz Cihanşah'ın Herat'ta olduğunun kaydedilmesi ve daha sonraki sahifelerdeki olaylarla ilgili olarak verilen ay adları, bu olayın 862 yılında olduğunu gösteriyor. Esâsen Cihanşah'ın bu kadar uzun bir sûre Horasan'da kalmadığı bilinmektedir. *Habibü's-Siyer* (IV, 119)'de 864 yılı veriliyor. Ebû Bekr-i Tihranî (s. 359), tarih vermemekle birlikte, Cihanşah'ın henüz Herat'ta bulunduğunu kaydediyor. M.H. Yinanç ise (*İA*., Cihanşah madd., s. 182) Cihanşah'ın dönmesinden sonraki olaylar arasında anlatıyor.

[266] Devletşah (s. 458) böylelikle Hüseyin Baykara'nın, daha önce öldürülen Çağatay beglerinin öcünü aldığını da ifâde eder.

[267] *MS*, 1182. Ebû Bekr-i Tihranî (s. 355) ve ondan naklen Hasan-ı Rumlu (s. 393), Kadı Abdullah'ın gidip-geldiğini yazıyorlar.

[268] *MS*, 1183; *AT*, 393.

[269] *KD*, 355.

[270] Devletşah (s. 364)'ta burası Cuveyn'e tâbi olarak zikrediliyor.

[271] *KD*, 355.

[272] *AT*, 393.

[273] *Târîh al-Gıyasî*, 163.

Bundan sonra Türkmen ordusu Safer (Aralık 1458) ayı başlarında Yahyaâbâd ovasından ayrılarak, Herat'ın güneyinden Murgab[274] ile Ziyaretgâh[275] köyleri tarafından geçerek, Horasan'dan ayrılmaya başladı. Ayın 8'inde (15 Aralık) Cuma günü Ebû Yusuf Mirza, Cuma namazı için camide bulunurken, Ebû Said'in adamlarından Emir Seyyid Asileddin-i Argunî, Emir Pehlivan Hüseyin-i Dîvâne ve Kadı Kutbeddin Ahmed-i Herevî şehre geldiler[276]. Ebû Yusuf Mirza, Bazar-ı Melik'ten dışarıya doğru giderken, Ebû Said'in begleri de Melik kapısından girdiler ve taraflar Erg hisarının altında karşı karşıya geldiler. Ebû Said'in adamları alçak gönüllülük göstererek durup Ebû Yusuf Mirza'yı selamlamışlar ve onu uğurlamışlardı. Lâkin bu sırada Herat'ın aşağı tabakadan hırsız ve soyguncuları (yetimân ve eclâf-ı Herat)[277], Türkmen askerlerinden bâzılarına saldırarak yağmalayıp, yaralamışlardı. Cihanşah'ın şehirden çıkıp, 3 fersah kadar ayrılmasından sonra Ebû Said 15 Safer (22 Aralık) Cuma günü şehre girerek, Türkmen ordusundan kalanları kurtarıp, hırsız ve soyguncuları ise cezalandırmıştı[278].

Herat yöresinden ayrılan Cihanşah, her gün 10-12 fersah yol almak sûretiyle ilerlemiş, etraftan kendisine katılan askerleri pek çok yağmada bulunduktan sonra Nişâbur'a gelmişlerdi. Burada Cihanşah'ın oğulları, babalarından ayrılarak, Pir Budak Mirza Şiraz'a; Ebû Yusuf Mirza ise Kirman'a yollandılar.

Cihanşah'ın Oğulları ile Arasının Açılması; Hasan Ali'nin Ayaklanması:

Pir Budak, babasının, oğullarından Muhammedî Mirza'yı daima yanından ayırmamasını ve bir arada bulundukları zamanlarda, küçük olmasına rağmen, törenlerde kendisinden üstün tutulmasını hoş karşılamayıp, kıskanıyor, babasının kendisine Sultan Ebû Said'e taarruz için izin vermemesini de, kötü niyete bağlıyordu. Cihanşah'ın vârisi olması lâzım gelen ve devletin genişleyip, imparatorluk halini alması, orduların muzaffer olmasında bu kadar emeği bulunan, begler ve askerler arasında efsanevî kahramanlar gibi, bahadırlığına değer verilen[279] Pir Budak yerine, kardeşi Muhammedî Mirza'yı

[274] Yeri için bk. D. Krawulsky, *Hâfez-e Abrû*, s. 110; G. L. Strange, 410.

[275] Burası için bk. *Rauzatu'l-Cennât*, II, 255.

[276] *MS*, 1184.

[277] Yetimler için bk.Vasıfî, *Bedayiu'l-Vekâyî*, yay. A. Boldirev, Tahran 1349 h.ş., II, 471 ve 481-483.

[278] *KD*, 356; *AT*, 393.

[279] *Tarih al-Giyâsî*, 163.

veliahd yapmak için, onu ihmal etmek sûretiyle unutturmak yolunu tuttuğunu zanneden[280] Cihanşah'ın bu oğlu, babasının, Hasan Ali'nin ayaklanmasından dolayı yolundan dönmeyeceğini düşünerek, Yezd'e gelince ayaklanmış, bütün şehirlere salma salarak, değerli eşya toplamalarını buyurduğu gibi, Isfahan yöresindeki Rûydeşt, Natanz ve Ardistan gibi şehirlere Daruga, tahsildar ve Beratdâr göndererek, adı geçen şehirler ile Eberkûh ileri gelenlerinden 100'er Tümen para talep etmişti[281]. Cihanşah ise özellikle hayvan ve eşya olmak üzere büyük kayıplar vermek sûreti ile güçlükle yoluna devam etti[282].

Yaklaşık 15 yıldan beri tutuklu bulunduğu Makû kalesinden kurtularak babası Horasan'da iken ayaklanan Hasan Ali kendisi gibi tutuklu bulunan Ak Koyunlu Kara Yülük oğlu Mahmud Beg ve Emir Arabşah (Aynallu)'ı serbest bırakıp, Tebriz'e gelerek; başına bir miktar adam toplayıp kendini hükümdâr ilân etti[283]. O ilk iş olarak Ak Koyunlu Mahmud Beg, Kılıç Arslan ve Arabşah begleri Erdebil'i zapta gönderdi. Lâkin onlar Cihanşah'tan çekindiklerinden Hasan Ali'den yüz çevirerek, Cihanşah'a katıldılar. Horasan'dan dönmekte ve Rey'de bulunan Cihanşah, Şehsuvar Beg, Sulan (Savalan) Beg ve Ali Şeker oğlu Pir Ali Beg'i Tebriz üzerine gönderdi. Kendi adamlarının babasına katıldığı ve Cihanşah'ın üzerine ordu gönderdiğini işiten Hasan Ali, Tebriz'den ayrılmak zorunda kaldı ve onun ardından Cihanşah'ın askerleri Tebriz'e girdiler. Lâkin Hasan Ali, babasının henüz uzaklarda bulunmasından yararlanarak, beglerinden Hassûn oğlu idaresinde bir kuvveti Tebriz'e gönderdi ise de, Tebriz'deki Âb-ı Telh (Acı Su) kıyısında meydana gelen savaşta Hassûn oğlu yenilip, öldürüldü ve ordusu da dağıldı. Bunun üzerine Hasan Ali, Makü kalesine kaçtı. Ardından Tebriz'e gelen Cihanşah, burada armağanlarla karşılandığı gibi, Hasan Ali'nin zulmünden usanmış bulunan reayâ da onu sevinçle karşıladı. Emir Arabşah'ı Dîvân begi, Bâyezid-i Bistamı-'ın ölmüş olmasından dolayı kardeşi Emir Ebû'l-Feth'i Dîvân'da onun yerine tâyin edip, Emir Pirzâd-ı Buharî ve Sulan (Savalan) Beg'e de Dîvân-ı Emâret-'te mühür basma yetkisi tanıyan Cihanşah, Hasan Ali'ye taraftarlık edenlerin öldürülmelerini buyurduğu gibi, Makû'daki oğluna kızını göndermek sûretiyle Sehend yaylasında oğulları ile birlikte yaylamakta olan şehzâdeyi yanına

[280] *İA.*, Cihanşah madd., 181.
[281] *KD*, 356; *AT*, 394.
[282] *KD*, 357; *AT*, 394.
[283] *KD*, 358-59.

gelmeye ikna etmeyi başarmıştı[284]. Sehend yaylasından kefeni boynunda gelerek, babasının huzuruna çıkan Hasan Ali, burada bir av sırasında Cihanşah'ın buyruğu üzerine öldürülmek istenmiş, fakat yaralanarak babasının haremine sığınmıştı. Üvey annesi Can Begim[285] sâyesinde hayatını kurtaran Kara Koyunlu şehzâdesi, bundan sonra, bir süre önce isyan ederek, artık babası ile alâkasını tamamen kesmiş bulunan Pir Budak'ı zor durumda bırakmak ve Bağdad'ı onun tasarrufundan kurtarmak üzere, Irak-ı Arab hâkimliğine tâyin edilip, Can Begim ile birlikte Bağdad'a gönderilmiş ise de, Şiraz'da oturan Pir Budak'ın adamları, gelenleri Bağdad'a sokmamışlardı. Bu durum Pir Budak ile Cihanşah'ın esasen açık olan aralarının daha da açılmasına sebep olmuştu. Bağdad'dan dönen Hatun Can Begim, Pir Budak'ın Yezd ve Irak taraflarında yaptıklarına karşılık olarak, dönüşü sırasında Pir Budak'a tâbi 50.000 evlik Kara Ulus topluluğunu Acem Irak'ı ve Âzerbaycan taraflarına göçürmüştü[286].

Babası tarafından Acem Irak'ı hâkimliğine getirilen Muhammedî Mirza, Isfahan'da oturuyor, fakat gerek sürdürdüğü hayat tarzı, gerekse reâyaya zulmü ile ahali tarafından sevilmiyordu[287]. Bunun üzerine şehir halkı ayaklandı[288] ise de, ayaklanma Cihanşah tarafından şiddetle bastırıldı.

Pir Budak'ın Ayaklanması ve Şiraz'dan Bağdad'a Gönderilmesi:

Öte yandan Horasan'dan dönüşünden sonra babasına karşı düşmanca bir tavır takınan Pir Budak, bağımsız olarak hareket etmeye başlamıştı. O daha Horasan'dan Fars'a dönerken Yezd'e geldiğinde Satılmış el-Şıracı'yı tahsildar olarak tâyin etmiş, Cihanşah'ın Kanber el-Hazenci adındaki buradaki Darugasının hanım ve çocuklarına el uzatmaya kalkışmış, bu ise Cihanşah ile oğlunun arasının açılmasının ilk ve esaslı sebeplerinden birini teşkil etmişti[289]. Zira, Yezd'e gelen Kanber, hanımı, oğlu ve kızını öldürüp, başlarını yem torbasına koyarak Cihanşah'a göndermiş ve durumdan hükümdârı

[284] *KD*, 360.

[285] Bu hanım daha sonra Hasan Ali tarafından öldürülmüştür (*KD*, 361); *İA*., Cihanşah madd., 181.

[286] *KD*, 361; *AT*, 404.

[287] *MS*, 1272.

[288] M. H. Yinanç, bu ayaklanmanın *Târih al-Gıyasî*'ye dayanarak (s. 182), 866 (1462) yılında meydana geldiğini yazıyor ise de, eserde tarih verilmeden sâdece Isfahanlıların ayaklanmasından söz edilmektedir (bk. M. S. Dumont, *Tarih al-Gıyasî*, 139; arapça metin, 24).

[289] *Târih al-Gıyasî*, 163-164.

haberdar etmişti. Bunun üzerine Cihanşah, oğlundan Satılmış'ı göndermesini istedi ise de, Pir Budak babasının isteğini yerine getirmediği gibi, babasının Bağdat'tan ayrılarak Şiraz ile yetinme teklifine de kulak asmayıp[290], nasihatlara da aldırmayıp, savaş hazırlıkları görmeye başlamıştı. Bu maksatla o Neyrîz[291] taraflarından Şulistan'a kadar olan 50 fersahlık mesafe boyunca savunma tedbirleri almıştı. Bunun üzerine Cihanşah 867 (1463) yılı baharında Isfahan'dan Şiraz'a doğru yola çıktı[292]. İzedhvast kalesi[293] üzerinden Dehene-i Ney'e gelen Cihanşah yolun kapalı olduğunu görünce, Eberkûh ve Bevvânât[294] taraflarına yönelerek, Serdsîr yöresini yağmalattı. Bu husus tahıl fiyatlarının yükselmesine yol açtı. Üstelik duvarlarda gedik açmaları için Isfahan'dan 1.000 kişi getirilmiş, begler ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için Irak hazinesinin muhafaza edildiği Târum[295] kalesinden 4.000 Tebriz Tümeni getirterek, nökerlerine dağıtmak üzere beglere borç olarak vermişti. Ayrıca Kum'dan devlet Dîvânın'na âit zahireden getirtilmiş ve askere satılmıştı.

Ordunun her çeşit ihtiyaçlarının karşılanması, Pir Budak'ın durumunu oldukça güçleştirdi[296]. Bunun üzerine Pir Budak Şiraz'dan ayrılarak, duvar ve burçlar yaptırtmış olduğu Girivah Mahin ve Teng-i Burak taraflarına geldi. Nihâyet Kasr-ı Zerd'de[297] Cihanşah'ın karavulları, Pir Budak'ın karavullarından bir kaçını tutsak alınca, Pir Budak Dîvân Begi ve Tavacısı Ali Şeker oğlu Muhammed, Rüstem Tarhan oğlu Tarhan ve Şâdi Beg'i 1.500 kişilik bir kuvvetle, Ucan'da[298] bulunan Cihanşah üzerine gönderdi. Bunun üzerine Cihanşah Muhammedî Mirza, Câkirlü Ebû'l-Feth Beg, Şah Ali, Ali Şeker ve Pervaneci Kâsım Begleri 5.000 kişilik bir kuvvetle onlara karşı gönderdi ve taraflar Cihanşah'ın ordugâhından 5 fersah uzaklıkta karşı karşıya geldiler. Yapılan savaşta Pir Budak'ın askerleri yenilmiş, Şâdi Beg ve Ali Şeker oğlu Muhammed Beg, yaklaşık 300 kişi ile tutsak düşmüşlerdi. Lâkin onlar Ali Şeker Beg'in hukukuna riayetle serbest bırakılıp, kendilerinden yemin alınıp, Pir Budak'a gönderilmişlerdi. Bir kaç gün sonra Pir Budak'ın yakın adamla-

[290] *Târih al-Gıyasî*, 164.

[291] Burası için bk. D. Krawulsky, Iran, 152; G. L. Strange, 289.

[292] Daha henüz ele geçirilmeden Şiraz'a Muhammedî Mirza tâyin edilmiş, Isfahan ise Cihanşah'ın Dîvân'ına dâhil edilmiştir (*KD*, 362).

[293] M. H. Yinanç (Cihanşah madd., 182) yanlış olarak Yezd olarak yazıyor. Bu yer için bk. D. Krawulsky, *Iran*, s. 219; G. L. Strange, 283.

[294] Yeri için bk. M. Keyhan, *Coğrafya*, 236.

[295] Burası için bk. G. L. Strange, 292; D. Krawulsky, *Iran*, 155.

[296] *KD*, 363; *AT*, 429.

[297] Yeri için bk. G. L. Strange, 282; D. Krawulsky, *Iran*, 195.

[298] Burası için bk. G. L. Strange, 276 ve 281.

rından ve Pervanecisi olan Şâdi Beg oğlu İbrahim Şah Beg, muhafazaya memur edilmiş olduğu Teng-i Burak'tan kaçarak[299], Cihanşah'ın yanına gelmiş ve bu durum Pir Budak'ın ordusunun çözülmesi ve barıştan söz edilmesine yol açmıştı[300].

Bunun üzerine Cihanşah'ın hanımlarından Pir Budak'ın annesi Can Begim, oğlunun yanına Şiraz'a giderek, Pir Budak'ı isyan fikrinden vazgeçirmişti. Buna göre babasının şerefini korumak için Pir Budak Şiraz'ı teslim ederek Şuşter tarafına gidecek, aradan zaman geçip, olaylar küllenip-unutulup, Pir Budak'ın, babasının emirlerine boyun eğdiği görülünce tekrar Şiraz'a dönecekti. Bunun üzerine Pir Budak Şuşter taraflarına göçtü ise de, Kara Koyunlu hükümdârı sözünde durmayarak, Pir Budak'ın Bağdad'a gitmesini buyurdu[301]. Pir Budak Fars bölgesinden ayrılırken yanında san'atkârlar, kâtipler ve sân'at erbabından bâzı kimseleri de birlikte götürmüştür[302].

Şehre önce Kazvinli Hace Reşid mâlî tesbitlerde bulunmak üzere gönderilip, bir kaç gün sonra Kara Koyunlu hükümdârı oğulları, begleri ve devlet ileri gelenleri ile Şiraz'a girerek, şehir yöresindeki yerleşme yerlerine Daruga ve diğer görevliler gönderildi. Yöredeki şehirlerden armağanlar ile elçiler gelmiş, çeşitli yerlere fetihnâmeler yollanmıştı.

1463 (867) yılı güzünde Şiraz'a giren Cihanşah'a bu şehrin ileri gelenleri "resm-i kudûm" yaparak, armağan olarak, oğlu Pir Budak zamanında edinmiş oldukları usul ve alışkanlığa uyarak, edebiyat ve şiir kitapları takdim etmişlerdi. Cihanşah, o devirde gerçekten bir bilim, edebiyat ve san'ât merkezi olan Şiraz'ın bilim adamı ve şairlerine pek çok iltifat edip, saygıda bulunarak, Selçuklu devri Fars bölgesi vâlisinin adına nisbetle Taht-ı Karaca denilen Taht-ı Firdevs'te şehrin ileri gelenlerine büyük bir toy vermiş ve Şah Nureddin Nimetullah-ı Sânî, Cemaleddin Muhammed Terke-i Isfahanî ve Şerefeddin Hasanşah gibi bilim adamları da bunlar arasında yer almışlardı. Cihanşah, kendisine intikal eden Şahruh'un hazinesinden 50.000 Tenge'nin, bilim adamları ve seyyidlerin ihtiyacı için vakf edilmesini buyurduktan sonra, bir süre bu şehirde kalıp, bilim adamları, şâir ve san'âtkârlar ile sohbetle va-

[299] *Târih al-Gıyasî*, 164.

[300] *KD*, 365; *AT*, 430. Esâsen her iki tarafta savaşanların birbirinin akarabası olmasından dolayı savaşma hususunda bir isteksizlik te söz konusu idi.

[301] *KD*, 366; *Târih al-Gıyasî*, 139 ve 165.

[302] *Târih al-Gıyasî*, 139 ve 165. Bunlardan Celâl el-İslâm Sa'idî kaçmayı başarmış ise de, kaçarken yakalanan Sadeddin Abdurrahman-ı Kirmanî, Pir Budak tarafından Dicle'ye atılarak boğdurulmuştu (*İA.*, Cihanşah madd., 182).

kit geçirmişti[303]. Bundan sonra merkezi Şiraz olmak üzere Fars bölgesini, daha önce Kirman vâlisi olan oğlu Yusuf Mirza'ya, onun yerine de Bevvânât'ı da eklemek sûreti ile küçük oğlu Ebû'l-Kâsım Mirza'ya, Irak-ı Acem vâlisi olan oğlu Muhammedî Mirza'ya da Isfahan'a ek olarak Kâzerun ile Çıhar Danek Serdsîr'i yöresini ikta etmiştir. Bu bölgedeki kale ve şehirler Pir Budak'ın beglerinin elinden alınarak Şah Ali Beg, Şehsuvar Beg ve Lala Seferşah gibi tanınmış beglere verilmişti[304]. Cihanşah bundan sonra Şiraz'dan ayrılarak, Eberkûh yolu ile Isfahan'a ve oradan da Kum'a giderek, burada kışlamıştı[305].

Cihanşah'ın Bağdad'a Yürümesi ve Pir Budak'ın Öldürülmesi:

Pir Budak gönderilmiş bulunduğu Bağdad'da eski alışkanlıklarını bırakmadı. O Bağdad'a gelir-gelmez ahaliye 1.800 Tümen vergi salmış, bunun tahsil edilmesi için her türlü yola ve işkenceye başvurmuştu[306]. Kara Koyunlu hükümdârına onun ahlâka aykırı tutum ve davranışları ile ilgili olarak şikâyetler gelmekte olduğu gibi, daha önce babası tarafından Bağdad'a gönderildiği halde şehre sokulmayınca, Irak-ı Arab ve Suriye taraflarında dolaşmakta bulunan, hattâ bir ara Ak Koyunlu hükümdârı Uzun Hasan Beg'in yanında kalan Hasan Ali de, yeniden Bağdad'a giderek, Pir Budak tarafından iyi kabul görmüştü[307]. Şimdi iki kardeşin bir araya gelmesi Cihanşah'ın Pir Budak hakkındaki endişesini arturmış ve onu yeni tedbirler almaya sevk etmişti.

Bunun sonucu olarak 1464 (868) yılı kışını Sâve'de geçiren Cihanşah, Isfahan'dan oğlu Muhammedî Mirza'yı çağırtıp, kalabalık asker toplayarak[308], aslında Bağdad'a Pir Budak üzerine gitmek, fakat görünüşte Irak-ı Arab'da yaylamak üzere, Harrakan ve Sultaniye taraflarından hareketle, Rey'de erzak tedârikini görerek, Hemedan'da kondu[309]. Kara

[303] *İA.*, Cihanşah madd., 182.

[304] *İA.*, Cihanşah madd., 182; *KD*, 366 ve 401; *AT*, 430. Cihanşah'ın oğullarının bundan sonraki idâre ve faaliyetleri için bk. *KD*, 401-404.

[305] Ebû Bekr-i Tihranî'ye göre esasen sıkıntı içinde yaşayan Isfahanlılara 4.000 Harvar tahıl temin etmeleri buyrulmuş; Şahruhiye'de bulunan Timurlu Ebû Said'e dostluk ifâdeleri ile elçiler gönderilmişti (*MS*, 1273-74).

[306] *Târih al-Gıyasî*, 165 v.dv.

[307] *KD*, 369; *AT*, 432.

[308] *KD*, 371; *AT*, 441.

[309] *KD*, 370; *AT*, 432; *İA.*, Cihanşah madd., 183. Rey'den Hemedan'a erzak taşınması işinin kendilerine havale edildiği Araplar bu zahmete katlanamayarak, Rey'in ileri gelen çiftçilerinden Derviş Celâleddin ve Derviş Şemseddin ile birlikte Horasan'a giderek, Timurlu Ebû Said tarafından hüsnü kabul görmüşlerdi. Abdürrezzak-ı Semerkandî tarafından 870 yılı olayları

Koyunlu hükümdârı, oğlu Pir Budak üzerine Bağdad'a yürürken, Ak Koyunlu Hasan Beg'e elçi göndererek, ırmağın öbür yakasını gözetim altında bulundurup, yardım gelmesini önlemesi ve Pir Budak'ın kaçmasına engel olması karşılığında Musul, Erbil ve Sincar'ı kendisine bırakacağını bildirmişti[310]. 1465 yılı Şubat (869-C. âhir) ayında Cihanşah artık Bağdad önlerine gelmiş ve şehri kuşatmış bulunuyordu[311]. Şehrin uzun süren ve güç şartlarda devam eden kuşatması, Bağdad'da kıtlığa yol açmış, bu ise pek çok kimsenin Pir Budak'ın yanından kaçarak, karşı tarafa sığınmaya ve nihâyet Kara Koyunlu Mirzasını aman dilemeye zorlamıştı[312]. Pir Budak, Cihanşah'ın Dîvân Begi Pirzâd Beg'in kardeşi Abdurrahman-ı Buharî'yi elçilikle göndererek, babası Cihanşah, kardeşi Muhammedî Mirza ve ileri gelenlerle görüşüp, kendisine aman verilmesini istedi. Görüşmeler sonucunda şehrin teslimi, şehzâdenin yakınları ve 100 kadar adamı ile şehirden ayrılması kararlaştırılmış[313], bunun üzerine Pir Budak önce hazinesi ve değerli eşyasını babasına göndermiş, ardından da Bağdad'ı babasının adamlarına teslim ederek, şehirden ayrılma hazırlıklarına girişmişti. O, Dulkadırlılardan Şahsüvar Beg'in yanına gitmek niyetinde idi[314]. Fakat Pir Budak'ın yanından kaçarak Cihanşah'a gelen Tarhan'ın amcası oğlu Dündar Beg, şehzâdenin sözünde durmayarak,yeniden savunma hazırlıklarına başladığını ifâde etmiş, bunun üzerine öfkeye kapılan Kara Koyunlu hükümdârı Cihanşah, oğlunun öldürülmesini buyurmuştu[315]. Cihanşah'ın kuvvetleri birdenbire şehre girerek, yağma ve katliâma başladıkları gibi, Muhammedî Mirza ile Pir Muhammed-i Tavacı durumdan haberdâr olmayan şehzadeyi öldürmüşlerdir (1 Zilkâde 870 / 15 Haziran 1466 Pazar)[316].

---

arasında zikredilen (s. 1296), 15.000 evlik bir topluluğun Irak'tan göçerek Horasan'a geldikleri ifâdesi bu olayla ilgili olmalıdır.

[310] *KD*, 395; *AT*, 441; *İA*., Cihanşah madd., 183. Bundan dolayı Hasan Beg, Pir Budak ile araları iyi olan Dulkadırlı Melik Arslan üzerine yürüyüp, Harput'u ele geçirmişti.

[311] *Târih al-Gıyasî*, 169.

[312] Baba ile oğulun ağzından karşılıklı gönderilen şiirler için bk. Devletşah, *Tezkire*, 459 v.dv.; *AT*, 441 v.dv.

[313] *Târih al-Gıyasî*, 171.

[314] *Târih al-Gıyasî*, 171.

[315] *Târih al-Gıyasî*, 171; *İA*., s.184. Devletşah, Muhammedî Mirza'nın Pir Budak'tan kurtulmak için, babasını Pir Budak'ı öldürmesi hususunda kışkırttığını ifâde ediyor (*Tezkire*, 461).

[316] Ölüm tarihi olarak kaynaklarda değişik tarihler verilmektedir. *Târih al-Gıyasî*'de 2 Zilkade 870 Pazar (s.140) ve 1 Zilkade 870 Pazar (s. 172); *Lubbu't-Tevârih*'te 2 Zilkade 870 Pazar (s. 217); Devletşah (s. 461)'ta 4 Zilkade 871 Salı; *Matla-i Sa'deyn*'de (s. 1310) 871 tarihinde öldürüldüğü zikredilmektedir. Ebû Bekr-i Tihranî'ye göre (s. 372 v.dv.) o kendisinin kardeşi Muhammedî Mirza tarafından öldürülmesini istemişti. Yine aynı müellif (s.371) ve

Bağdad'ın ele geçirilmesinden sonra Cihanşah Irak-ı Arab hâkimliğini de, Irak-ı Acem ve Fars bölgelerine ek olarak oğlu Muhammedî Mirza'ya vermiş[317], Alpagut kabilesinden Tavacı Pir Muhammed Beg'i Bağdad vâlisi tâyin ederek[318], oğlu Hasan Ali'yi de alıp, Tebriz'e dönmüş ve bu oğlunu da bir süre sonra Makû kalesinde hapsettirmiştir[319]. Bağdad fethini etrafa duyurmak üzere, Timurlu Ebû Said[320] ile Ak Koyunlu Hasan Beg'e[321] elçiler gönderen Cihanşah, kışı Tebriz'de geçirip, hazırlıklarını gördükten sonra, 1467 yılında Şirvanşah Halilullah'ın ölümünün ardından kendisine bağlılık göstermeyen oğlu Ferruh Yesar'ı itaata mecbur kılmış[322]. Gürcüler üzerine başarılı bir seferden dönmüş bulunan[323] Ak Koyunlu Hasan Beg'e Bukavullarından Aynal adlı elçisi ile altın bir kemer, kılıç ve kumaşlar göndermişti[324].

Cihanşah ile Uzun Hasan Beg'in Rekâbeti; Cihanşah'ın Hasan Beg Üzerine Yürümesi ve Ölümü:

Artık Horasan hariç bütün İran'a hâkim olan Kara Koyunlu hükümdârı kudretinin zirvesine ulaşmış, islâm dünyasında en kudretli hükümdârlar ara-

---

ondan naklen Hasan-ı Rumlu (s. 445) onun 871 yılında öldürüldüğünü kaydediyorlar ise de, Ebû Bekr-i Tihranî'nin düşürdüğü tarih (s. 373), 870 yılına denk gelmektedir. Dündar Beg'den başka diğer begler, kendi akıbetlerini düşünerek, Pir Budak'ın aleyhinde bulunup, şehzadenin zâlim ve evlâdsızlığa mahkûm olduğunu, babasının ölümü halinde tahta oturup, öteki kardeşlerini öldürüp, padişahın neslini kurutacağını söyleyerek, Cihanşah'ı oğlunun katline ikna etmişlerdi (*İA.*, Cihanşah madd., 184; *Târih al-Gıyasî*, 141-142). Devletşah bu olayla ilgili olarak "Pir Budak, Cihanşah'ın devletinin temel direği idi. Onu öldürmesi devletinin idâresinde büyük bir gedik açtı ve bu ona uğursuzluk getirdi, talih kendisinden yüz çevirdi" (*Tezkire*, s. 461-462) ifâdesini kullanmaktadır. Abdürrezzak-ı Semerkandî'de de buna benzer ifâdeler mevcuttur.

317 *İA.*, Cihanşah madd., s. 184. Ebû Bekr-i Tihranî, Muhammedî Mirza'nın Hemedan yöresindeki Beşparmak'tan Isfahan'a gitmek üzere ayrıldığını yazıyor (s. 400).

318 *Târih al-Gıyasî*, 141, 173. O, Cihanşah'ın ölümüne dek vâli olarak kalmış olup, faaliyetleri için bk. *Târih al-Gıyasî*, 176-177.

319 *Kitâb-ı Diyarbekriyye* (s. 438) ve *Alısenü't-Tevârih* (s. 463)'te böyledir. Buna karşılık *Târih al-Gıyasî* (s. 173)'de Kahkaha kalesinde deniliyor.

320 *MS*, 1310.

321 *KD*, 400; *AT*, 449. Cihanşah'ın elçileri Pir Budak'ın ölümü haberi ile birlikte şehzadenin adamlarından bir kaçının başını getirmişler, Hasan Beg de Hasan Hacı Beg ile karşılık olarak bir tavla at göndermişti.

322 *KD*, 374-375; *AT*, 446.

323 Bu sefer için bk. *KD*, 376 v.dv.

324 Bu armağanları gören Ak Koyunlu Beg'i, kemer ve kılıç gönderilmesinin, kendisine Cihanşah tarafından saltanat tevcihi anlamına geldiğini ifâde etmişti (*KD*, 385; *AT*, 447).

sında yer almış bulunuyordu[325]. İki Türkmen topluluğu arasında öteden beri mevcut bulunan "adâvet-i kadime" yani Kara Koyunlu-Ak Koyunlu düşmanlığında umumiyetle Kara Koyunlular galip gelirlerken, artık Ak Koyunlular Uzun Hasan Beg'in şahsında, Cihanşah ve dolayısı ile Kara Koyunlular ile boy ölçüşebilecek bir bege kavuşmuşlardı. Kardeşleri ile uzun mücadeleden sonra onları kendine tâbi olmaya zorlayan, 1457'de Hısn-ı Keyfâ'daki son Eyyubî hükümdârının hâkimiyetine son veren, Gürcüler üzerine defalarca seferlerde bulunan, 1464 yılında Karaman oğlu İshak Beg'e yardım ederek, begliği ona sağlayan Uzun Hasan Beg, artık büyük devletlerle mücadele edebilecek duruma gelmişti. Kendisini İlhanlı hükümdârlarının halefi olarak gören Cihanşah, Kara Koyunluların ezeli düşmanı Ak Koyunluların gittikçe güçlendiğini görüyor ve bu maksatla Uzun Hasan Beg'e bir darbe indirmek için fırsat kolluyordu. Üstelik vaktiyle Hasan Beg tarafından öldürülen Rüstem Tarhan ve Arabşah'ın oğulları da Cihanşah'ı Hasan Beg üzerine yürüme hususunda kışkırtmakta idiler[326].

Cihanşah nihayet 10 Şevval 871 (15 Mayıs 1467) tarihinde Tebriz'den Diyarbekir'e doğru hareket etti. Hoy yakınındaki Sökmen ova[327] yaylağına geldiğinde, eğlence ile vakit geçirirken, Âdilcevaz vâlisi Mahmud-i Mihmandâr'ın habercisi gelip Hasan Beg'in 12.000 atlı ile Diyarbekir'den ayrıldığı haberini getirmişti. Lâkin eğlence ile vakit geçirmekte olan hükümdâra bu haberi bildirecek cesareti kimse gösteremediğinden, ancak ertesi gece Pirzâd-ı Buharî, Şah Hacı Beg-i Hemedanî, Rüstem-i Yakubî, Pir Mihmad ve kardeşi, Kurmuşi-i Şeki, Emen oğlu Hüseyin, Lala Seferşah, Şeyh Behlûl-i Çağatay gibi begler durumu hükümdârın nedimi ve mahremi olan Kadı Abdullah vâsıtası ile Cihanşah'a bildirmişler ve bunun üzerine bir toplantı yapılmıştı. Toplantı sonunda etrafa karavul çıkarılıp oğrukun ordugâha 3 fersah uzaklıktaki Noyan kaleye[328] gönderilmesi kararlaştırılıp, Cihanşah ise Hasan Beg'in yolunu kesmek üzere harekete geçti. Bu sırada Cihanşah'ın yanında bulunan Hasan Beg'in elçisi Hızır Beg-i Tarhanî'den Hasan Beg'in neden harekete geçtiği sorulduğunda, elçi bu haberin aslı olmayıp Hasan Beg'in şu

[325] Bununla ilgili mektuplar için bk. *İA.*, Cihanşah maddesi. Osmanlı hükümdârı Fâtih Sultan Mehmed ona "babam" şeklinde (Msl. bk. Feridun Beg, *Münşeât*, 255); Cihanşah ise Osmanlı hükümdârına "oğlum" diye (*İA.*, Cihanşah madd., s. 185) hitab ediyordu. Fakat yine Osmanlı hükümdârının ona "Huffaş" (Gece kuşu) lâkabını takması için bk. *KD*, 414. Ayrıca bk. Müneccimbaşı, *Sahâifu'l-Ahbâr*, III, 153: Şebpere (Gece kuşu, Yarasa).

[326] Cihanşah'ın Osmanlı Sultan'ına hitâben yazılmış, Ak Koyunlu hükümdârı'nın sözünde durmayıp, ihânetinden söz eden bir mektubu için bk. Feridun Beg, *Münşeât*, I, 273-274.

[327] Hoy'a 1 veya 2 konak uzaklıktaki, adını Ahlat Şahlarından Sökmen'den alan bu yer için bk. *KD*, 96.

[328] *AT*, 453: Boban kalesi.

sıralarda Harput'ta konmuş olup, bütün Ak Koyunlu ulusunun Kabes yaylağında toplanmış olduğunu ifâde etmiş ise de, Kara Koyunlu hükümdârı buna inanmamıştı[329]. Öfkesi gittikçe artan Kara Koyunlu hükümdârı, Sofracı Mehmet Beg'i elçilikle Hasan Beg'e göndererek, ılgar haberi ile onun muhalefetinin açığa çıktığı, eğer gerçekten de sadakatte devam ediyorsa, kendisi veya gelemez ise oğullarından birini göndermesini istemiş; aksi takdirde oğlu Muhammedî Mirza'yı, bu olmaz ise Ebû Yusuf Mirza'yı 30.000 kişi ile Ak Koyunlu ülkesine göndereceğini ifâde etmişti[330]. Cihanşah'ın elçisi görüşme sırasında Kara Koyunlu hükümdârının 150.000 kişilik ordusu bulunduğunu ifâde edince, Ak Koyunlu hükümdârı, Cihanşah'ın ordusunun durumunu bildiğini, 30.000 kişiden fazla adamı bulunmadığını, kendisinin Cihanşah'ın buyruğundaki Şah Ali-i Bayramî ve diğer begler gibi olmadığını, Kara Koyunlu hükümdârının geçimsiz, kibirli ve kuruntulu bir kimse olup, Kara Koyunluların artık çöküntüye yüz tutup, kendisinin ise haşmetinin artığını söyledikten sonra, Cihanşah'ın müslümanları rezil ettiğini, artık yaşlanıp, hükümdârlık şanına yaraşmayacak hareketlerde bulunduğundan, oğullarından hiçbirini göndermeyeceğini, esasen geceleri uykusuz, gündüzleri ise uyku ile geçirdiğinden Osmanlı Sultanının ona güzel bir benzetme ile "Gece kuşu" lâkabı taktığını ifâde etmiş, hiçbir korkuları olmadığı ve Muhammedî Mirza'yı üzerine göndermesinin hiçbir işe yaramayacağını bildirmişti[331].

Bundan sonra Hasan Beg askerlerini etrafa gönderdiği gibi, Kadı Alâaddin Ali'yi armağanlarla Cihanşah'a gönderdi[332]. Lâkin Cihanşah, kendi elçisi Sofracı Mehmed Beg'in anlatıklarından sonra, bu elçiyi geri çevirttiği gibi, armağanları kabul etmedi ve barışın, ya bizzat Hasan Beg'in gelmesi veya oğullarından birini göndermesine bağlı olduğunu bildirdi. Hernekadar beglerden bâzıları savaşa gerek olmadığını söylemişler ise de, artık iyice öfkeye kapılmış bulunan, elçi göndermesini de onun zaafına yoran[333] Cihanşah, yanındaki orduyu yeterli görmeyerek, asker toplanması için Bukavulları

[329] Ebû Bekr-i Tihranî (s. 410) ve ondan naklen Hasan-ı Rumlu (s. 454)'ya göre bu yalanın esası, Ak Koyunlulardan bir topluluğun Tavacı Halil Beg idâresinde Bingöl yaylağına av için gelmiş olması olup, Âdilcevaz vâlisi Mahmud-i Mihmandâr bunu bir Ak Koyunlu akını şeklinde aktarmıştı.

[330] *KD*, 411; *AT*, 454-455.

[331] *KD*, 414-415; *AT*, 454-456.

[332] Hasan Beg, elçisi ile gönderdiği mektubunda güyâ kendisinin Cihanşah'a sâdık bir emir olduğunu, şâyet maksadı ülke almak ise, istediği kalenin anahtarlarını derhal göndermeye hazır olduğunu, eğer para ve mal istiyorsa, bütün varını-yoğunu vermeye âmâde olduğunu bildirmişti (*MS*, 1318; *İA*., Cihanşah madd., 186).

[333] *MS*, 1318.

gönderdi. Bunun üzerine Hasan Beg'in güveyisi olan Kirman'daki Ebû'l-Kasım Mirza hâriç, Isfahan'dan Muhammedî Mirza ile Şiraz'dan Ebû Yusuf Mirza ve diğer bölgelerden pek çok begler hükümdârın yanına geldiler.

Bunun üzerine Ak Koyunlu hükümdârı da ordu toplamaya başladı. Başta kardeşi Mardin hâkimi Cihangir Mirza, oğulları Murad Beg ve İbrahim Beg olmak üzere bütün Ak Koyunlu ulusu ileri gelenleri Hasan Beg'in etrafında birleşerek, Cihanşah üzerine yürüdüler. Önden dil bulmak üzere Karavul olarak çıkarılan Pilten Beg oğlu İskender, Şeyh İdris mevkiinde Cihanşah'ın Karavulları ile karşılaşarak, onları yenilgiye uğratmışlar ve bunlardan birini de tutsak alıp, haber almak üzere ordugâha götürmüşlerdi. Bu tutsaktan Cihanşah'in Erciş'ten ayrılarak, Hasan Beg'in üzerine doğru gelmekte olduğu öğrenilmişti. Bunun üzerine o düşmanı karşılamak üzere Belkıs(?) Tekkesi mevkiinde konarak, ordugâhın etrafına savunma sedleri yaptırdı[334]. Cihanşah ise Erciş'te ülkenin her tarafından gelenlerin kendisine katılmasını bekledikten sonra, Muş sahrasına gelmiş, oğruk ve hazinesini Âzerbâycan'a göndererek, 1 R.âhir 872 (30 Ekim 1467) tarihinde Muş'tan hareketle Çapakçur ovasına konmuştu. Burada iken Çapakçur kalesini gözetleyip, dönmek üzere İbrahim Şah, Karavul olarak gönderilmiş, onun Fırat suyunu geçerek yörede bir süre kalıp, döndüğünü öğrenen Hasan Beg, Şehzade Sultan Halil'i, Sohrab Beg, Şeyh Hasan Beg, Yusuf Beg ve Hurşid Begler ile 2.000 kişilik bir kuvvetle Karavul olarak gönderdi. Onlar Tarum emiri ve Kara Koyunlu hükümdârının güvenilir adamlarından Pervaneci Kâsım Beg ile Çapakçur'da karşılaşarak, onu bozguna uğratmışlardı. Kâsım Beg'in yaralı ve perişan bir halde dönüşü ve mevzii bâzı çarpışmalarda hep Ak Koyunluların muvaffakiyeti üzerine Cihanşah, ordugâh'ta bulunan begleri, Entur mevkiinde[335] toplayarak, ne yapılması gerektiğini sormuş ve begler de kışın karın çokluğu ve soğuğun şiddetinden dolayı şimdi kışlamak üzere Âzerbaycan'a gidip, bahar başlarında havaların yumuşaması ile birlikte Hasan Beg üzerine gitmenin yerinde olacağını ifâde etmişlerdi[336].

Bunun üzerine Cihanşah beglerinin Âdilcevaz ve Erciş'te kışlamalarına izin vererek[337], kendisi ise kuzeye doğru yönelerek, Çapakçur'dan Kigı'ya doğru ilerleyip, Sancak mevkiine geldi. O, büyük bir ihtimalle Erzurum yöre-

[334] *KD*, 417; *AT*, 457; *İA.*, Cihanşah madd: Tekye Melgısı.

[335] *Kitâb-ı Diyarbekriyye* (s. 421) ve *Ahsenü't-Tevârih* (s. 458)'de böyledir (انتور). *İA.*, Cihanşah maddesinde (s. 187) ise Ankar şeklindedir.

[336] Gösterilen yerler. *Târih al-Gıyasî*, 143.

[337] *MS*, 1318.

sinde kışlamayı düşünüyordu[338]. Bunun üzerine Hasan Beg, beglerinin istememesine rağmen, Cihanşah'ın içinde bulunduğu güç durumdan yararlanmak düşüncesi ile 6.000 kişilik bir kuvvetle onu tâkibe girişti. Çünkü Cihanşah ağırlıklarını önden göndermiş bulunuyordu. Nitekim Karavulları gelerek şu sırada Kara Koyunlu hükümdârının sadece hassa ordusu, begleri, boy nökerleri ve oğulları ile her şeyden habersiz, gaflet içinde bulunduğunu bildirmişlerdi[339]. Nihayet Ak Koyunlu hükümdârı, Cihanşah'ın kaçış yollarını tutup, 13 R.âhir (11 Kasım) günü öğleden sonra[340], âni bir baskında bulundu. Kara Koyunlular, düşman kendilerini kuşatıncaya kadar, gelenleri fark edemediler. Düşmanın farkına varıldığında, Kara Koyunlular karşı koymaya çalıştılar ise de, başarılı olamadılar. Her şeyden habersiz içkiden sızmış bir halde bulunan Cihanşah'ı ancak oğlu Muhammedî Mirza uyandırabilmiş ve ona kaçmaktan başka çare bulunmadığını bildirmişti. Cihanşah kaçmaya dahi vakit bulamadan temin edilen bir at ile yönü belli olmaksızın kaçmaya başladı. Oğulları ve begleri hükümdârın kaçmasını sağlamak için ordugâhta kalarak mücadeleyi sürdürdüler ise de, başarılı olamadılar. Muhammedî Mirza ile Yusuf Mirza tutsak alınarak, Hasan Beg'in huzuruna götürüldüler. Hasan Beg onlardan, babalarının ordugâhta olup olmadığını sormuş ve onlardan ordugâhta olup, artık kaçtığını öğrenince, onu ele geçirmeleri için etrafa adamlar çıkarmıştı[341]. Hasan Beg'in adamlarından biri[342] Cihanşah'a yetişerek, onu yakalayıp, tutsak almıştı. Kara Koyunlu hükümdârı kendisini ele geçiren şahsa, kendisini öldürmeyip, Hasan Beg'e götürmesini istemiş ise de, o bu isteği kabul etmeyip, Cihanşah'ı öldürmüştü [343].

[338] Hasan Beg, Fâtih Sultan Mehmed'e gönderdiği mektubunda, Cihanşah'ın Erzincan, Kemah ve Karahisar taraflarına giderek, o yöreyi yağmalama niyetinde olduğundan söz ediyor (Feridun Beg, I, 174). Fakat Ebû Bekr-i Tihranî (s. 422), onun, begleri ile kış dolayısı ile 12 R.âhir (10 Kasım)'de Âzerbaycan'a, kışlaklara çekilip, baharda Diyarbekir'e yürüme niyetinden söz etmektedir.

[339] *KD*, 422. *Târih al-Gıyasî*, Hasan Beg'in, Cihanşah'ın ordugâhta kaldığını bilmediğini, yoksa baskın hareketinde bulunmayacağını ifâde ediyor (s. 143).

[340] Hasan Beg'in Fâtih'e gönderdiği mektubunda bu şekildedir (Feridun Beg, *Münşeât*, I, 275). Ancak, Ebû Bekr-i Tihranî (s. 426) ve ondan naklen Rumlu Hasan Beg (s. 467 ve 470) ile daha bâzı kaynaklarda 12 R.âhir denilmektedir. M. H. Yinanç (*İA*., Cihanşah madd., 187) kuşluk vakti diyor. Ayrıca bk. J. Woods, *The Aqquyunlu*, 109.

[341] *KD*, 426.

[342] M. H. Yinanç (*İA*., Cihanşah madd., 187), bunu "vaktiyle aşçılık yaparken, sonra sipahi olmuş olan bir Ak Koyunlu neferi" İskender olarak zikrediyor. *Rauzatu's-Safa* (VI, 856) ve *Habibü's-Siyer* (IV, 86)'de de bu ad mevcuttur. *Târih al-Gıyasî* (s. 146)'de isim verilmeksizin sadece aşçı denilmektedir.

[343] Cihanşah'ın öldürülmesi ile ilgili ayrıntılar için bk. M. H. Yinanç, *İA*., Cihanşah madd., 187; *Târih al-Gıyasî*, 146 v.dv. Burada oldukça geniş bir tâfsilat bulunmakta, lâkin Kara Koyunlu

Cihanşah'ın otağına gelip, oturan Hasan Beg[344], Kara Koyunlu ileri gelenlerinin öldürülmelerini buyurmuş ve Dîvân Beg'i Pirzâd Beg, Tavacı Dîvânı begi Alpavut Rüstem Beg, Lala Seferşah, Kurmuşi-i Şeki, Tarum hâkimi Şeyh Ali oğlu Pervaneci Kasım Beg, Emen oğlu Hüseyin Beg gibi tuğ ve nekkare sâhibi, Tümen ve Binlik kumandanları; beglerin oğullarından İskender-i Şahsuvar, Kılıç Aslan'ın kardeşleri ve bir oğlu Duharlı İskender, Emir-i âhur Kayıtmış, Kürd Bâyezid Beg, Kör Lala, Baharlu Şah Veli, Zeyyal[345] gibi inak, koşun begi hükümdârın meclislerinde bulunan kimseler öldürülmüşlerdi[346]. Babalarının öldürülmesinin kesinleşmesinden 3 gün sonra ise, Muhammedî Mirza da katledilmiş, Ebû Yusuf Mirza ise gözlerine mil çekilip[347], bâzı begler ile birlikte hapsedilmişti[348]. Bu arada Ebû'l-Hasan-ı Tarhan, Behlûl ve Fazlullah-ı Pirzâd vs. gibi Çağatay begleri ile Cihanşah tarafından yetiştirilen Timurlu mirzası Yâdigâr Muhammed de tutsak alınmışlardı. Adı geçen begler Yâdigâr Muhammed'in hizmetine verilmişler, Timurlu mirzası ise hükümdârlık vaadleri ile ümitlendirilmişti[349]. Buna karşılık Ali Şeker Beg evlâdından Pir Ali, Cakirlü Ali Beg, Sohrab-ı Rüstem Tarhan, Alpavut Rüstem, Alpavut Pir Mihmad[350] ise serbest bırakılmışlar ve onlar Âzerbaycan ve Irak'taki yurtlarına gitmişlerdi[351].

Cihanşah'ın Ölümünden Sonra Kara Koyunlar; Hasan Ali'nin Faaliyetleri:

Öldürülenlerin başları dokuzar dokuzar çeşitli ülkelere, bu arada Cihanşah'ın başı Timurlu Ebû Said'e, oğlu Muhammedî Mirza ile Tavacı Rüstem Beg ve Pirzâd Beg'in başları Osmanlı sultanı Fâtih'e gönderilmiş[352]; Ci-

---

hükümdârının ölüm târihi olarak 5 R.evvel 872 (4 Ekim 1467) Pazartesi günü verilmektedir (s. 150). Ayrıca bk. *KD*, 424 v.dv.; *AT*, 460 v.dv.; *MS*, 1319.

[344] *KD*, 429; *AT*,461.

[345] *Ahsenü't-Tevârih*'te Zâl şeklindedir.

[346] *KD*, 426 v.dv.; *AT*, 460 v.dv. Hasan Beg, Fâtih'e gönderdiği mektubunda 5.000 Kara Koyunlu askerinin öldürüldüğünü ifâde ediyor (Feridun Beg, *Münşeât*, I, 274). Sayı verilmemekle birlikte *Kitâb-ı Diyarbekriyye*'de de bu katliâm tasvir edilmektedir.

[347] *MS*, 1319.

[348] *KD*, 429; *AT*, 461.

[349] *KD*, 429.

[350] *Ahsenü't-Tevârih*: Pir Muhammed.

[351] *KD*, 430; *AT*, 461.

[352] Uzun Hasan'ın Fâtih'e gönderdiği mektupta böyledir (Feridun Beg, I, 274). Ayrıca bk. *KD*, 426; *AT*, 460. Lâkin Timurlu kaynaklarında bu husus zikredilmiyor. Buna mukabil başta *Târih al-Gıyasî* olmak üzere (s. 147), arapça kaynaklarda ise (Msl. bk. İbn Tagribirdi, *en-Nücum*, yay. W. Popper, VI, 855; el-Sehavî, *el-Dov el-Lâmi*, III, 80) başının Memlûk sultanına

hanşah'ın cesedi ise Tebriz'e götürülerek[353], kendi yaptırdığı Muzafferiye diye anılan imaretindeki türbesine gömülmüştür[354].

Hasan Beg perişan haldeki Kara Koyunlu ulusu mensuplarını baskından sonra tâkip ettirmemekle birlikte, hemen Âzerbaycan üzerine yürümek niyetinde idi. Lâkin begleri kendisini bu düşüncesinden vazgeçirerek, Ak Koyunlu hükümdârı Âmid'e döndü[355]. Âmid'de kışlayan Hasan Beg, Cihanşah'ın begleri, etraf hâkim ve Darugaları ile Bağdat hâkimine adamlar göndererek, onları kendisine tâbi olmaya çağırdı. Sincar, Musul, Erbil hâkimleri ile Kara Koyunluların Bağdat hâkimi Alpavut Pir Mehmed, Ak Koyunlu begine bağlılıklarını bildirdiler[356].

Cihanşah'ın ölümü haberi etrafa yayılınca ülkesi dahilinde durum birden değişip, karışıklık baş gösterdi. Tebriz'de İskender evlâdı harekete geçtikleri gibi bunları Cihanşah'ın oğlu Hasan Ali tâkip etti. Sultaniye'de Şah Mansur-i Şahsüvar, Târum'da, Gilân ümerasının desteği ile Zeynelâbidin-i Şeyh Hacı-i Irakî, Kazvin'de Sultan Muhammed-i Lâhicî ümerâsı, Rey ve Hvar'da Rüstemdâr ve Celâviyan ümerâsı, Kum'da şehrin Darugası bulunan

---

gönderildiği kaydedilmektedir. *Târih al-Gıyasî* müellifi başın 7 C.evvel 872 (4 Aralık 1467) Cumartesi günü Haleb'e getirildiği ve kendisinim de orada buluuduğunu kaydediyor. Ayrıca bk. J. Woods, *The Aqquyunlu*, 109.

[353] *Târih al-Gıyasî*, 147; *Lubbu't-Tevârih*, 218; *İA*. Cihanşah madd., 188. Ebû Bekr-i Tihranî, cesedin babası Kara Yusuf'un mezarına götürüldüğünü kaydediyor (s. 426) ki, Yusuf Beg'in mezarı Erciş'te bulunuyordu. Eserini XVI. yüzyılda kaleme alan, Tebriz'de yaşamış olan her meslekten tanınmış kimseler ve onların mezarlarından söz eden Hâfız Hüseyin Kerbelaî-i Tebrizî (*Ravzatu'l-Cinan*, I, 524), Muzafferiye imaretindeu söz ederken, Cihanşah'ın burada gömülü olduğunu da kaydediyor.

[354] Bu imaret için bk. Hac Hüseyn-i Nahcivanî, *Çihil Makale, Mescid-i Kebûd-i Tebriz yâ İmâret-i Muzafferiye*, Tebriz 1343 h.ş., 1-10. Cihanşah'ın faaliyetleri ve şahsiyeti, M.H. Yınanç tarafından ayrıntılı bir biçimde nakledilmişür. Bu Türk hükümdarının farsça ve türkçe şiirleri için bk. V. Minorsky, "Kara Koyunlu Cihanşah ve Şiirleri", çev. Mine Erol, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* (1971), II, 153-180. 1459 yılı olayları ile ilgili olarak, ermenice bir kolofonda yer alan "Aynı günlerde (Katalikos Zakarya) Mirza Cihanşah'ın yanına giderek, memleketin düçar olduğu tahribatı ona anlatu. Cihanşah ta birçok askerle beraber Hoy'dan hareket ederek memleketin tahribatı ve hristiyan milletimizin öcünü almaya geldi. Allah Mirza Cihanşah'a uzun ömürler versin ve düşmanlarını yerin dibine geçirsin. Çünkü o gelmemiş olsaydı hristiyan milletimiz mahvolacaktı. Allah bütün harplerinde kendisine yardımcı olsun ve düşmanlarını kovalasın" kaydı, hristiyan din adamlarının ona bakışlarını göstermesi bakımından ilgi çekicidir (K. Sanjian, *Colophons*, 264; *Kronoloji ve Kolofonlar*, 130). Cihanşah ve hanımının (1462 târihli) Ermeni din adamlarına tanıdıkları muafiyetler ile ilgili olarak bk. Ferâmîn-i Farsî Matenedaran, *Erivan* 1956, I, 244-249.

[355] *KD*, 431 v.dv.; *AT*, 461.

[356] *KD*, 457; *AT*, 461 v.dv.; J. Woods, 110.

Şah Veli-i Koz, hâkimi bulundukları yerlerde kendi başlarına idareye başladılar. Bu durumda Cihanşah'ın oğlu Kirman hâkimi Ebûl-Kâsım Mirza Âzerbaycan'a doğru yöneldiği gibi, Timurlu hükümdârı Ebû Said de durumdan istifâde için Irak ve Âzerbaycan taraflarına yürüme hazırlıklarına başladı[357]. Ebü Said bu maksatla önce Horasan'ın batı kısımlarında vazifeli hâkimleri Irak-ı Acem'e göndermiş, ardından, Argun kabilesinden Emir Seyyid Mezid'i öncü olarak çıkarıp, bu emiri takviye ettiği gibi, Astarâbâd vâlisi oğlu Sultan Mahmud Mirza'yı da gönderip, nihayet kendisi de harekete geçmişti[358].

Cihanşah'ın Sancak mevkiinde ölümü üzerine Sarban Kulu, kurtulan daha bâzı kimselerle birlikte Tebriz'e gelerek, bir takım insanları etrafına toplamak süreti ile şehre hâkim oldu. Lâkin bu sırada İskender'in kızları Ârâyiş Bigüm ve Şahsaray Bigüm[359], Tebriz'de ortaya çıkarak dağılmış bulunan askerleri toplayıp, Sarban Kulu'nu öldürmeyi başardılar. Hanımlar şehirde bulunan hazineyi askerlere dağıttıkları gibi, Arayiş Bigüm ziynet eşyalarını bozdurup adamlarını silahlandırarak, idareyi ele alıp Gâverûdlu Emir Şah Muhammed'i Dîvân Begi, Emir Alâaddin Sâdık-ı Keçeci'yi de vezir tâyin ile uzun zamandan beri inzivaya çekilip, dervişçe bir hayat sürdüren kardeşi Hüseyin Ali adına sikke kestirip, hutbe okutarak, kendisini hükümdâr ilân ettiler. Onlar Timurlu hükümdârı Ebû Said'in yardım ve himâyesini elde etmek üzere, Cihanşah'ın sağlığında bu hükümdâr tarafından birlik ve beraberlik duygularını bildirmek üzere gönderilmiş, ancak bu vazifeyi yerine getirmeye vakit bulamamış olan Ali Beg-i Çağatay'ın da Tebriz'de bulunmasından yararlanmayı düşünerek, elçiyi hoş tutup, hutbede Ebû Said'in adına da yer verdiler. Birkaç gün bu şekilde geçip, İskender'in çocuklarının faaliyetleri etrafta işitilince, Hoy'da kışlamakta bulunan Cihanşah'ın hanımı Hatun Can Begim[360] ve kızları Meraga taraflarına giderek, şahsi hazinelerinin saklandığı ve Bigüm'ün kardeşleri Hamza ve Kâsım Beglerin nökerleri ile sığındıkları Alıncak kalesi civarındaki Cûşin kalesine geldiler. Cihanşah'ın ha-

[357] *KD*, 432 v.dv.; *AT*. 462.

[358] *KD*, 433.

[359] *Kitâb-ı Diyarbekriyye* (s. 434) ve *Ahsenü't-Tevârih* (s.462)'te böyledir. Fakat Nurullah-ı Şuşterî (*Mecâlisü'l-Mü'minin*, Tahran 1375-6 h., 367), İskender'in iki kızından söz ederken, Arayiş Bigüm ve Urak (اُرَاق) Sultan'dan söz ediyor. Bu sonuncusu ya Şahsaray Bigüm'ün lâkabı, ya da İskender'in 3. kızıdır. Nitekim F. Sümer, hazırladığı soy kütüğünde (*İA.*, Kara Koyunlular madd., 299) İskender'in kızları Arayiş, Şahsaray ve Uruk Sultan'ın adlarını vermektedir.

[360] Rumlu Hasan Beg, Cihanşah'ın bu adda bir hanımından sık sık söz ediyor (s. 403; 404; 430; 464). Ayrıca bk. *Raızatu'l-Cînan*, I, 524.

nımı, Arayiş Begim ve İskender'in çocuklarının başlattıkları hareketi bastırmak ve şehri Arayiş Begim'in elinden kurtarmak üzere kardeşi Hamza Beg'i Cihanşah'ın kızlarından biri ile Tebriz'e gönderdi. Onların yola çıkması üzerine Tebriz'de, bir topluluğun şehre doğru hareket halinde bulunduğu ve bunun hapisten kurtulan Hasan Ali olduğu söylentisi yayıldı. İskender'in çocukları bu haberden rahatsız oldular ve idareyi ele aldıktan sonra iş başına getirdikleri ve para verdikleri begleri de birlikte alarak, şehirden çıktılar. Onlar, gelenler yabancı ise karşı koymaya, Hasan Ali ise onu dost ve kardeş kabul edip, işbirliğine karar verdiler. Taraflar karşı karşıya gelince, Hamza savaşa girişip, nökerleri Hasan Ali adına salavat getirince, İskender evlâdı karşı koyamayıp, askerleri dağıldı ve Hüseyin Ali Cihanşah'ın hükümet konağının bulunduğu Sâhibâbâd'da[361] öldürülüp, kız kardeşleri ise tutsak alındılar. Tebriz'i ele geçiren Hamza, şehri yağmalayıp, Hasan Ali'nin üzerine gelmesinden korkusundan ele geçirdiği para ve eşya ile kız kardeşinin yanına döndü[362].

Bağdat'da kardeşi Pir Budak ile işbirliği yapması ve dengesiz hareketlerinden dolayı, 1466 yılında bu şehrin ele geçirilmesinden sonra Cihanşah oğlu Hasan Ali'yi yeniden tutuklatıp, Makû kalesinde[363] hapsettirmişti. Babasının ölümünden sonra baş gösteren karışıklıklar ve İskender evlâdının ortaya çıkması üzerine o, Hasan Beg'in Sancak baskınından kurtulmayı başaran Şah Ali ve İbrahim Şah gibi begler tarafından kurtarılıp[364], vaktiyle babasına muhalefet ederek çöllerde vakit geçiren ve bu yüzden Çulî diye adlandırılan ve ileri gelenleri kendi yakınları arasına alarak, birkaç gün Makû kalesi eteklerinde oyalandı. Hasan Ali burada etrafına birkaç bin kişi toplayınca, birlikte Tebriz'e geldiler. Burada iken Sancak bozgunundan kurtulan Gâverûdlu Şah Hacı Beg, daha önce İskender evlâdının yanında iken onlardan ayrılan kardeşi Şah Muhammed, Kılıç Arslan oğlu Seyyidî Kâsım, Ağaçeri Hacı Hasan gibi Kara Koyunlu ileri gelenlerinin çoğu kendisine katıldılar. Bundan sonra etrafa mektuplar göndererek, babasının beglerini yanına çağırdı. Az zamanda askerlerinin sayısı 20.000'e ulaştı ve pek çok kimseler, nimetlerden istifâde için gelerek, lâyık olmadıkları ve hak ettiklerinden daha fazlasına nâil oldular. Hazine açılıp, bir ay içinde yaklaşık 200.000 kişi ordu

[361] Burası için bk *Rauzatu'l-Cînan*, I, 470; 570; Abdülali Kâreng, *Âsâr-ı Bastanî-i Âzerbaycan*, Tahran 1351 h.ş., I, 159-160.

[362] *KD*, 434-437; *AT*, 463; Gaffarî, *Cihan-Ara*, 250.

[363] Bk. not. 319.

[364] *KD*, 438-39.

dîvânında maaş defterine kâydedildiler. Ak Koyunlu Mahmut Bey Dîvân beg'i tâyin edilip, Emir Seyyid Âşur ve Emir Alâaddin Sıddık vezirliğe getirildiler. Pir Budak Mirza'nın veziri Emir Mecdeddin İsmail-i Şirazî'yi de onların yanına kattı. Bundan sonra Oruntu ve Alıncak kalelerindeki hazineler açılarak, ehliyet aranmaksızın 1.500 Tebriz Tümeni dağıtılıp, Irak'ta düzeni sağlamak üzere Gâverûdlu Pir Hacı Beg'in oğlu Şah Hacı Beg'i 5.000 kişilik bir kuvvetle Irak'a gönderdi. Ayrıca Hemedan ve Kum'a Şah Hacı Beg, Isfahan'a Dinî Beg, Kazvin'e Hacı Hasan, Natanz ve Curbadakân'a Şah Kulu, Sultaniye'ye Şah Mansur emîr tâyin edildiler[365]. Ardından, Cihanşah öldürüldüğü sırada Kirman'da bulunan oğullarından Mirza Ebû'l Kâsım, Yezd'den epeyce para topladıktan sonra Isfahan'a yürümüş, fakat burada Halefet ile karşılaştığından bir iş göremeyerek, Isfahan'dan ayrılıp, Curbadakân'a yönelmişti. O bu yörede Emir Seyyid Mezid Argun karşısında yenilerek, geldiği Miyane yöresinde Hasan Ali'nin askerlerine tutsak düşmüş ve 1468 yılında Hasan Ali'nin buyruğu gereğince öldürülmüştü[366].

Timurlu Ebû Said'in Âzerbaycan Seferi ve Ölümü:

1467/1468 yılı kışını Merv'de geçirmekte olan Timurlu hükümdârı Ebû Said, Ali Beg-i Çağatay adlı adamını elçilikle Cihanşah'a göndermiş, fakat bu sırada Cihanşah'ın ölümü hadisesi vuku bulmuş ve haber 3 C.evvel (30 Kasım 1467) günü Merv'de bulunan Ebû Said'e ulaştırılmıştı. Bunun üzerine Ebû Said, Batı İran'ın fethi için sefere çıkmaya karar verdi. Esasen Cihanşah'ın oğlu Hasan Ali, babasının öcünü almak için Ebû Said'den yardım istiyordu. Ebû Said niyetli olduğu bu sefer için nasihatları üzerine hareket etmeye özen gösterdiği Nakşibendî şeyhi Hoca Ubeydullah-ı Ahrar'ı yanına çağırmıştı. Şeyh ile hükümdâr arasında uzun bir görüşmeden sonra sefere başlanılmasına karar verildi[367].

Damgan Darugası Celâyir Şeyh Ali, Sebzvar Davugası Muhammed Yâr ve Simnan vâlisi Seyyid Muhammed Hezarceribî'ye Irak üzerine yürümeleri buyurulup, onlar harekete geçerek Rey'e geldiler. Ahali yıllardan beri Türkmenlerin zulmünden şikâyetçi olduklarından Çağatayların gelişini memnuniyetle karşıladılar[368].

[365] *KD*, 441; *AT*, 464.
[366] *AT*, 490-91.
[367] *MS*, 1321.
[368] *KD*, 443; *AT*,471.

Ebû Said, 1468 yılı Şubat ayı sonunda sefere başlamak üzere kışlamakta olduğu Merv'den hareket etti. Serahs, Cam, Baharz, Hvaf, Zâve, Nişabur ve Meşhed gibi yerlerdeki şeyh ve evliya türbelerini ziyaret edip, Kalpûş yaylağına geldi. Burada bâzı askerî hazırlıklar görülürken, Hasan Ali'nin elçisi Yar Ahmed Aka-yi Kapucu gelerek, Ebû Said'in bir an önce gelmesini istemişti[369]. Öte yandan Ak Koyunlu Hasan Beg'in elçileri de ardarda gelerek, atalarının daima Timurlulara sâdık, Kara Yusuf evlâdının ise hiçbir zaman samimiyetle bağlılık göstermediğini, o bakımdan Ebû Said'in de kendisinden emin olmasını istemişti[370]. Kalpûş yaylasında Nevruz'u kutlamakta olan Timurlu hükümdârı, Hasan Beg'in elçisi şerefine bir toy düzenlemiş, Ak Koyunlu hükümdârına, hâkimiyet alâmeti kabul edilen kemer, külâh ve kılıç göndermekle birlikte, fitne ve fesadı ortadan kaldırmak için yürümekte olduğu, meseleyi savaşın halledeceği cevabını vermişti[371]. Ebû Said, elçilerin ardından Cihanşah'ın ülkesini ele geçirmek üzere Barlas Emir Nizâmeddin Ahmed'i Şiraz, Barlas Emir Celâleddin Mahmud'u Kirman, Emir Seyyid Muhammed'i Sultaniye ve Kazvin, Kavçin Emir Hüseyin Ali'yi Hemedan ve Dergüzin, Emir Fermanşeyh'i Yezd'e gönderdi[372]. Ardından kendisi de Bistam ve Damgan üzerinden Rey'e geldi[373].

Hasan Bey'e gelince; o, Cihanşah'ı ortadan kaldırdıktan sonra Diyarbekir'e dönerek kışı burada geçirmiş, Cihanşah'ın begleri, Darugaları ile yöredeki mahallî hâkimlere adamlar göndererek, kendisine tabî olmalarını istemişti. Bunun üzerine Musul, Sincar ve Erbil kalelerinin hâkimleri Hasan Beg'e bağlılıklarını bildirdiler. Oğlu Pir Budak'ın öldürülmesinden sonra Cihanşah'ın tâyin ettiği Alpavut Pir Mehmed ve şehir ileri gelenlerinin bağlılıklarını bildirmeleri üzerine Şehzade Mehmed Beg, 2.000 kişilik bir kuvvetle Bağdad'a gönderildi. Fakat Pir Mehmed'in tutum değiştirip, şehri teslim etmekten vazgeçmesi üzerine, Âzerbaycan'ın ele geçirilmesi daha mühim kabul edilmesine rağmen Hasan Beg Bağdad üzerine yürüdü[374]. Şehir 40 gün kuşatıldı ise de, ele geçirilemedi. Hasan Beg Âzerbaycan'daki gelişmeler ve Hasan Ali'den aldığı mektup üzerine Bağdad kuşatmasını kaldırarak, Muş

[369] *AT*, 473.
[370] *MS*, 1327; *AT*, 473.
[371] Gösterilen yerler.
[372] *MS*, 1326; *AT*, 474.
[373] *MS*, 1329; *AT*, 474.
[374] *KD*, 458; *Târih al-Gıyasî*, 175.

sahrasına geldi[375]. Bu sırada Hasan Ali, Miyâne taraflarında yaylamakta idi. HasanBeg'in gelmekte olduğunu işitince, Hasan Beg'e meylederek Merend'e gitti. Ebû Said'in ileri gelen beglerinden olup, Âzerbaycan'da bulunan Argun Mezid Beg, Hasan Ali'nin Hasan Beg'e meylini haber alınca, Miyâne'ye yöneldi. Hasan Beg, bu sefer de Hasan Ali ile de yakın dostluğu bulunan Hacılu Sultan Mahmud'u Hasan Ali'nin durumu ve gücünü yakından görmek üzere Hasan Ali'ye elçilikle gönderdi. Fakat bu elçi Hasan Ali'nin begleri tarafından öldürüldü. Bunun üzerine Hasan Beg yeniden harekete geçti. Fakat bu sırada Hasan Beg'in Bağdad'dan Hasan Ali'ye elçilikle gönderdiği, Emir adlı adamı dönerek, Hasan Ali'nin bağlılığını bildirerek, babasının hazine ve ülkesinden hisse vereceğini bildirmişti[376]. Bunun üzerine Hasan Beg, tekrar Hasan Ali'ye adam göndererek, sözünde durması, Avnik ile Âdilcevaz'ı kendi adamlarına teslim etmesini istediği gibi, elçinin ardından kendisi de hareket ederek, Eleşkird'e geldi. Burada iken Hasan Ali'ye gönderdiği elçilerin tutuklandığı haberi ulaşmış ve bu yüzden Hoy'a hareket etmişti[377].

Merend'e gelen Hasan Ali, ordugâhının etrafını hendekler kazdırarak güvenliğini sağlamaya çalışmıştı. Hasan Beg bir taraftan Tebriz üzerine asker sevk ederken, öte yandan da hendek içine sığınmış bulunan Hasan Ali üzerine Mirahor Satılmış'ı gönderdi. Sığındığı yerde sıkışan ve hareketsiz kalan Hasan Ali'nin ordugâhında bir süre sonra ot ve erzak sıkıntısı çekilmeye başlandı. Kara Koyunlu begi başlangıçta direndi ise de, adamlarından bâzılarının kendisini terketmesi üzerine daha fazla dayanamayacağını anlayarak başarısızlıkla sonuçlanan bir çıkış hareketinden sonra kaçıp Berda'a'ya geldi. Cihanşah'tan sonra burada hâkim bulunan Karamanlı[378] aşireti begleri kendisini yakalayıp, Hasan Beg'e teslim etmeyi düşündüler ise de, bundan vazgeçtiler. Hasan Ali buradan önce Erdebil şeyhlerinin yanına, iki ay sonra ise oradan da birlikte Ebû Said'in yanına gittiler[379].

[375] *KD*, 460-61.

[376] *KD*, 461.

[377] *KD*, 463.

[378] Hasan Ali'nin bu bozgun haberi Rey dolaylarında Soğuk Bulak'a gelmiş bulunan Ebû Said'e, Argun Seyyid Mezid tarafından ulaştırılmıştı (*AT*, 473; *MS*,1331). 3 Safer 873 (23 Ağustos 1468) Salı gecesi meydana gelen bu savaşla ilgili Hasan Beg'in Şehzade Bâyezid'e gönderdiği mektuplar için bk. *Fâtih Devrine Âit Münşeât Mecmuası*, nşr. N. Lugal-A. Erzi, İstanbul 1956, 11-12 ve 20-22.

[379] *KD*, 467; Woods, *The Aqquyunlu*, 110-111.

Rey'den sonra Kazvin'e gelen Timurlu hükümdârı, 2 gün burada kaldıktan sonra, Sultaniye'ye ulaştı. Burada iken, Tebriz yöresinde bulunan Seyyid Mezid ve diğer beglerin gönderdiği haberlerden Ebû Said'in vakit geçirmeden bir an önce gelmesi isteniyordu. Seyyid Mezid, Hasan Beg'in kendisine mektup göndererek, Tebriz'i oğlu Uğurlu Mehmed'e verdiğini, bu yüzden Çağatayların Tebriz'i boşaltmalarını istediğini, dolayısı ile itaattan ayrıldığını bildiriyordu[380].

Timurlu hükümdârı bir hafta Sultaniye'de kalmış ve bu sırada Hasan Ali, Emir Bâyezid-i Bistam evlâdı, Safevî şeyhi Cafer ile birlikte huzura gelmişlerdi[381]. Hasan Beg ise bu arada Sultan Halil'i Tebriz, Uğurlu Mehmed'i Cûşin, Yusuf Beg'i Serav, Pürnek Şah Ali Beg'i ise Alıncak yöresine göndermiş, Makû kalesi hâkimi Ak Koyunlulara bağlılığını bildirerek, bu kalede bulunan Hasan Ali'nin hanımını Hasan Beg'e yollamıştı. Az sonra Çağatayların elinde bulunan Alıncak kalesi de ele geçirilmişti[382].

Ak Koyunlu ve Timurlu kuvvetlerinin Tebriz'i ele geçirmek üzere oldukları sırada gelişen bu olaylar üzerine, Argun Seyyid Mezid'in öncüleri durumu, Tebriz'e iki konak uzaklıkta bulunan beglerine bildirmişler ve o da bunu Ebû Said'e iletmek üzere yola çıkıp, Sultaniye'ye gelmiş bulunan Sultan'ın yanına doğru yollanmıştı.

Çağataylar, Ekim ayında Miyâne'ye vardıklarında, Hasan Ali'nin yanından ayrılan Kara Koyunlu beglerinden bir çoğu ile 1450 yılından beri Kara Koyunluların yanında bulunan Uzun Hasan'ın amcası Mahmud Beg huzura çıkmışlar, bu durum Çağatay hükümdârını oldukça sevindirmişti. Onları 10.000 Türkmen atlısının katılması ile Cihanşah'ın oğullarından olup, gözlerine mil çekilmiş bulunan Ebû Yusuf Mirza'nın Tebriz'den gelişi takib etmişti. Ebû Said, bu Kara Koyunlu mirzasını teselli ederek, ana ve atasının gömülü bulundukları Tebriz'deki Muzafferiye Hangâhına mücâvir olarak tâyin ettiği gibi, Hasan Ali Mirza'yı Âzerbaycan hâkimliği, Hasan Beg'in amcası Mahmud Beg'i de Diyarbekir hâkimliği nişanı ile gönderdi[383].

Hasan Bey, bundan bir süre önce Nahcivan dolaylarında bulunurken, Sultan Halil Mirza'yı Tebriz'e göndermiş idi. Öte yandan Çağataylar da

[380] *MS*, 1332; *AT*,474.
[381] *AT*, 475.
[382] *KD*, 468; *AT*,470. Bunlar için ayrıca bk. *Fâtih Devrine Âit Münşeât Mecmuası*, 21.
[383] *KD*, 471-72; *AT*, 475-76; Woods, *Aqquyunlu*, 111.

Tebriz ve Âzerbaycan'ın çeşitli yörelerine Darugalar göndermiş bulunuyorlardı[384]. Öte yandan, Hasan Beg'in elçilerinin gelişi de devam ediyordu[385] Bu arada Ebû Said, Kurultay toplanmasını buyurarak nerede kışlanmasının kararlaştırılmasını istedi. Görüşmeler sonunda öteden beri Timurlu hükümdârlarının, yâni vaktiyle bu bölgelere seferde bulunan Timur veoğlu Şahruh'un kondukları yer olması bakımından Karabağ'a gidilmesinin uygun olacağına karar verildi. Bu düşünce ile Miyâne'den hareket edildi. Tebriz'i solda bırakarak geçip Şeyh Cafer-i Safevî ve Cakirli Ömer Beg hazırlıkta bulunmak üzere önden Erdebil'e gitmişler ve onların ardından 2-3 gün sonra Ebû Said de Erdebil'e gelerek, Şeyh Safiüddin-i İshak hangâhına konmuşlardı[386].

Buradan Karabağ'a doğru yollanıp, 7 fersah kadar yaklaştıklarında, yiyecek yokluğundan dolayı, Mahmudâbâd'â [387] gitmeye karar verdiler. Esasen Şirvanşah da öteden beri elçiler göndererek kendilerine taraftar ve bağlı olduğunu bildiriyordu. Yolda, otları zehirli olan bir ovaya geldiler. Üstelik buranın suları da iyi değildi. Burada epeyce hayvan telef olduktan sonra, Mahmudâbâd'a gelindiğinde kıtlık baş göstermiş, 1 men arpa 5 Tenge'ye yükseldiği halde bulunmaz olmuştu[388]. Bu durumda Şirvan tarafından gemilerle yiyecek sağlanması yoluna gidilmişti. Karavullar arasında ufak tefek çarpışmaların başlaması yanında, Hasan Beg, Ebû Said'in Horasan'dan gelen Cebehânesini de ele geçirmeyi başarmıştı[389].

Ebû Said bundan sonra Şeki vâlisi Abdülgaffar ile Şirvan hâkimi Ferruh Yesar'a elçiler göndererek, tahıl ve erzak talebinde bulundu ve bu isteği yerine getirildi. Lâkin Ak Koyunlu askerlerinin baskısı da gittikçe artıyordu. Bu yüzden Ebû Said, Mahmudâbâd'ın karşısında konmak üzere buradan ayrılmaya karar verdi. Güç şartlar altında bataklıkları aşmak sûretiyle sürdürülen bir yolculuktan sonra, bir tarafının deniz, öte tarafının ise Kür ırmağının aktığı bir yere ordugâh kurarak kara tarafına ise, arabalar dizip hendek kazarak savunma tedbiri aldılar[390]. Ebû Said, kışı burada çıkarıp, baharda düşman

[384] *KD*, 473.
[385] *KD*, 473 v.dv.; *AT*, 478; *MS*, 1333.
[386] *MS*, 1337; *AT*, 479.
[387] Bu yer için bk. G. L. Strange, 176.
[388] *MS*, 1338; *AT*, 480.
[389] *KD*, 481; *MS*, 1339; *AT*, 480.
[390] *KD*, 483; *AT*, 481.

üzerine gitmek niyetinde idi. Lâkin Ak Koyunlular burada da, Çağatayları sıkıştırmaya devam ettiler. 3.000 kişilik bir Ak Koyunlu askerinin gece baskını oldukça zarar vermişti. Ak Koyunluların artık iyice ağırlıklarını koymaya başlamaları ve tehdidlerin artması üzerine Şirvan hâkimi Ferruh Yesar, 4 Receb 873 (18 Ocak 1469) tarihinden itibaren Çağataylardan yüz çevirip muhalefete başladı.

Şirvan hâkiminin bu tutumu üzerine Ebû Said, Erdebil'e dönmeye karar verdi. Büyük güçlüklerle bataklıklar aşmak sûreti ile gerçekleştirilen dönüş sırasında, ağır kayıplar verilmiş ve pek çok hayvan telef olmuştu. Erdebil dolaylarında konularak ordugâhın etrafı hendek ile çevrilip Ebû Said erzak temini için adamlarından bâzılarını Kızılağaç taraflarına gönderdi[391].

Ebû Said'in dönmekte olduğunu öğrenen Hasan Beg, onların yolunu kesmek üzere 1.000 kişilik bir kuvvet gönderdi. Lâkin onlar Ebû Said'in adamları karşısında bozguna uğradılar. Yağmaya girişen Çağatay askerleri az sonra Hasan Beg'in baskınına uğramışlar, pek çok kayıp verdikleri gibi, başta Emir Seyyid Mezid olmak üzere pek çokları da tutsak düşmüştü (14 Receb / 28 Ocak).

Bu yenilgi üzerine Çağatay hükümdârı, hangi şartla olursa olsun barış yapmak ve Emir Seyyid Mezid'i kurtarmak düşüncesi ile Seyyid Gıyâseddin-i Mazenderanî'yi elçilikle Hasan Beg'e gönderdi. Onlar daha dönmeden Ebû Said bu sefer de Meşhedli seyyidlerden olan Abdülhayy ve Seyyid İbrahim-i Kumî'yi, kendi annesi ile birlikte gönderdi. Elçiler, vaktiyle Hasan Beg'in barış teklifini kendilerinin kabul etmediğini, şimdi ise kendilerinin barış teklifi ile geldiklerini ifâde etmişler, buna karşılık Hasan Beg onlara, ya bizzat Sultanın gelmesi veya oğlu Mahmud Mirza'nın gönderilmesini istemişti. Esasen bu sırada, daha önce Hasan Beg tarafından elçilikle Ebû Said'e gönderilmiş bulunan Seyyid Erdebilî'nin Çağatayların hiçte iyi durumda olmadığını, barışın gereksizliğini bildirmesi ordgugâhta durumu değiştirmiş, bâzı Horasanlı beglerin de Hasan Beg ile haberleşmeleri ve efendilerine ihaneti öğrenildiğinden, Seyyid İbrahim, Meşhedli Seyyid Abdülhayy ve Ebû Said'in annesi geri gönderilmişlerdi[392]. Ardından Ak Koyunlu askerleri Çağataylar üzerine yürümüş, Horasan askerlerinden bir kısmı da, Ak Koyunlulara katılmıştı. Ebû Said kendi adamlarından bâzısının vefasızlığını görünce, oğul-

[391] *MS*, 1349, *AT*, 483.
[392] *KD*, 489; *AT*, 485; *MS*, 1451.

larından Sultan Muhammed ve Şahruh Mirza ile birlikte ordugâhtan ayrıldı (16 Receb: 30 Ocak)[393].

Hasan Beg, hazineleri ve Sultan'ın özel çadırını ele geçirmek üzere adamlar gönderdiği gibi, yağma yapılmasına da izin vermiş ve askerlerinin eline pek çok doyumluk geçmişti. Ardından Sultan Halil Mirza, Zeynel Mirza ve Şah Ali-i Bayramî, Ebû Said'in ardınca giderek, gece yarısı onu ele geçirip, 2 gün sonra Hasan Beg'in ordugâhına getirdiler[394]. Burada Timurlular ile Ak Koyunlular arasındaki kökü çok eskilere dayanan dostluk dile getirilmiş, Ebû Said serbest bırakılmasını istemiş ise de, bu isteği yerine getirilmeyerek, birkaç gün sonra, vaktiyle Mirza Şahruh'un hanımı Gevherşad Aga'yı öldürtmüş olmasının kısası olarak, Hasan Beg'in yanında bulunan Timurlu şehzadesi Yâdigâr Muhammed Mirza'ya teslim edilmiş ve onun nökerleri tarafından 22 Receb (5 Şubat 1469) tarihinde öldürülmüştür[395].

Burada birkaç gün kalınmış, perişan haldeki Çağatay askerleri doyurulmuş, Ebû Said'in cesedini Semerkand'a götürmek üzere annesi ise serbest bırakılmıştı. Kızılağaç'a varıldığında, Talişler onları yağmalamışlar, ceset dahi ortada kalmıştı. Bunun üzerine Hasan Beg Emir Abdükerim Sadr'ı cesedi Horasan'a götürmek üzere serbest bıraktırdı[396].

Ebû Said'in Ölümünden Sonraki Durum ve Kara Koyunlu Hâkimiyetinin Sona Ermesi:

Ebû Said'in öldürülmesinden sonra, Hasan Beg çeşitli yerlere tâyinler yaptı. Yakub Aka Isfahan'a, Emir Zahireddin İbrahimşah Yezd'e, Hasan Çelebi Kazvin'e, Emir Zeynelâbidin Beg Tarumî Tarum'a, Yar Ali Sultaniye'ye, Dârâ Beg Rey'e, Cihangir Beg Sâve'ye, Saadet Yesar Beg Kâşân'a, Hacı Ali-i Kapucu Ardistan'a, Gâverûdlu Pir Hacı Beg'in oğulları Şah Muhammed Beg ile Emirzâde Cihangirşah Hemedan'a gönderildiler[397].

[393] *KD*, 489; *A T*, 485; *MS*, 1352. Oğullarından Şah Mahmud ise Sultaniye ve Rey taraflarında bulunuyordu.

[394] *MS*, 1382; *Raızatu's-Safa*, VI, 86.

[395] *MS*, 1453; Habibü's-Siyer,IV, 93; *KD*, 491; *AT*, 487. Devletşah (*Tezkire*, s. 478) ise ölüm tarihi olarak 21 Receb Pazartesi gününü veriyor ise de, 21 Receb, Cumartesi gününe denk gelmektedir.

[396] *KD*, 493; *AT*, 488.

[397] *KD*, 499; *AT*,488.

Ebû Said öldürüldüğü sırada, Ali Şeker Beg'in oğlu Pir Ali, Cihanşah'ın oğullarından Ebû Yusuf Mirza'yı tahta oturtarak Hemedan'a doğru yola çıktılar. Ak Koyunlu Mahmud Beg ile Hasan Ali'nin oğlu Sultan Ali de onlara katıldılar. Lâkin 20 gün kadar sonra Sultan Ali'yi öldürdüler. Hemedan dolaylarına geldiklerinde, Lûr-i Kûçek hâkimi Şah Hüseyin'in Hemedan üzerine yürüyerek burasını yağmaladıkları, Kara Koyunlu devletinin asıl dayanağını teşkil eden iki oymaktan biri olan Baharlular'a[398] pek çok zayiat verdirdikleri haberi geldi. Bunun üzerine Kara Koyunlular, Lûr-i Kûçek hâkiminin üzerine giderek, onu ve adamlarından bir kısmını öldürdüler. Lâkin Hemedan'da kalmayarak, Curbadakân'a yöneldiler. Etrafta yağmaya girişip, Ak Koyunlu Mahmud Beg'i, Nayin, Ardistan, Eberkûh ve Yezd taraflarını yağmalamak üzere gönderdikleri gibi, kendisi de Şiraz'a yöneldi[399]. Buraya henüz gelmiş idi ki Hasan Ali'nin ölüm haberi duyuldu.

Kara Koyunlu mirzası Hasan Ali, Ebû Said'in ölümü hadisesinden sonra kaçarak, Hemedan'a yönelmiş, etrafına 6.000 kişi kadar adam toplayıp, Hemedan üzerine hareket etmişti. Bu sırada Hasan Beg'in buyruğa üzerine bu tarafların idâresine gönderilmiş bulunan Şah Veys-i Hacı Pirî, kardeşi Şah Mehmed ve Cihangir-i Şah Hacı, Ahmed Beg-i Ahmedlu ile birlikte şehirden çıkarak, Hasan Ali'ye karşı saf tuttular. Meydana gelen vuruşmada önce Hasan Ali bozuldu ise de, toparlanarak Ak Koyunluları yenilgiye uğrattı. Şah Veys Beg ile Ahmed Beg-i Ahmedlu öldürüldüğü gibi, Cihangir ise kaçarak Hemedan kalesine sığındı. Fakat bu sırada Ak Koyunlu Uğurlu Mehmed gelerek, Hasan Ali'yi ele geçirmiş ve öldürmüştür[400].

Hasan Ali'yi, Şiraz'dan ayrılarak Kirman taraflarına doğru yönelen şehzade Ebû Yusuf Mirza'nın 874 yılı, R.âhir (Ekim 1469) ayı ortalarında Uğurlu Mehmed tarafından ele geçirilerek, öldürülmesi tâkip etti[401].

[398] Bu oymak için bk. *Kara Koyunlular*, 23 v.dv.

[399] *KD*, 496; *AT*, 507.

[400] *KD*, 510-513; *AT*, 506. Faruk Sümer ("Kara Koyunlular", *İA*., VI, 304), kaynak göstermemekle birlikte her halde Kazvinli Yahya'nın ifâdesine dayanarak (*Lubbu't-Tevârih*, 218), 1469 yılı Nisan ayında, Ak Koyunlular tarafından yakalanacağı sırada intihar ettiğini ifâde ediyor. *Târih al-Gıyasî*'de bir yerde onun yakalandıktan sonra bıçakla intihar ettiği (s. 176); başka bir yerde ise, Hemedan dolaylarında Elvend dağında ele geçirildiği, yakalayanların diri olarak kendisini Hasan Beg'e götürmek istedikleri, ancak cezalandırılacağını bildiğinden buna meydan vermemek için onlardan sakal traşı olmak için bir ustura isteyip, intihar ettiği, başının vücudundan ayrıldığı, vücudunun 4 parçaya bölünerek, Hemedan kapılarında teşhir edildiği (s. 213) yazılıyor. Ayrıca bk. Woods, *The Aqquyunlu*, 112.

[401] *AT*, 507-8; *KD*, 529.

Cihanşah'ın vaktiyle Hasan Beg tarafından gözlerine mil çekilmiş bulunan oğlu Ebû Yusuf Mirza, Ebû Said öldürüldüğü sırada, Ali Şeker Beg'in oğlu Ali Beg tarafından tahta oturtulup, Baharlu oymağına dayanarak bir süre Hemedan, Isfahan ve Şiraz'da tutunmak istemiş ise de dayanamamış ve Şiraz'dan ayrılarak Kirman taraflarına doğru kaçarken, Uğurlu Mehmed Mirza tarafından ele geçirilerek, öldürülmüş[102], Pir Ali Beg ise kardeşleri ile birlikte Horasan'a doğru kaçarak, Timurlu Hüseyin Baykara'ya sığınmıştır[103].

Böylece Kara Koyunlu devleti sona erdi ve onların yerini Ak Koyunlular aldı. Ancak Kara koyunlular ile akrabalık bağları bulunan Baharluların büyük bir kısmı Ak Koyunlulardan çekindiklerinden ve onlara bağımlı olarak yaşamak istemediklerinden Timurluların hizmetine girmişler, Ak Koyunlu Hasan Beg, onların yeniden fesat çıkarmalarından endişe ettiğinden teslim edilmelerini Hüseyin Baykara'dan istemiş ise de, bu gerçekleşmemiştir. Ali Şeker Beg'in oğulları Horasan'da Timurlu mirzaları arasındaki mücadelelerde zaman zaman yer aldıkları gibi, Uzun Hasan Beg'in ölümünden sonra yanlarında Cihanşah'ın torunu ve Muhammedî Mirza'nın oğlu İbrahim ile birlikte Kara Koyunlu devletini yeniden kurmak amacı ile 884 (1479) yılında Sistan üzerinden gelerek, Kirman'ı istilâ etmişlerdir. Onlar Kirman'ı ele geçirdikten sonra, Fars bölgesini de almak istemişler ise de başarılı olamayarak Curcan'a gitmişlerdir. Burada Hüseyin Baykara bir baskınla onları ele geçirmiş, Pir Ali Beg'in gözlerine mil çekilmiş, kardeşi Bayram Beg öldürülmüş, Cihanşah'ın torunu ise hapsedilmiştir. Bu olaydan sonra Baharluların bir kısmı Horasan'da kaldığı gibi, Babür'ün Hindistan seferine de katılmışlar ve hattâ Golkonda (Dakkan)'da Kutbşahîler devletini kurmuşlardır[104].

[102] Cesedi Şiraz'a getirilerek, Mevlânâ Na'im-i Kirmanî civarında gömülmüştür (*AT*, 508).

[103] *KD*, 529; *AT*, 508.

[104] *Kara Koyunlular*, 24-25. Bu hususta özellikle bk. V. Minorsky, *The Qara-Qoyunlu and the Qutb-Shahs*, BSOAS (1955), XVII, 50-73.

BİBLİYOGRAFYA*

Abdülali Kâreng, Âsâr-ı Bastani-i Âzerbaycan, I, Tahran 1351 h.ş.

Abdülhüseyn-i Nevâî, Esnâd ü Mukâtebât-ı Târihî-yi İran-ez Timur tâ Şah İsmail, Tahran 1341 h.ş.

Abdürrezzak-ı Semerkandî, Matla'-ı Sa'deyn ve Mecma'-ı Bahreyn, yay. Muhammed Şefi', Lahor 1946-1949.

Ahmed b. Hüseyin b. Ali-i Kâtib, Târih-i Cedid-i Yezd, yay. İrec-i Afşar, Tahran 1345 h.ş.

Ahmed-i Kesrevî, Tarih-i Pansed Sâle-i Huzistân, Tahran 1312 h.ş.

Aka, İsmail, "Timur'un Ölümünden Sonra Güney İran'da Hâkimiyet Mücadeleleri", Atsız Armağanı, İstanbul 1976, 3-15.

Aka, İsmail, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Âzerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hakimiyet Mücadeleleri", Türk Kültürü Araştırmaları (1984), XXII/1-2, 49-66

Aka, İsmail, "Timur'un Ankara Savaşı (1402) Fetihnâmesi", Belgeler (1986), 15, 1-22.

Aka, İsmail, "Şahruh'un Kara Koyunlular Üzerine Seferleri", Tarih İncelemeleri Dergisi (1989), IV, 1-20.

Aka İsmail, Mirza Şahruh ve Zamanı, (1405-1447), Ankara 1994.

Alan, Hayrünnisa, Sultan Ebû Said Devri Timurlu Târihi (1451-1469), Mimar Sinan Üniversitesi, Basılmamış Dr. Tezi, İstanbul 1996.

Ali Şir Nevâî, Mecalisu'n-Nefais, farsça tercümesinden yay. Ali Asgar Hikmet, Tahran 1323 h.ş.

Andreasyan, H. D., "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", Tarih Enstitüsü Dergisi (1972), 3, 83-148.

Atsız, "Hicri 858 Yılına Âit Takvim", Selçuklu Araştırmaları Dergisi (1975), IV, 223-283.

Aubin, Jean, Deux Sayyids de Bam au XVe siécle, Contribution á l'histoire de l'Iran Timouride (Abh. AWL Mainz 1956, nr. 7), Wiesbaden 1956.

* Sâdece dipnotlarda kullanılan eserlere yer verilmiştir.

Aynî, İkdu'l-Cuman fi Târihi Ehli'z-Zaman, Veliyüddin Ef. Ktb., nr. 2396.

Barthold, W., Uluğ Beg ve Zamanı, çev. İsmail Aka, Ankara 1997.

Caferî (Cafer b. Muhammed el-Hüseynî), Târih-i Kebir, Leningrad (St. Petersburg) Umumi Ktb. Pers. Nov. Serija, nr. 201.

Caskel, W., "Ein Mahdi des 15. Jahrhunderts, Saijid Muhammad ibn Falah und seine Nachkommen", Islamica (1929/31), 4, 48-93.

Delilbaşı, Melek, Johannis Anagnostis, Selânik'in Son Zaptı Hakkında Bir Tarih, Ankara 1989.

Devletşah-ı Semerkandî, Tezkiretü'ş-Şuara, yay, E. Browne, Leiden-London 1901.

Dumont, Marianne Schmidt, Türkmenische Herscherr des 15. Jahrhunderts in Persien und Mesopotamien nach dem Târih al-Gıyatî, Freiburg 1970.

Ebû Bekr-i Tihranî, Kitâb-ı Diyarbekriyye, yay. Necati Lugal-Faruk Sümer, Ankara 1962-1964.

Fasih Ahmed-i Hvafî, Mücmel-i Fasihî, yay. Mahmud Ferruh, Meşhed 1339 h.ş.

Fâtih Devrine Âit Münşeât Mecmuası, yay. Necati Lugal-Adnan Erzi, İstanbul 1956.

Feridun Beg, Münşeâtü's-Selâtin, I-II, İstanbul 1274.

Fikrî Selcukî, Hıyâbân, Kâbil 1343 h.ş.

Hac Hüseyn-i Nahcivânî, Çihil Makale, "Mescid-i Kebûd-i Tebriz yâ İmâret-i Muzafferiye", Tebriz 1343 h.ş.

Hâfız Hüseyin Kerbelâî, Ravzatu'l-Cinân ve Cennâtu'l-Cenân, yay Cafer Sultan el-Kurraî, Tahran 1344 h.ş.

Hâfız-ı Ebrû, Zubdetü't Tevârih-i Baysungurî, Fatih Ktb., nr. 4370/1.

Hâfız-ı Ebrû, Zeyl-i Kitâb-ı Zafernâme-i Şâmî, yay. Felix Tauer, Ar. Or. (1934), VI, 429-465.

Halil Edhem, Meskûkât-ı Osmanîye, İstanbul 1334.

Hamdullah-ı Müstevfi, Nüzhetü'l-Kulûb, yay. M. Debir Siyakî, Tahran 1336 h.ş.

Hasan b. Şihabüddin Hüseyin b.Tâceddin-i Yezdî (İbn Şihab), Câmiu't-Tevârih-i Hasanî, Fatih Ktb. Nr. 4307.

Hasan-ı Rumlu, Ahsenü't-Tevârih, yay. Abdülhüseyn-i Nevâî, Tahran 1349 h.ş.

Hurşah b. Kubad el-Hüseynî, Târih-i Kutbî (Târih-i İlçi-i Nizamşah); Târih-i Âl-i Timur, yay. Seyyid Mücahid Hüseyn-i Zeydî, New Delhi 1965.

Hüseyin Keriman, Rey-i Bastan, II, Tahran 1349 h.ş.

Hvandmîr, Habibu's-Siyer, yay. Celâleddin-i Humayî, Tahran 1333 h.ş.

Hvandmîr, Düsturû'l-Vüzerâ, yay. Said Nefisî, Tahran 1317 h.ş.

İbn Arabşah, Acaibu'l-Makdûr fi Ahbar Teymur, Kahire 1285.

İbn Hacer, İnbau'l-Gumr bi Ebnâil-Umr, Veliyüddin Ef. Ktb., nr. 2341; yay. M. Abdulmuid Han, VII, Haydarâbâd 1972.

İbn Tagribirdi, en-Nücümu'z-Zahire fi Mülûk-i Mısr ve'l-Kahire, VI-VII, yay. W. Popper, Berkeley/California, 1915-1929.

İsfizarî, Ravzatu'l-Cennât fi Evsaf Medineti Herat, I-II, yay. Muhammed Kâzım İmam, Tahran 1338-1339 h.ş.

İslam Ansiklopedisi: Ak Koyunlular, Cihanşah, Çağatay Edebiyatı, Kara Koyunlular, Murad II, Müşa'şa'lar maddeleri.

Krawulsky, Dorothea, Iran-Das Reich der Ilhane, Wiesbaden 1978.

Krawulsky, Dorothea, Horasan zur Timuridenzeit nach dem Tarih-e Hâfız-e Abrû, I-II, Wiesbaden 1982.

Le Strange, Guy, The Lands of the Eastern Caliphate, Cambridge, 1966.

Makrizî, Kitabu's-Sülûk li Mârifeti Düveli'l-Mülûk, IV, yay. Said Aşur, Kahire 1972-1973.

Makamat-ı Tahireddin Muhammed ve Şemseddin İbrahim (Fragments Historiques concernant Bam sous les Timourides et les Qara Qoyunlu), yay. Jean Aubin, Ferheng-i İran Zemin (1955), II, 93-232.

Medzoplu Toma, Timur ve Haleflerinin Anadolu ve Şark Eyaletlerindeki Muharebeleri, Ak Koyunlu ve Kara Koyunlular, 1386-1446, çev. H. D. Andreasyan (Basılmamış, Türk Tarih Kurumu Ktb., nr. 28).

Melik Şah b. Melik Gıyâseddin-i Sistanî, İhyau'l-Mülûk, yay. Menuçehr Sutude,Tahran 1344 h.ş.

Mes'ud Keyhan, Coğrafya-yi Mufassal-i İran, Tahran 1311 h.ş.

Mes'ud Kuhistanî, Târih-i Ebu'l Hayr-i Hâni, Brit. Mus. Add. 26. 188.

Minorsky, V., "Thomas of Medsope on the Timurid-Turkman Wars", Professor Muhammed Shafi Presentation Volume (Armagan-ı İlmî), ed.by. Dr. S. M. Abdullah, Lahore 1955, 145-170.

Minorsky, V., "The Qara-Qoyunlu and the Qutb-Shâhs", BSOAS (1955), XVII, 50-73.

Minorsky, V., "Kara Koyunlu Cihanşah ve Şiirleri, çev. Mine Erol, Selçuklu Araştırmaları Dergisi (1971), II, 153-180.

Mirhvand, Ravzatu's-Safa, Tahran 1338 h.ş.

Müneccimbaşı Ahmed, Sahaifu'l-Ahbar, III, İstanbul 1285.

Münşeat Mecmuası, Ayasofya Ktb; nr. 4155.

Nizâmeddin-i Şâmî, Zafernâme, yay. Felix Tauer, Praha 1937.

Nurullah-ı Şuşterî, Mecalisü'l-Mü'minîn, Tahran 1375-76 h.

Ritter, Hellmuth, "Studien zur Geschichte der Islamischen Frömmigkeit", Oriens (1954), VII, 1-54.

Sanjian, K., Colophons of Armenian Manuscript 1301-1480, Cambridge 1969.

Semenov, A. A., "Gûr-i Emir Türbesindeki Timur'un ve Ahfadının Mezar Kitabeleri", çev. Abdulkadir İnan, Belleten (1960), XXIV/ 93, 139-163.

Sümer, Faruk, Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihanşah'a Kadar), I, Ankara 1967.

Şerefeddin Ali-i Yezdî, Zafernâme, yay. Muhammed Abbasî, Tahran 1336 h.ş.

Şeref Han Bidlisî, Şerefnâme, yay. Muhammed Abbasî, Tahran 1343 h.ş.

Şükrullah, Behçetü't-Tevârih, çev. Çiftçioğlu Nihal Atsız, Türkiye Yayınevi, İstanbul (tarihsiz).

Tacü's-Selmanî, Tarih, Lala İsmail Ef. Ktb., nr. 304.

Turan, Osman, İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Târihî Takvimler, Ankara 1984.

TDVİA, "Gevher Şad" mad.

Vasıfî, Bedayiu'l-Vekâyî, yay. A. Boldirev, I-II, Tahran 1349 h.ş.

Wittek, Paul, "Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zapuna", çev. Halil İnalcık, Belleten (1943), VII/27, 557-589.

Woods, John E., The Aqquyunlu -Clan, Confederation, Empire-, Chicago 1976.

Yahya b. Abdüllâtif-i Kazvinî, Lubbu't-Tevârih, yay. Seyyid Celâleddin-i Tahranî, Tahran 1314 h.ş.

Yusuf b. Muhammed, Ferâid-i Gıyâsiye, Fâtih Ktb. nr. 4012. Haşmet Müeyyed, Ferâid-i Gıyâsî, I-II, Tahran 2536 Şa.

DİZİN

-A-

Abaka Sarayı, 16
Abdülkâdir, Meragalı, 58 nr. 261
Abdullah-ı Bâbü'd-deştî, Emir, 42
Abdullah-ı Pirzad, Emir (Serahs hâkimi), 53, 54
Abdullah, Kadı, 59 nr. 267, 68
Abdullah, Mirza (Şiraz hâkimi), 29, 32
Abdurrahman (Câvenî Kurbanî emîrî), 5
Abdurrahman-ı Buharî, 66
Âbıverd, 53
Abdülali (Rikabdâr), 37
Abdülcebbar, Mevlânâ, 55
Abdülgaffar (Şeki valisi), 80
Abdülhayy (Meşhedli Seyyid), 81
Abdülkerim, Emir (Sâri hâkimi), 48
Abdülkerim, Seyyid, 52
Abdülkerim Sadr, Emir, 82
Abdüllatif, Mirza (Uluğ Beg'in oğlu), 28, 30, 33, 34, 36, 38, 44 nr. 183, 51
Abdürezzak-ı Semerkandî, 12 nr. 41, 20 nr. 75, 22 nr. 83, 34 nr. 128, 42, 45 nr. 190, 48 nr. 199, 53 nr. 224, 58 nr. 259, 59 nr. 265, 65 nr. 309, 67 nr. 316
Âb-ı Bârik, 52
Âb-ı Rûşen, 59
Âb-ı Telh (Acı Su) (Tebriz'de), 61
Acem Irak'ı, 1, 7, 8, 9, 13, 14, 26, 27, 28, 32, 33, 37, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 48, 56, 59, 62, 65, 67, 74
Adâvet-i kadime (Kara Koyunlular ve Ak Koyunlular arasında), 68
Âdilcevaz, 17, 68, 69 nr. 329, 70, 78
Aghovanits istihkâmı, 17 nr. 61
Ağaçeri, 8, 75
Ağadere, 17 nr. 61
Ağu dağı, 17 nr. 61
Ahali ve çiftçiye zahire yardımı, 47
Ahlat, 16, 17
Ahlat Şahları, 68 nr. 327
Ahmed, Arap (Kara Koyunlu Begi), 24
Ahmed, Kara, 46
Ahmed, Emirek (Mirza), 41 nr. 168
Ahmed, Mirza (Abdüllatif Mirza'nın oğlu), 51 nr. 219
Ahmed, Sultan (Celâyirli Sultanı), 3, 4, 8, 9, 10, 11
Ahmed, Yasavul, 54, 55, 56
Ahmed Beg-i Ahmedlu, 83
Ahmedlu, 83
Ahsenü't-Tevarih, 54 nr. 232, 67 nr. 317, 70 nr. 335, 72 nr. 345, 74 nr. 359
Aka Pîrî, 22
Ak Koyunlu askerleri, 81
Ak Koyunlu begleri, 17
Ak Koyunlular, 8, 18 nr. 65, 21, 24, 49, 68, 69 nr. 329, 70, 79, 81, 82, 83, 84,
Ak Koyunlu Ulusu, 69, 70
Ak Koyunlu ülkesi, 69
Akşehir (Erzincan'da), 24
Alâaddin Ali, Kadı, 69
Alâaddin Sadık-ı Keçeci, (Vezir), 74
Alâaddin Sıddık, Emir (Vezir), 76
Aladağ, 2, 17 nr. 61
Aladağ Yaylağı (Van'da), 8, 9, 16,
Alâuddevle (Celâyirli Ahmed'in oğlu), 8
Alâuddevle, Mirza (Baysungur oğlu), 28, 30, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 41, 42, 50, 53, 54, 56, 57, 59
Alıncak Kalesi, 8, 19, 23, 24, 25, 26, 74, 76, 79
Ali Beg (Ak Koyunlu Kara Yülük'ün oğlu), 17, 18 nr. 63
Ali Beg (Ali Şeker Beg'in oğlu), 84
Ali Beg (Cakirlü), 72
Ali Beg-i Çağatay, 74, 76
Ali (Hz.) Türbesi, 45
Ali-i Çekak (Isfahanlı), 46
Ali Kulderviş (Kirman hâkimi), 45
Ali Mamaş, Emir, 40
Ali, Mevlâ, 45

Ali Şeker Beg, Emir, 31, 40, 45, 61, 63, 72, 83, 84,
Ali Şir Nevaî, 11 nr. 36
Alpagut (Alpavut), 8, 67, 72, 73, 77
Al tamgalı nişan, 25
Al tamgalı yarlık, 1
Altun Bahşı (Yahşı?), 17
Âmil, 43, 55
Âmid, 8, 22 nr. 81, 22, 73
Ammar çeşmesi (Şiraz'da), 48
Anadolu, 1, 13, 17, 20, 23, 24
Anadolu Beylikleri, 1, 8
Anadolu'da birliğin kurulması, 12
Anadolu seferi (Timur'un), 7 nr. 25
Ankar, 70 nr. 335
Ankara savaşı, 1, 7 nr. 25, 8, 12
Arabşah Beg, Emir (Ak Koyunlu Beg'i), 61
Arabşahı, Emir (Aynallu), 61, 68
Arap Irak'ı, 1, 3, 10, 62, 65, 67
Araplar, 65 nr. 309
Arap müverrihleri, 26 nr. 100
Aras ırmağı, 1, 5, 15, 16, 25
Ârâyîş Bigüm, 74, 75
Ardistan, 29, 61, 82, 83
Argun kabilesi, 74
Arlatlar, 41 nr. 170
Arlat Ulusu, 41 nr. 170
Arran, 1, 15, 24
Artuklu hânedanı, 8
Asileddin-i Vaiz-i Şirazî, Seyyid, 54
Astarâbâd, 34, 38, 39, 49, 51, 52, 53, 54, 58, 59, 74
Astarâbâd ormanları, 52
Âteşgâh mevkii (Isfahan), 9
Atları fillere karşı alıştırma, 17
Âve, 32
Avnik, 4, 78
Avnik Kalesi, 26
Aydın (Şahsüvar Beg'in nökeri), 40
Aydoğmuş (Kara Koyunlu Begi), 24
Âyinlu, 8
Âyinlu oymağı, 23
Aynal (Bukavul), 67
Aynallu, 61
Âzerbaycan, 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 14, 17, 18, 19, 21, 22, 25, 26, 30 nr. 113, 33, 39, 43, 59, 62, 70, 71 nr. 338, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 80, 20 nr. 74, 20 nr. 75

-B-

Baba Hacı, Emir (Gâverud hâkimi), 27
Baba Hasan, Emir, 54
Baba Hasan-ı Kargın, Emir, 41, 49, 51, 52, 53
Babam (hitab şekli), 68 nr. 325
Baba Mahmud türbesi (Bem'de), 7 nr. 25
Babür, Hindistan Timurlu hükümdarı, 84
Badgis, 54
Bağdad, 3, 4, 8, 9, 10, 16, 23 nr. 88, 26, 30, 40, 44, 45, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 73, 75, 77, 78
Bağ-ı Şehr (Herat'ta), 37, 50
Baharlu, 8, 72
Baharlular, 83, 84
Baharz, 77
Balkanlar, 12 nr. 42, 14
Baranlu, 8
Bârik Beg, 47
Barlas, 77
Basra, 1, 45
Başa toprak dökûp yaka yırtmak, 21 nr. 79
Başları yem torbasına koyarak gönderme, 62
Bâyezid (Pervâneci), 35
Bayezid (Osmanlı Sultanı), 1, 7 nr. 25
Bâyezid (Osmanlı Şehzadesi), 78 nr. 378
Bayezid Beg (Ak Koyunlu Kara Yülük'ün oğlu), 17
Bâyezid Beg (Âyinlu oymağı reisi), 23
Bâyezid Beg (Bistam Beg'in oğlu), 9, 12 nr. 37, 22 nr. 84, 40, 42, 49, 51, 52, 55, 56, 61
Bâyezid Beg, (Kürd), 72
Bâyezid-i Bistam evladı, 79
Bâyezid kalesi, 16
Bayhoca, Emir, 36
Bayram Beg (Kara Koyunlu Emiri), 23, 25 nr. 94, 84
Bayramlu, 8
Baysungur, Mirza (Şahruh'un oğlu), 15, 15 nr. 54, 16, 25, 27, 28, 32, 33, 39 nr. 154
Bazar-ı Melik (Herat'ta), 60
Beglerbegi, 28
Behlül Beg (Çağatay beglerinden), 68, 72
Bellı, 28, 34, 36, 38, 41 nr. 170, 51 nr. 219, 51, 56
Belkıs (?) Tekkesi mevkii, 70
Bem, 7 nr. 25, 15 nr. 52, 45
Beratdâr, 61

Berda'a, 16, 78
Beşparmak (Hemedan'da) 67 nr. 317
Bevvânât, 63, 65
Beylekan, 1
Bingöl yaylağı, 1, 69 nr. 329
Binlik (askeri), 72
Bistam, 19, 36, 52, 77
Bistam Beg, 3, 8, 9, 12, 58 nr. 262
Bitlis. 4
Bizans, 13, 20
Boban kalesi, 68 nr. 328
Boğazlar, 14
Boy nökerleri, 52, 71
Bucnurd, 2 nr. 8
Buhara, 36 nr. 137
Bukavul, 51, 55, 67, 69
Burunduk Bahadır (Şahruh'un elçisi), 12
Bursa, 7 nr. 25
Bushak (Kara Koyunlu begi), 24, 25 nr. 94
Büyük Noyan, 41 nr. 170

-C-

Cafer Hoca (Celâyirli emiri), 10
Cafer (Safevi Şeyhi), 79, 80
Caferî (Tarih-i Kebir müellifi), 7nr. 25, 12 nr. 36, 21 nr. 77, 22 nr. 84, 23 nr. 90
Cagcerân suyu (Herat yakınında), 56
Câkir, Emir, 3
Câkirlü, 52, 58, 63, 80
Cam, 19, 37, 46 nr.193, 77
Can Begim (Cihanşah'ın hanımı), 62, 64, 74
Câveni Kurbani emirleri, 5
Cebehâne, 80
Celâleddin, Derviş, 65 nr. 309
Celâleddin (Kirman Darugası), 45
Celâleddin Bâyezid, Emir, 35
Celâleddin Dizek, Emir, 6
Celâleddin Firuzşah (Şahruh'un beglerbegi), 40 nr. 161
Celâleddin-i Kâyinî, Mevlânâ, 55
Celâleddin Mahmud, Emir, 77
Celâleddin Sultan Mahmud, Noyan, 41 nr. 170
Celâl el-İslam Sa'idi, 64 nr. 302
Celâviye emirleri, 48, 73
Celâyirli begleri, 10
Celâyirli ordusu, 10
Celâyirliler (Astarâbâd'da), 53
Cemaleddin Muhammed Terke-i Isfahanî, 64
Cemcemal, 5
Ceyhun ırmağı, 48
Cihangir (Şah Hacı'nın oğlu), 83
Cihangir Beg, Emir (Sâve hâkimi), 82
Cihangir Mirza (Mardin hâkimi), 70
Cihangir Mirza (Timur'un oğlu), 41 nr. 168, 42 nr. 172, 42
Cihangirşah, Emirzâde (Hemedan hâkimi), 82
Cihanşah Mirza (Kara Koyunlu hükümdarı), 6 nr. 19, 13 nr. 49, 14, 15, 16, 19, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 32, 33, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 83, 84
Cihanşah, Emir (Cakü oğlu), 2
Ciruft, 47
Cirun, 43
Curbadakan, 33, 41, 76, 83
Curcan, 48, 51, 58, 59, 84
Cüşin kalesi, 74, 79
Cuveyn, 59 nr. 270

-Ç-

Çağatay askerleri, 6, 52, 81, 82
Çağatay begleri, 31 nr. 115, 41, 59 nr. 266, 72
Çağatay edebiyatı, 11 nr. 36
Çağataylar, 5, 6, 13, 14, 16, 17, 21, 22 nr. 84, 23, 24, 25, 34, 40, 44, 46, 52, 58, 59, 76, 79, 81
Çağatay ordugâhı, 53
Çağatay ordusu, 5, 6, 15, 16, 17, 41, 53
Çağatay örf ve âdetleri, 34
Çakmak (Timurlu emiri), 22, 24, 25, 29
Çamurdan fil heykelleri yapma, 17
Çapakçur, 16
Çapakçur kalesi, 70
Çapakçur ovası, 70
Çenâran, 39
Çıhar Bağ mevkii (Hemedan'da), 27
Çıhar Danek, 65
Çıharsu (Herat'ta), 37
Çiçektu, 34
Çoban köprüsü (Erzurum'da), 23
Çuli, 74

-D-
Damgan, 12, 14, 19, 33, 36, 48, 51, 52, 76, 77
Dârâ Beg, Emir, 82
Daruga, 5, 29, 39, 41, 42, 43, 45, 46, 51, 54, 55, 61, 62, 64, 73, 76, 77, 80
Davit (Ermeni tarihçisi), 20 nr. 74
Dedem (hitab şekli), 48 nr. 199
Dehene-i Ney, 63
Derbend, 14
Dergûzin, 32, 77
Derviş Ali, Emir, 39, 40
Derviş Kuşçu, Emir, 5
Deşt-i Kıpçak, 14, 25 nr. 96
Deve Beg, 47
Devletgeldi Tugayî, Emir, 50
Devlet Hoca (Timurlu emiri), 3
Devletşah (Tezkire sahibi), 11 nr. 36, 17, 18 nr. 63, 30, 50 nr. 209, 59 nr. 266, 66 nr. 315, 67 nr. 316, 82 nr. 395
Dımaşk, 3, 4, 7 nr. 25, 10
Dımaşk kalesi, 3
Dicle, 64 nr. 302
Dinî Beg, 76
Dîvân, 61
Dîvâna âit zahire, 63
Dîvân Begi, 29, 40 nr. 161, 55, 61, 63, 66, 72, 74, 76
Dîvân-ı Emâret, 61
Diyarbekir, 1, 2, 12 nr. 38, 17, 49, 68, 71 nr. 338, 77, 79
Dizful, 40
Doğu Anadolu, 4, 7, 18, 19
Doğu Anadolu'nun Türkleşmesi, 8
Doladay, Emir, 4
Döger, 8
Duharlu, 8, 72
Duharlular, 66
Dündar Beg (Kara Koyunlu emirlerinden), 66, 67 nr. 316

-E-
Eberkûh, 29, 40, 43, 61, 63, 65, 83
Ebûbekir Mirza (Mirânşah oğlu), 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 21, 34
Ebûbekir Mirza'nın türkçe şiiri, 7 nr. 25
Ebû Bekr-i Tihrânî (Tarih yazarı), 17 nr. 61, 18 nr. 63, 30 nr. 113, 48, 49, 55, 57 nr. 250, 58 nr. 262, 59, 65 nr. 305, 66 nr. 316, 67 nr. 317, 69 nr. 329, 71 nr. 338, 73 nr. 353
Ebû'l-Feth Beg, Tavacı (Cakirlü), 52, 58, 61, 63
Ebû'l-Hasan-ı Tarhan, 72
Ebû'l-Hayr Han (Özbek hanı), 25 nr. 96, 36 nr. 136
Ebû'l-Hayr-i Cezerî, Şeyh, 45
Ebû İshak (Gâverûd hâkimi), 27
Ebû'l-Kasım Mirza (Cihanşah'ın oğlu), 52, 65, 70, 74, 76
Ebû'l-Kasım Babûr, Mirza (Baysungur oğlu), 32, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46 nr. 193, 47, 48, 50, 51
Ebû Said, Emir (Şirvanşah'ın oğlu), 27
Ebû Said-i Mirem, Emir, 52
Ebû Said, Mirza (Timurlu hükümdarı) 6 nr. 20, 41 nr. 168, 44 nr. 183, 48, 50, 51, 53, 56, 57, 58, 59, 60, 65 nr. 305, 67, 72, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84
Ebû Said Mirza (Kara Koyunlu), 16, 19, 20, 21, 22
Ebû Yusuf Mirza (Cihanşah'ın oğlu), 46, 47, 56, 60, 65, 69, 70, 71, 72, 79, 83, 84
Edirne, 12 nr. 42
Eleşkird, 17, 78
Elvend dağı, 83 nr. 400
Elvend Mirza (Kara Koyunlu İskender'in oğlu), 26, 31 nr. 115, 40 nr. 162, 41, 47, 48
Emen Beg, 68, 79
Emir (Hasan Beg'in elçisi), 78
Emir-i âhur, 72
Entur mevkii, 70
Erbil, 66, 73, 77
Erciş, 15 nr. 52, 16, 70, 73 nr. 353
Erdebil, 1, 5, 9, 15, 21 nr. 76, 26, 61, 80, 81
Erdebilî, Seyyid (Uzun Hasan'ın elçisi), 81
Erdebil şeyhleri, 78
Erg hisarı (Herat'ta), 60
Ermeni kolofonu, 15 nr. 52
Ermenistan, 1
Erzincan, 10, 16, 18, 71 nr. 338
Erzurum, 4, 19, 21, 23, 24, 70
Esed köyü (Tebriz'de), 10
Eyyûbî hükümdarı, 68

-F-
Fars (bölge), 3, 8, 32, 33, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 56, 57, 58, 59, 62, 64, 65, 67, 84
Faryab, 41 nr. 170
Fasih Ahmed (Mücmel-i Fasihî müellifi) 12 nr. 41
Fatma Biki, 25
Fazlullah, Kadı, 29
Fazlullah-ı Pirzâd (Çağatay beglerinden), 72
Ferec (Memlûk Sultanı), 3
Ferec (Mancınık ustası), 35
Ferhadcird, 37
Fermanşeyh, Emir, 77
Ferruh Yesar, Şirvanşah, 67, 80, 81
Feşâbûye, 31
Fırat ırmağı, 17, 70
Fillerin hortumlarını kesme, 17
Firuzkûh, 27, 52
Firuzşah, Emir (Beglerbegi), 27, 28, 29
Frenk elçisi, 20
Frenk ülkesi, 20
Fulad, Mirza (Kara Koyunlu İsfend'in oğlu), 26

-G-
Gallât-ı Divânî, 52
Garcistan, 54
Gazan Mahmud Han, 21 nr. 78
Gâverûd, 27, 74, 75, 76, 82
Gece Kuşu (Cihanşah'ın lâkabı), 69
Gence, 16
Germsir, 38
Gevherşad Aga, 28, 30, 32, 33, 37 nr. 141, 50, 51, 82
Gevherşad Aga medresesi (Herat'ta), 33, 36 nr. 138, 39 nr. 154, 51 nr. 217, 55
Gıyâseddin, Hâce (Emir), 41
Gıyâseddin-i Halac, 49
Gıyâseddin-i Mâzenderânî, seyyid, 81
Gıyâseddin Sultan Hüseyin, Emir, 40 nr. 161, 42
Gıyâseddin-i Yezdî, seyyid, 20 nr. 75
al-Gıyasi (tarihçi), 20 nr. 100, 48 nr. 199
Gilân, 73
Gilân hâkimleri, 13
Girivah Mahin, 63
Golkonda (Dakkan), 84
Grigor (Ermeni tarihçisi), 19 nr. 67
Gûr (bölge), 37, 54, 56
Gurgan (Kirman'da), 47
Gûr-i, Emir, 6 nr. 20
Gül ve Nevruz (Lûtfi'nin türkçe mesnevisi), 11 nr. 36
Günbed-i Şuayb Bini (Bem'de), 7 nr. 25
Güney İran, 11 nr. 36
Gürcistan, 1
Gürcüler, 26, 67, 68
Gürcü Melikleri, 13

-H-
Habibü's-Siyer, 71 nr. 342
Habil Beg (Ak Koyunlu Kara Yülük'ün oğlu), 18 nr. 65
Habuşan (Kuçan), 44, 54 nr. 230
Habuşan kalesi, 54
Hâce Hasan-ı Mâzi, 43, 46 nr. 194
Hâce Tarumî (Isfahan hâkimi), 44
Hacı Ali-i Kapucu, 82
Hacı Hasan Beg (Ağaçeri), 75, 76
Hacılu, 8, 78
Hacı Muhammed, Emir, 29, 32 nr. 121, 38
Hâfız (Şair), 11 nr. 36
Hâfız-ı Ebrû, 6 nr. 19, 12 nr. 41
Hakkâri, 18
Haleb, 7 n. 25, 73 nr. 352
Halil Beg, Tavacı, 69 nr. 329
Halil, Emir (Çağatay emiri), 31 nr. 115, 36, 54
Halil Sultan, Mirza (Cihangir kolundan), 42, 44
Halil Sultan, Mirza (Miranşah oğlu), 2, 5, 9, 10, 11
Halil Sultan'ın türkçe şiirleri, 11 nr. 35
Halilullah (Şirvanşah), 21, 22, 23, 34, 56, 67
Hamza Beg (Can Begim'in kardeşi), 74
Hamza Beg (Arayiş Begim'in kardeşi), 75
Har Ashâne, 53
Harezm, 5, 11
Harput, 66 nr. 310, 69
Harrakan, 65
Harvar (ağırlık ölçüsü), 65 nr. 305
Hasan, Emir, 29
Hasan, Mevlânâ Şeyh, 54
Hasan Ali, Mirza (Cihanşah'ın oğlu), 25 nr. 94, 58, 60, 61, 62, 65, 67, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 83

Hasan Ali Tarhan, Emir, 52
Hasan Beg Rumlu (tarihçi), 12 nr. 38, 48 nr. 204, 59 nr. 267, 66 nr. 316, 69 nr. 329, 71 nr. 340, 74 nr. 360
Hasan Beg, Uzun (Ak Koyunlu hükümdarı), 15 nr. 52, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84
Hasan Beg (Uzun)'in Kur'an'ı türkçeye çevirterek okutması, 15 nr. 52
Hasan Çelebi, Emir, 82
Hasan Hacı Beg (Ak Koyunlu elçisi), 67 nr. 321
Hasan Şeyh Timur, Emir, 54
Hassa ordusu, 71
Hassun oğlu (Hasan Ali'nin adamlarından), 61
Hatuniye Gölü, 16
Haydar, Mevlânâ (türkçe yazan şair), 11 nr. 36
Haysar, 37
Hediye olarak bir tavla at gönderme, 67 nr. 321
Hemedan, 9, 27, 32, 33, 65, 67 nr. 317, 76, 77, 82, 83, 84
Hemedan kalesi, 83
Hemedan kapıları, 83 nr. 400
Hemedan yaylağı, 9
Herat, 7, 9, 11, 12, 14, 18 nr. 64, 19, 20, 21, 22, 24 nr. 93, 25, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 44, 48, 49, 50, 51 nr. 217, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59 nr. 265, 60
Herat (Fars bölgesinde), 45
Herat Darugalığı, 54
Herat'ın hırsız ve soyguncuları, 60
Heratrûd, 56
Herat sarayı, 12, 27, 30 nr. 113, 34
Hezar Cerib emirleri, 48, 49
Hısn-ı Keyfâ, 68
Hıyâban (Herat'ta), 37
Hızır Beg-i Tarhanî, 68
Hille, 1 nr. 2, 3, 8
Hindistan, 84
Hit (Sib) köyü, 1 nr. 2
Hodberi, 40
Horasan, 2, 3, 9, 15 nr. 53, 18, 19, 20, 25, 28, 29, 30, 31 nr. 115, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 44 nr. 183, 47, 48, 50, 51, 53, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 66 nr. 309, 67, 74, 80, 82, 84
Horasan askerleri, 81
Horasanlı begler, 81
Hovannes (Ermeni tarihçisi), 22 nr. 84
Hoy, 10, 22 nr. 84, 23, 68, 73 nr. 354, 78
Hristiyanlar, 19 nr. 67
Huffaş (Gece Kuşu), (Fâtih'in Cihanşah'a taktığı lâkab), 68 nr. 325
Hurşid Beg, Ak Koyunlu, 70
Hurşah b. Kubad el-Hüseynî, 15 nr. 52
Hurufîler, 26
Huveyze, 45
Huzistan, 8, 9, 43
Hülegü Han Tahu, 1
Hürmüz, 24
Hürremâbâd, 32
Hüseyin Ali (Cihanşah'ın oğlu), 25 nr. 94, 74, 75
Hüseyin Ali, Emir (Kavçin), 77
Hüseyin Baykara, 58, 59 nr. 266, 84
Hüseyin Beg (Emen oğlu), 68, 72
Hüseyin Beg, (Sadlu), 58
Hüseyin Kerbelâî-i Tebrizî, Hafız (tarihçi), 26 nr. 100, 73 nr. 353
Hüseyin, Şerbetdâr (Emir), 9
Hüseyin-i Tarımî, Emir, 27, 32
Hvaf, 77
Hvandşah, Emir, 27, 29, 54
Hvar, 52, 73

-I-

Ikta Bölüğü, 47
Irak, 10, 26, 29, 30, 37 nr. 143, 38, 62, 66 nr. 309, 72, 74, 76
Irak hazinesi, 63
Irak-ı Acem, bk. Acem Irak'ı
Irak-ı Arab, bk. Arab Irak'ı
Isfahan, 1, 3, 9, 10, 11, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 39, 41, 42, 43, 44, 46, 61, 62, 63, 65, 67 nr. 317, 70, 76, 82, 84
Isfahan Darugalığı, 32
Isfahanlılar, 4, 41, 43, 44, 62 nr. 288, 65 nr. 305
Isfahan surları, 43

-İ-

İbn Arabşah, 11 nr. 35
İbn Şihab (Tarihçi), 11 nr. 36
İbn Tagrıbirdi, 26 nr. 100
İbrahim (Şirvanşah), 2, 3
İbrahim Beg (Cihangir Mirza'nın oğlu), 70

İbrahim, Emir (Timurlu begi Şah Melik'in oğlu), 25 nr. 96
İbrahim-i Kumî, seyyid, 81
İbrahim, Mevlânâ (Damganlı), 49
İbrahim Mirza (Muhammedî Mirza'nın oğlu), 84
İbrahim Sultan (Şahruh'un oğlu), 29
İbrahim Şah Beg (Şâdî Beg'in oğlu), 64, 75
İcil, Mirza (Miranşah oğlu), 12
İdigu Barlas (Kirman hâkimi), 7
İhtiyâreddin kalesi (Herat'ta), 33, 51, 54, 55, 56
İki Türkmen topluluğu arasındaki düşmanlık, 17
İlhanlı hükümdarları, 68
İmâd-ı Gilbârî, Seyyid, 42
İmâd kalesi, 37, 38, 54
İmameddin, Kadı, 8
İmameddin-i Mahmud Haydar, Hâce, 41
İmam Rıza Türbesi (Meşhed'de), 44, 50 nr. 209
İnak, 52, 72
İran, 67, 76
İranlı kaynaklar, 26 nr. 100
İsfend, Mirza (Kara Yusuf'un oğlu), 6 nr. 19, 16, 17, 18, 23 nr. 88, 26, 30
İsferâyin, 39, 54
İsfizar, 31 nr. 115
İshak Beg (Karamanoğlu), 68
İskender evlâdı (Kara Koyunlu), 73, 75
İskender'in kızları (Kara Koyunlu), 74
İskender, Mirza (Ömer Şeyh oğlu), 3, 8, 9, 10, 11, 12, 13 nr. 46
İskender, Mirza (Kara Yusuf'un oğlu), 6 nr. 19, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 34, 41, 47, 48 nr. 203, 50, 54, 74, 75
İskender Beg (Duharlu), 72
İskender Beg (Pilten Beg oğlu), 70
İskender Beg (Şahsuvar Beg'in oğlu), 72
İskender, Ak Koyunlu neferi, 71 nr. 342
İskender'in (Timurlu) türkçe şiirleri, 11 nr. 36
İskenderiye, 1
İslâm dünyası, 67
İstahr kalesi, 32
İstanbul, 1
İzedhvast kalesi, 63
İznik, 7 nr. 25
İzzeddin Şir (Van hâkimi), 4, 5

-K-

Kabban kalesi, 23, 24
Kabes yaylağı (Harput'ta), 69
Kahdestân çayırı, (Herat'ta), 56, 57
Kalpûş yaylağı, 2, 77
Kanber el-Hazenci, 62
Kapucu, 77, 82
Karabağ, 1, 15, 16, 19, 20, 23, 24, 80
Karahisar (Şebin), 71 nr. 338
Kara Koyunlu-Ak Koyunlu düşmanlığı, 68
Kara Koyunlu begleri, 22, 49
Kara Koyunlu devleti, 7, 83, 84
Kara Koyunlular, 6, 7, 8, 11, 13, 13 nr. 46, 16, 18, 20 nr. 75, 21, 23, 34, 40, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 68, 69, 71, 72, 73, 79, 83, 84
Kara Koyunlu Mirzaları, 17
Kara Koyunlu ordusu, 49
Kara Koyunlu oymakları, 16
Kara Koyunlu Türkmenleri, 13
Kara Koyunlu Ulusu, 20 nr. 75, 35, 73
Kara Koyunlu ülkesi, 26
Karaman Beg (Kara Yusuf'un Beglerbegi), 15 nr. 54
Karaman-ı Türkman, 31 nr. 115, 42, 50
Karamanlı oymağı, 8, 16, 31 nr. 115
Karamanlı aşireti, 78
Karaman oğlu (Konya'da), 68
Kara Tatarlar, 20 nr. 75
Karatepe (Astarâbâd'da), 53
Kara Ulus topluluğu, 62
Kara Yusuf Beg (Kara Koyunlu), 1, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 19, 22, 24, 30, 73 nr. 353
Kara Yusuf evlâdı, 77
Kara Yusuf'un türkçe Kur'an okuması, 15 nr. 52
Kara Yülük Osman Beg, 8,12 nr. 38, 13, 16, 17, 18, 21, 22, 23, 24, 61
Karavul, 52, 58, 63, 68, 70, 71, 80
Kardeş (hitap şekli), 47 nr. 196
Kâsım Beg (Can Bigim'in kardeşi), 74
Kâsım Beg, Pervâneci, 63, 70, 72
Kâsım, Mirza (Kara Koyunlu İskender'in oğlu), 29, 31 nr. 115, 50, 54

Kasr-ı Zerd (Isfahan'da), 41, 63
Kâşân, 29, 82
Kavçin, 77
Kayıklardan köprü kurma, 25
Kayıtmış, Emir-i âhur, 72
Kâzerun, 65
Kazvin, 13, 14, 15, 18, 23, 27,32, 33, 64, 73, 76, 77, 79, 82
Kefeni boynunda gelmek, 62
Kelânter, 39
Kemah, 7 nr. 25, 71 nr. 338
Kemer, kûlâh ve kılıç kuşandırma, 22
Kemer ve kûlâh verme, 25
Kemer, kılıç ve kumaş gönderme, 67, 77
Kenduman, 30
Kerkûk, 16, 18
Keyûmers (Rûstemdâr hâkimi), 27, 37 nr. 143
Kılıç Arslan Beg, 61, 72, 75
Kılıç elde, kefeni boynunda teslim olmak, 56
Kıpçak kapısı (Herat'ta), 50
Kıtlık (Isfahan'da), 11
Kıtlıktan Tebriz'de insan eti satılması, 20 nr. 74
Kızılağaç, 81, 82
Kigı, 70
Kirman, 7, 15 nr. 52, 29, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 56, 59, 60, 65, 70, 74, 76, 77, 83, 84
Kirmanşah, 5
Kitâb-ı Diyarbekriyye, 54 nr. 232, 57 nr. 249, 67 nr. 317, 70 nr. 335, 72 nr. 346, 74 nr. 359
Koruk Kurgan, 17
Koşun begi, 72
Kuçan, 34
Kuhistan, 37, 59
Kûh kalesi (Kirman'da), 45
Kulenc rahatsızlığı (Kara Yusuf'un), 15 nr. 52
Kulu (Sircan kalesi hâkimi), 48
Kum, 27, 32, 39, 40, 43, 52, 63, 65, 73, 76
Kunaşirin, Emir (Yar Ahmed'in oğlu), 22, 24, 45, 46, 47
Kurmuşi-i Şeki, 68, 72
Kurûh (Herat'ta), 35, 56
Kurultay, 80
Kusûye, 50, 51 nr. 217, 54
Kutbeddin Ahmed, Mevlânâ, 55
Kutbeddin Ahmed-i Herevî, Kadı, 60
Kutbeddin-i Verzenc, Emir, 42
Kutbşahîler devleti, 84
Kutval, 56
Kûr ırmağı, 80

-L-

Lala, Kör, 72
Lar, 43
Lâver geçidi (Kirman'da), 46
Leklekhâne mevkii (Herat'ta), 56
Lenger-i Emir Gıyas, 58 nr. 259
Lillah Muhammed (Isfahan Darugası), 43
Lillah Seferşah (Isfahan Darugası), 43
Lubbu't-Tevârih, 66 nr. 316
Lûr-i Kûçek, 83
Lûristan Atabegleri, 37 nr. 141
Lûristan hâkimleri, 13
Lûtfi (Çağatay şairi), 11 nr. 36

-M-

Maaş defteri, 76
Mahan, 46 nr. 193, 53
Mahmudâbâd, 21, 80
Mahmud Beg (Ak Koyunlu), 61, 76, 79, 83
Mahmud-i Farsî, Emir, 47
Mahmud-i Haydar, Hâce, 42, 43
Mahmud-i Mihmandâr (Âdilcevaz valisi), 68, 69 nr. 329
Mahmud Mirza (Ebû Said'in oğlu), 81
Mahmudşah, Emir, 29
Mahzenü'l-Esrar (Nizamî'nin eseri), 11 nr. 36
Makrizî, 21 nr. 77, 26 nr. 100
Makû, 61
Makû kalesi, 58, 61, 67, 75, 79
Mancınık atışı denemesi, 35
Mardin,1, 4, 8, 70
Ma'sum, Emir (Bistam Beg'in kardeşi), 9
Matla'-i Sa'deyn, 66 nr. 316
Mâverâü'nnehr, 2, 6 nr. 20, 9, 33, 36, 37, 38, 46 nr. 193, 47 nr. 196, 48, 50, 51
Mâzenderan, 3, 5, 11, 44, 48, 51, 52
Mecdeddin İsmail-i Şirazî, Emir, 76
Mehmed Beg, Sofracı, 69
Mehmed Beg, Şehzade (Ak Koyunlu), 77
Mehmed, Çelebi (Osmanlı Sultanı), 12, 14, 16
Mehmed, Fatih (Osmanlı Sultanı), 68 nr. 325, 71 nr. 338, 72

Mehmed, Mirza (Kara Koyunlu), 29
Melik Arslan Beg, Dulkadırlı, 66 nr. 310
Melik kapısı (Herat'ta), 37, 60
El-Melikü'l-Eşref (Memlûk Sultanı), 22 nr. 81
Memlûkler, 7, 18, 20, 22
Memlûk tarihçileri, 13, 15 nr. 52, 18 nr. 64
Memlûk Sultanı, 72 nr. 352
Men(ağırlık ölçüsü), 47
Meraga, 3, 5, 74
Merdanşah (Kara Yusuf'un elçisi), 12
Merdin oğlu (Şiraz'da), 46
Merdum-i Tâcik, 35
Merend, 5, 78
Merv, 46 nr. 193, 53, 54, 56, 76, 77
Mervdeşt, 45
Mes'ud Keyhan, 2 nr. 8
Mes'ud Kuhistanî, 36 nr. 136
Meşhed, 33, 34, 35, 36 37, 44, 49, 50, 51, 53, 54, 77, 81
Meşhedrâz, 38
Mevlânâzâde-i Ebherî, 55
Meymene, 41 nr. 170
Mısır, 3, 4, 20
Ming Kışlak Türkmenleri, 53
Minorsky, V., 17 nr. 61
Mirahor, 78
Miranşah, Mirza (Timur'un oğlu), 1, 2, 6, 10, 13, 34
Miyâne, 15, 23, 76, 78, 79, 80
Moğol, 54
Mugan, 1, 15
Muhammed, Emir, 29
Muhammed Beg (Ali Şeker Beg'in oğlu), 47, 63
Muhammed Cuki, Mirza (Şahruh'un oğlu), 16, 19, 23, 24, 28
Muhammed Cuki, Mirza (Abdüllâtif Mirza'nın oğlu), 51 nr. 219
Muhammed Hudadâd, Emir, 54
Muhammed-i Keçeci, Seyyid, 15 nr. 52
Muhammed-i Kubayî, Mevlânâ, 55
Muhammedî Mirza (Cihanşah'ın oğlu), 43, 44, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 56, 60, 62, 63, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 84
Muhammed Salih, Emir, 38
Muhammed Sultan, Mirza (Timur'un veliahu), 7 nr. 25, 42 nr. 172
Muhammed Yâr, Daruga, 76
Muhtar Bağı (Herat'ta), 50
Muhtar Dağı (Herat'ta), 57
Muhtesib, 55
Muinüddin Natanzî, 11 nr. 36
Murad Beg (Cihangir Mirza'nın oğlu), 70
Murad II (Osmanlı Sultanı), 24
Murgab suyu, 41 nr. 170, 46 nr. 193, 50, 57, 60
Musul, 4, 8, 66, 73, 77
Muş, 17, 70
Muşa'şalar, 44, 45
Muş sahrası, 77
Mutahharten (Erzincan hâkimi), 9
Mu'tasım (Muzafferli), 8, 9
Muzafferiye Hangâhı (Tebriz'de), 79
Muzafferiye imareti (Tebriz'de), 73 nr. 353
Muzafferiye türbesi (Tebriz'de), 73
Muzafferli hânedanı, 8
Müsellem, 40

-N-

Nahcivan, 5, 8, 16, 19, 79
Na'im-i Kirmanî, Mevlânâ, 84 nr. 402
Nakş-ı Cihan kalesi (Isfahan'da), 43
Nakşibendi, 76
Nâsıreddin (Damgan hâkimi), 49
Nâsıreddin-i Simnanî, Emir, 48
Natanz, 29, 61, 76
Nayin, 83
Necef, 45
Necmeddin Ömer, Mevlânâ, 57
Nehr-i Barlas, 1
Nehrü'l-Ganem, 1 nr. 2
Neretu kalesi, 34, 35, 36, 54
Nevendak, 48
Nevruz (Câvenî Kurbanî Emiri), 5
Nevruz kutlaması, 77
Neyriz, 63
Nihavend, 27
Nil, 1
Nimetâbâd, 1
Nimrûz, 37
Nişabur, 11, 13 nr. 46, 14, 19, 30, 33, 53, 60, 77
Nizâmeddin Ahmed, Emir (Barlas), 77
Nizâmeddin Ahmed, Emir (Firuzşah'ın oğlu), 40 nr. 161
Nizâmeddin Âşur, Seyyid (Cihanşah'ın veziri), 55, 57

Nizâmeddin Seyyid Âşur (Cihanşah'ın elçisi), 59
Nizâmeddin Seyyid Abdülkerim, Emir, 51
Nizamî (Şair) 11 nr. 36
Noyan kale, 68
Nöker, 40, 49, 55, 63, 74, 82
Nureddin-i Kâzerûnî, Şeyh (Herat Şeyhülislâmı), 54
Nurullah-ı Şuşteri, 74 nr. 359

-O-

Obe, 58
Oğlum (hitab şekli), 68 nr. 325
Oğruk (ağırlık), 3, 52
Ordu Divânı, 76
Orduda filler kullanma (Şahruh), 11
Orta Doğu, 20
Oruntu kalesi, 76
Osmanlı devleti, 8, 12, 20
Osmanlılar, 8, 13, 14, 20
Osmanlı sahası, 18 nr. 65
Osmanlı toprakları, 26
Osmanlı ülkesi, 24
Otrar, 2
Ömer, Mirza (Miranşah oğlu), 1, 2, 3, 4
Ömer Beg, Câkirli, 80
Ömer Şeyh, Mirza (Timur'un oğlu), 1, 3, 41 nr. 168
Ömer Şeyh Beg (Isfahan Darugası), 42
Ömer Şeyh Oğulları, 10, 11
Özbekler, 11, 25 nr. 96, 36

-P-

Pasin yöresi, 26
Pehlivan Hüseyin-i Divâne, Emir, 39, 41, 60
Pervâneci, 33, 35, 63, 64, 70, 72
Pilten Beg, 70
Pir Ahmed (Cihanşah'ın beglerinden), 22 nr. 84
Pir Ali Beg (Ali Şeker oğlu), 61, 72, 83, 84
Pir Budak, Mirza (Kara Yusuf'un oğlu), 6 nr. 19, 10
Pir Budak (Cihanşah'ın oğlu), 25 nr. 94, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 56, 57, 58, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 75, 76, 77
Pir Budak'ın Kirman'dan Şiraz'a Zanaatkârları göçürmesi, 46
Pir Budak'ın Şiraz'dan Bağdad'a sanatkâr, kâtip ve sanât erbabını göçürmesi, 64
Pir Hacı Beg (Gâverudlu), 76, 82
Pirke, Moğol, 54
Pir Kulu-i Kükeltaş, 46
Pir Mahmud, Şirazlı, 46
Pir Muhammed, Alpagut (Tavacı), 66, 67, 73, 77
Pir Muhammed, Mirza (Cihangir'in oğlu), 28, 41 nr. 168
Pir Muhammed, Mirza (Ömer Şeyh oğlu), 1, 8, 9
Pir Muhammed-i Tugayî, Emir, 41
Pir Mihmad, Alpagut, 68, 72
Pir Ömer Beg (Kara Koyunlu Begi), 9, 15
Pirzad Beg, Emir (Divân Begi), 42, 52, 54, 61, 66, 68, 72
Pürnek, 79

-R-

Ravzatu's-Safa, 71 nr. 342
Reis Muhammed, Emir, 41
Resm-i kudûm, 64
Reşid, Hâce (Kazvinli), 64
Rey, 5, 9, 10, 11, 12, 14, 19, 22, 23, 27, 30, 31, 32, 33, 39, 42, 51, 61, 65, 73, 76, 77, 78 nr. 378, 79, 82
Rikabdâr, 37
Ritter, H., 15 nr. 52
Rûdbâr, 47
Rum (ülke), 1, 14
Rum elçileri, 20 nr. 73
Rüydeşt, 61
Rüstem Beg, Alpavut, 72
Rüstemdâr, 27, 48, 73
Rüstem-i Yakubî, 68
Rüstem, Mirza (Ömer Şeyh oğlu), 1, 3, 10
Rüstem Tarhan (Kara Koyunlu Begi), 49, 63, 68, 72

-S-

Saadet, Emir (Hvandşah'ın oğlu), 27, 29, 52
Saadet Yesar Beg, 82
Sa'd Çukuru, 16
Sadeddin Abdurrahman-ı Kirmanî, 64 nr. 302
Sa'di (şair), 11 nr. 36
Sa'dlu oymağı, 8, 16, 58
Safevi tarikatı şeyhleri, 26
Safiyüddin (Meragah Abdülkâdir'in oğlu), 58 nr. 261
Sahavi (tarihçi), 26 nr. 100

Sâhibâbâd (Tebriz'de), 75
Saidâbâd, 4
Said Hoca, Emir, 52 nr. 224
Sak Salman (Herat'ta), 50
Salih, Melik (Mardin Artuklu hâkimi), 8
Sa'hık kalesi (Tus'ta), 54
Samalgan, 44
Sancak baskını, 75
Sancak bozgunu, 75
Sancak Mevkii (Çapakçur'da), 70, 74
Sanduk Şiken geçidi (Astarâbâd yöresinde), 52
Sarban Kulu, 74
Sari, 48
Saulmış, Mirahor, 78
Saulmış Şıracı, Emir, 48, 62, 63
Sâve, 32, 39, 40, 65, 82
Sebzvâr, 33, 53, 76
Seferşah, Lala, 65, 68, 72
Sefid Bağı (Herat'ta), 37
Sehend yaylası, 61, 62
Selânik, 20
Selçuklu devri, 64
Selmas, 19
Selmas ovası, 19, 20
Selmas savaşı, 20
Semerkand, 1, 2, 5, 6 nr. 20, 7 nr. 25, 8, 11, 18 nr. 64, 19 nr. 68, 20 nr. 74, 33, 34, 35, 36, 38, 48, 56, 82
Semerkandhlar, 36 nr. 136
Sencer Mirza (Pir Muhamed'in oğlu), 41 nr. 168
Sencer Mirza (Emirek Ahmed'in oğlu), 41, 42, 43, 44, 45, 46, 53, 54, 56
Serahs, 28, 37, 53, 77
Serahs kalesi, 54
Serav, 79
Serçâhân mevkii (Kirman'da), 45
Serdsir (Çıhar Danek), 63, 65
Serdrûd, 6
Serdrûd suyu, 49
Seyyid, Emir (Kara Koyunlu Begi), 24
Seyyid Ahmed (Kara Koyunlu Begi), 24
Seyyid Ahmed-i Tokacı, 43
Seyyid Asileddin-i Argunî, Emir, 60
Seyyid Aşur, Emir, 76
Seyyid Hoca, Emir, 52 nr. 224
Seyyidî Kâsım, Kılıç Arslan oğlu, 75
Seyyid Mahmud (Kara Koyunlu İskender'in veziri), 24
Seyyid Mezîd, Argun, Emir, 74, 76,78, 79, 81
Seyyid Muhammed Hezarceribî, Emir, 76, 77
Seyyid Muhammed b. Mevlâ Ali (Felâh), 44
Seyyid Şirvânî (Kirman hâkimi), 42, 45
Seyyid Tirendâz-i Şirazî, Daruga, 41
Seyyid Yusuf, Emir, 52
Simnan, 14, 19, 33, 48, 52, 59, 76
Sincar, 16, 66, 73, 77
Sistân (bölge), 31 nr. 15, 42, 47, 54, 84
Sistan (Âzerbaycan'da), 15 nr. 52
Sistan Şahları, 7
Sircan, 46
Sircan kalesi, 47, 48
Sofracı, 69
Soğuk Bulak (Rey'de), 3, 32, 33, 43, 44, 78 nr. 378
Sohrab Beg, (Kara Koyunlu emiri), 72
Sohrab Beg (Ak Koyunlu emiri), 70
Sorhâb, 6 nr. 20
Sökmen Beg (Ahlat Şah), 68 nr. 327
Sökmen ova yaylağı (Hoy'da), 68
Sufiyan mevkii (Tebriz'de), 26
Sulan (Savalan) Beg, 61
Sultanâbâd (Mazenderân'da), 44
Sultan Ali, Mirza (Hasan Ali'nin oğlu), 83
Sultan Bike (Alâuddevle'nin kızı), 37 nr. 141
Sultan Ebû Said (Timurlu emiri), 35
Sultan Halil, Mirza (Ak Koyunlu), 70, 79, 82
Sultan Hüseyin, Emir (Emir Firuzşah'ın oğlu), 52
Sultan İbrahim, Mirza (Alâuddevle oğlu), 37 nr. 141, 38, 50, 51, 52, 53, 54, 56
Sultaniye, 2, 4 nr. 13, 5, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 16, 18, 19, 23, 27, 31, 33, 65, 73, 76, 77, 79, 82
Sultaniye kalesi, 12
Sultan Mahmud, Hacılu,78
Sultan Mahmud, Mirza (Ebu Said'in oğlu), 74
Sultan Meydan mevkii (Astarâbâd), 58
Sultan Muhammed-i Zâhirî, 73
Sultan Mumammed, Mirza (Baysungur oğlu), 27, 28, 29, 30, 32, 33, 37, 38, 39, 40, 42, 45
Sultan Muhammed, Mirza (Ebu Said'in oğlu), 82
Sultan Üveys (İdigu'nun oğlu, Kirman hâkimi), 7
Suriye, 1 nr. 2, 7 nr. 25, 14, 65

Suyurgal, 29, 37, 40, 42, 44 nr. 193
Süleyman Çelebi (Osmanlı şehzadesi), 12 nr. 42
Sümer, Faruk, 4 nr. 13, 18 nr. 63, 26 nr. 100, 48 nr. 199, 74 nr. 359, 83 nr. 400
Süleymanî kalesi (Kirman'da), 47
Süt hakkı olarak toprak verme, 33

-Ş-

Şaburgan, 38
Şâdi Beg (Pervaneci), 63, 64
Şad Mülk (Halil Sultan'ın hanımı), 11 nr. 35
Şah Ali (Kara Koyunlu Mirzası), 23
Şah Ali Beg (Pürnek), 79
Şah Ali Beg (Bayram Beg'in oğlu), 24, 25 nr. 94, 40, 42, 63, 65, 69, 75, 82
Şah Budak (Kara Yusuf'un oğlu), 6 nr. 19
Şah Hacı Beg (Gâverudlu), 68, 75, 76, 83
Şahım (Kara Koyunlu İskender'in hanımı), 23, 24, 25 nr. 94
Şah Hüseyin (Lür-i Küçek hâkimi), 83
Şah Kubad (Kara Koyunlu), 26
Şah Kulu Beg, 76
Şah Mahmud-i Havzânî, 42
Şah Mansur-i Şahsüvar, 73, 76,
Şah Mehmed (Hacı Pirî'nin oğlu), 83
Şah Mehmed, Mirza (Kara Yusuf'un oğlu), 6 nr. 19, 10, 16, 23
Şah Melik, Emir, 11 nr. 36, 14, 15 nr. 52, 25 nr. 96
Şah Melik Ribatı (Kusûye'de), 50
Şah Muhammed, Mirza (Babür'ün oğlu), 38, 50, 51, 52, 54
Şah Muhammed, Emir (Gâverudlu), 74, 75, 82
Şah Muhammed-i Safevî, 42
Şah Nureddin Nimetullah-ı Sâni, 64
Şahrûd, 52
Şahruhiye, 65 nr. 305
Şahruh, Mirza (Timur'un oğlu), 3, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 39, 40, 42 nr. 172, 45, 50, 51, 52 nr. 224, 55, 56, 59, 80, 82
Şahruh Mirza (Ebu Said'in oğlu), 82
Şahruh'un cesedinin Herat'tan Semerkand'a nakli, 36
Şahruh'un hazinesi, 64
Şahruh'un Meşhed'deki Medresesi, 50 nr. 209
Şahruh'un ordusunda fillerin bulunması, 22 nr. 83
Şahruh'un şeyh ve evliyâ türbelerini ziyareti, 22, 30
Şahruh'un türkçe ve farsça hükümleri, 55
Şahsaray Bigüm, 74
Şahsüvar Beg (Dulkadırh), 66
Şahsüvar Beg (Kara Koyunlu), 40, 61, 65, 72
Şahveli, Baharlu, 72
Şahveli-i Koz, 74
Şah Veys (Hacı Pirî'nin oğlu), 83
Şam diyarı, 1
Şam ülkesi, 20
Şebpere (Gece kuşu, yarasa) (Fâtih'in Cihanşah'a taktığı lâkab), 68 nr. 325
Şehr-i Bâbek, 45
Şehr-i Sebz, 6 nr. 20
Şehrin ileri gelenlerine para dağıtma, 29
Şeki, 80
Şemseddin Alaüddevle, Mevlânâ, 29
Şemseddin, Derviş, 65 nr. 309
Şemseddin, Mevlânâ, 55
Şemseddin Muhammed, Şair, 29
Şemseddin, Şerefoğlu (Bitlis hâkimi), 4
Şemseddin İbrahim, Şeyh, 15 nr. 52
Şems-i Gurî (Miranşah'ın adamı), 6 nr. 20
Şenb-i Gazan, 4, 5, 6, 10, 19
Şerefeddin Ali-i Yezdî (Tarihçi), 29 nr. 104, 42
Şerefeddin Hasanşah, 64
Şerif, Emir, 46
Şeyh Ali (Celâyir emiri), 76
Şeyh Ali (Tarum hâkimi), 72
Şeyh Ali (Uyrat emiri), 4
Şeyh Ali Bahadur, Emir, 39, 40
Şeyh Ali Sufî Türbesi (Siraz'da), 11 nr. 36
Şeyh Celâleddin (Kirman Darugası), 46
Şeyh Hacı, Emir, 41
Şeyh Hasan (Mutahharten'in torunu), 9
Şeyh Hasan Beg (Ak Koyunlu), 70
Şeyh Hasan, Mirza (Kara Yülük'ün oğlu), 21
Şeyh İdris mevkii, 70
Şeyhkendi, 16
Şeyh el-Mahmudî (Şam Nâibi), 3, 4
Şeyh Muhammed, Yasavul, 47
Şeyh Nureddin Muhammed b. Mürşidüddin Cüneyd-i Kâzerûnî, 24

Şeyh Safiüddin-i İshak Hangâhı, 80
Şimal otlağı (Badgis'te), 54
Şiraz, 1, 11, 29, 30, 32, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 50, 60, 62, 63, 64, 65, 70, 77, 83, 84
Şirvan, 21, 56, 80, 81
Şirvan hâkimleri, 13
Şirvanşahlar, 21, 34
Şulistan, 63
Şuşter, 40, 64

-T-

Tabes, 53
Tabes kalesi, 54
Taft, 42
Tahir (Câvenî Kurbanî emiri), 5
Tahsildar, 61, 62
Taht-ı Firdevs (Şiraz'da), 64
Taht-ı Karaca (Şiraz'da), 64
Taht-ı Melikî (Badgis'te), 54
Tâlişler, 82
Tarhan Beg (Rüstem Tarhan'ın oğlu), 63, 66
Tarih al-Gıyâsî, 21 nr. 76, 62 nr. 288, 66 nr. 316, 67 nr. 317, 71 nr. 339, 72 nr. 352, 83 nr. 400
Tarnab, 34
Târum, 70, 72, 73, 82
Târum kalesi, 63
Tavacı, 52, 63, 66, 69 nr. 329
Tavacı Divânı, 72
Tebriz, 2, 3, 4, 5, 6, 10, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 23, 26, 30 nr. 113, 36 nr. 138, 58, 61, 67, 68, 73, 74, 75, 78, 79, 80
Tebriz'de salgın hastalık (1406), 4
Tebriz Tümeni (para birimi), 47, 63, 76
Tekye Melgısı, 70 nr. 334
Tenge (para birimi), 64, 80
Teng-i Burak, 63, 64
Tiflis, 26
Timur, 1, 2, 3, 4, 6 nr. 20, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 20 nr. 75, 28, 36 nr. 137, 42, 80
Timurlu begleri, 41
Timurlu Darugaları, 41
Timurlu elçileri, 57
Timurlular, 4, 6, 7, 11, 18, 21, 22, 23, 27, 31 nr. 115, 34, 37, 44, 46, 51, 53, 59, 77, 82, 84
Timurlu kuvvetleri, 20
Timurlu Mirzaları, 7, 11, 48
Timurlu ordusu, 17, 19, 41
Timurlu ordusundaki filler, 17
Timurlu tarihçileri, 14, 18 nr. 65
Toma, Medzoplu (Ermeni Tarihçisi), 17 nr. 61, 20 nr. 74, 21 nr. 79
Toylar verme, 22 nr. 84
Trabzon Rum İmparatoru, 20 nr. 73
Trabzon Tekfuru, 13
Tuğrul Beg Burcu (Rey'de), 11 nr. 35
Tuğ ve Nekkare sâhibi begler, 72
Tun, 37, 39, 42, 53
Turşiz, 39
Tus, 38, 54
Tümen (askerî), 72
Tümen (para birimi), 43, 61, 65
Türk, 73 nr. 354
Türkân-ı Semerkandî, 35
Türkmen askerleri, 60
Türkmen begleri, 23, 25 nr. 94
Türkmen Darugaları, 58
Türkmen elçileri, 57
Türkmen ordusu, 32, 60
Türkmen tehlikesi, 27
Türkmenler, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 14, 17, 19, 20 nr. 75, 24, 25, 32, 33, 35, 40, 41, 42, 43, 46, 48, 49, 52, 53, 55, 56, 57, 76
Türkmenlerin Horasan'a göçürülmesi, 20 nr. 75

-U-

Ubeydullah-ı Ahrar, Hoca, 76
Ucan, 4, 14, 23, 25, 63
Uğurlu Mehmed (Ak Koyunlu Mirzası), 79, 83, 84
Uluğ Beg, 11, 19 nr. 68, 28, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 44 nr. 183
Uluğ Beg'in Herat'tan Semerkand'a sanatkârları götürmesi, 36
Urak Sultan (Kara Koyunlu İskender'in kızı), 74 nr. 359
Urfa, 18 nr. 65, 22 nr. 81
Urmiye Gölü, 19
Uyrat, 3
Uyrat askeri, 4
Uzunata, 9

-Ü-
Üveys, Celâyirli (Sultan Ahmed'in oğlu), 9
Üveys, Emir (Hvandşah'ın oğlu), 53, 54

-V-
Van, 5, 18, 22
Van Gölü, 8, 16, 21, 34
Van kalesi, 22 nr. 84
Vâsıt, 1, 45
Venedikliler, 20
Vurucird, 27

-Y-
Yâdigâr Muhammed Mirza, 72, 82
Yâdigâr Şah, Arlat, 41 nr. 170
Yahya b. Abdüllâtif-i Kazvinî (Tarihçi), 26 nr. 100, 50 nr. 209, 83 nr. 400
Yahyaâbâd ovası (Herat'ta), 60
Yahyaâbâd köyü (Herat'ta), 58
Yakub, Mevlânâ, 33
Yakub Aka, Emir, 82
Yakub Beg (Kara Yülük'ün oğlu), 15
Yalguz Agac, 44
Yar Ahmed (Karamanlu boyu begi), 16
Yar Ahmed, Emir (Kunaşirin'in oğlu), 41, 46, 47
Yar Ahmed Aka-yi Kapucu, 77
Yar Ali (Kara Koyunlu İskender'in oğlu), 21, 31 nr. 115, 34, 35, 36, 37
Yar Ali (Kara Yusuf'un kardeşi), 1 nr. 2
Yar Ali, Emir (Ak Koyunlu), 82
Yasak (Kara Koyunlu Begi), 24
Yasavul, 47, 54, 55, 56
Yedi yıllık sefer (Timur'un), 7 nr. 25
Yezd, 7, 29, 33, 37, 39, 40, 42, 46, 61, 62, 76, 77, 82, 83
Yinanç, Mükrimin Halil, 59 nr. 265, 62 nr. 288, 63 nr. 293, 71 nr. 340, 73 nr. 354
Yusuf b. Muhammed, 18 nr. 64
Yusuf Beg (Ak Koyunlu), 70
Yusuf Beg (Serav hâkimi), 79
Yusuf Hoca, Emir (Şahrulı'un beglerinden), 14, 18, 27
Yusuf-i Attar, Mevlânâ, 57

-Z-
Zagan Bağı (Herat'ta), 55
Zahireddin İbrahimşah, Emir, 82
Zakarya, Katalikos, 73 nr. 354
Zâl, 72 nr. 345
Zâve, 77
Zemindâver, 38
Zencan, 18, 23
Zeynel Mirza (Ak Koyunlu), 82
Zeynelâbidin (Muzafferli sultanı), 8
Zeynelâbidin Beg Târumî, Emir, 82
Zeynelâbidin-i Şeyh Hacı-i Irakî, 73
Zeyyal Beg (Kara Koyunlu), 72
Zinderûd (Zâyenderûd), 41
Ziyaretgâh köyü (Murgab yöresinde), 60